
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥ अथश्रीमद्भागवते अष्टमस्कंधप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः नमःश्रीपरमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानसनिवासायश्रीरामाय अथाष्टमेचतुर्विंशत्यध्यायैर्मनुवर्णनम्
तत्कृतैर्ऋषिदेवेंद्रैर्मूर्तिभिश्चहरेःसह १ प्रतिमन्वंतरंचैवमन्वाद्याःषट्पृथक्पृथक् प्रवर्त्तयंतिसद्धर्मान्पालयंत्याचरंतिच २ अतोमन्वंतरस्योक्तंस
द्धर्मइतिलक्षणम् येनवैक्रियमाणेननरोननिरयंव्रजेत् ३ तत्रतुप्रथमेस्वायंभुवःस्वारोचिषस्तथा उत्तमस्तामसश्चेतिचतुर्मनुनिरूपणम् ४ स्वायं
भुवेंतरेऽनंतदुरंतगुणवर्णनात् मुदितःपरिपप्रच्छसर्वमन्वंतरस्थितिम् ५ स्वायंभुवस्येतित्रिभिः यत्रविश्वसृजांमरीच्याद्दीनांमनुकन्याकृपुत्रपौत्रा
दिसर्गः १ महीयसोहरेः अत्रक्वचिद्बहुपाठांतरमस्तितदुपेक्षितमस्माभिः २ यस्मिन्नतीतेयत्कृतवान् यस्मिन्ननागतेयत्कर्त्ताकरिष्यति अद्यवाव
र्त्तमानेयत्कुरुतेतद्वदेत्यन्वयः ३ अस्मिन्कल्पेषड्मनवोव्यतीताः ४ तस्यमनोः दुहित्रोः कपिलयज्ञमूर्तिभ्यांपुत्रतांगतः प्रभुः ५ ६ ७ घोरंदुस्तरं
तपस्तप्यमानः समाधावनुभूतमिदंवक्ष्यमाणंनिद्रितोच्छ्वसितवद्विस्मितइवउपदिशन्निवअनुवदन्निवचात्रभिः श्लोकैरन्वाह ८ येनचिदात्मनावि

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच स्वायंभुवस्येहगुरोवंशोऽयंविस्तराच्छ्रुतः यत्रविश्वसृजांसर्गोमनूनन्यान्वदस्वनः १
यत्रयत्रहरेर्जन्मकर्माणिचमहीयसः गृणंतिकवयोब्रह्मंस्तानिनोवदशृण्वताम् २ यद्यस्मिन्नंतरेब्रह्मन्भगवान्विश्वभावनः कृत
वान्कुरुतेकर्त्ताह्यतीतेऽनागतेऽद्यवा ३ ऋषिरुवाच मनवोऽस्मिन्व्यतीताःषट्कल्पेस्वायंभुवादयः आद्यस्तेकथितोयत्रदेवा
दीनांचसंभवः ४ आकूत्यांदेवहूत्यांचदुहित्रोस्तस्यवैमनोः धर्मज्ञानोपदेशार्थंभगवान्पुत्रतांगतः ५ कृतंपुराभगवतःकपिलस्यानुव
र्णितम् आख्यास्येभगवान्यज्ञोयच्चकारकुरूद्वह ६ विरक्तःकामभोगेषुशतरूपापतिःप्रभुः विसृज्यराज्यंतपसेसभार्योवनमाविश
त् ७ सुनंदायांवर्षशतंपदैकेनभुवंस्पृशन् तप्यमानस्तपोघोरमिदमन्वाहभारत ८ मनुरुवाच येनचेतयतेविश्वंविश्वंचेत
यतेनयम् योजागर्तिशयानेऽस्मिन्नायंतंवेदवेदसः ९ आत्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचिज्जगत्यांजगत् तेनत्यक्तेनभुंजीथामागृधःकस्य
स्विद्धनम् १० यन्नपश्यतिपश्यंतंचक्षुर्यस्यनरिष्यति तंभूतनिलयंदेवंसुपर्णमुपधावत ११

श्वंचेतयतेचेतनीभवति विश्वंतुयंनचेतयतेनच
तनीकरोति स्वतएवचिद्रूपत्वात् तत्रहेतुः अस्मिन्शयानेस्वपतियोजागर्त्तिसाक्षितयावर्त्तते अहोचित्रंनायंजनस्तंवेदसतुइमंवेद ९ तस्येश्वरत्वंदर्शयन्लोक-
स्यहितमुपदिशति आत्मनाईश्वरेणावास्यंसत्ताचैतन्याभ्यांसंव्याप्यंविश्वंसर्वजगत्यांलोकेयत्किंचिज्जगद्भूतजातमतस्तेनैवेश्वरेणयत्किंचित्यक्तंदत्तंधनं
तेनैवभुंजीथाः भोगान्भुंक्ष्व यद्वा तेनहेतुनात्यक्तेनईश्वरार्पणेनभुंजीथाः नस्वार्थंकस्यचित् कस्यचिदपिधनंमागृधः माभिकांक्षीः यद्वा कस्यस्विदिति
कस्यान्यस्यधनमस्तियतोधनाकांक्षाक्रियतेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ईशावास्यमितियथाश्लोकमेव १० ननुयदिसर्वंव्याप्नोतितर्हिचक्षुरादिभिः किंनप्रती
यते तत्राह यंपश्यंतंजनः चक्षुर्वानपश्यति चक्षुराद्यविषयत्वात् नहिप्रमातारंप्रमाणंविषयीकरोतीतिभावः तथाचश्रुतिः चक्षुषश्चक्षुरुतश्रोत्रस्यश्रो

त्र्मित्यादिनन्नुतर्हिघटनाशेदेवदत्तस्यतद्विषयंचाक्षुषंज्ञानमिवेश्वरस्यापिस्वरूपभूतंतद्विषयंज्ञानंनश्येत्तत्राह यस्यतुपश्यतः चक्षुर्ज्ञानंन रिष्यतिनन-
श्यति तत्तदाकारेणोत्पन्नायावृत्तेरेवनाशोनस्वतः सिद्धज्ञानस्य नहिसवितृप्रकाशःप्रकाश्यनाशेनश्यतीतिभावः भूतानिनिलयोयस्यतंसर्वान्तर्यामिणंत
थाऽपिस्वरूपेणशोभनपतनमसंगंसुपधावतभजध्वम् ११ तस्यस्वरूपस्यनित्यत्वमेवोपपादयन्नाह नयस्येति अमूनिआद्यंतादीनिविश्वस्ययस्माद्भवंति
विश्वंचयत्स्वरूपमतएवाव्यभिचारित्वात् तत्ऋतंसत्यंमहत्परिपूर्णंब्रह्म १२ ननुविश्वंचेत्तद्रूपंतर्हितस्यकुतोजन्माद्यभावः स्वप्रकाशत्वंवा कथंवाजग
ज्जन्मादिकर्तृत्वेनविकारिणः सत्यत्त्वंपूर्णत्वंचतत्राह सईशः अजःसत्यश्चस्वप्रकाशश्चपुराणश्चनिर्विकारः विश्वंकायोयस्यपुरूणिभूतानिनामानिय-
स्यतथाविधोऽपियतः अस्यविश्वस्यजन्मादिस्वशक्त्यामाययाधत्तेतांचनित्यसिद्धयाविद्ययाउदस्यहित्वानिष्क्रियएवास्ते १३ यस्मादेवमीश्वरःकर्मकृत्वा
संत्यज्यनैष्कर्म्येणास्ते अथअस्माद्धेतोः ऋषयोऽप्यग्रे आदौकर्माणिकुर्वंति किमर्थमकर्महेतवेमोक्षार्थम् पाठांतरेकर्मनाशाय हियस्मात् १४ नन्वीहमा

नयस्याद्यंतौमध्यंचस्वःपरोनांतरंबहिः विश्वस्यामूनियद्यस्माद्विश्वंचतदृतंमहत् १२ सविश्वकायःपुरुहूतईशःसत्यःस्वयंज्योतिरजः
पुराणः धत्तेऽस्यजन्माद्यजयात्मशक्त्यातांविद्ययोदस्यनिरीह आस्ते १३ अथाग्रेऋषयःकर्माणीहंतेऽकर्महेतवे ईहमानोहिपुरुषः
प्रायोनीहांप्रपद्यते १४ ईहतेभगवानीशोनहितत्रविषज्जते आत्मलाभेनपूर्णार्थोनावसीदंतियेऽनुतम् १५ तमीहमानंनिरहंकृतंबु
धंनिराशिषंपूर्णमनन्यचोदितम् नॄन्शिक्षयंतंनिजवर्त्मसंस्थितंप्रभुंप्रपद्येऽखिलधर्मभावम् १६ श्रीशुकउवाच इतिमंत्रोप
निषदंव्याहरंतंसमाहितम् दृष्ट्वाऽसुरायातुधानाजग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा १७ तांस्तथाऽवसितान्वीक्ष्ययज्ञःसर्वगतोहरिः यामैःपरिवृ
तोदेवैर्हत्वाऽशासत्त्रिविष्टपम् १८ स्वारोचिषोद्वितीयस्तुमनुरग्नेःसुतोऽभवत् द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमुखास्तस्यचात्मजाः १९ तत्र
द्रोरोचनस्त्वासीद्देवाश्चतुषितादयः ऊर्जस्तंभादयःसप्तऋषयोब्रह्मवादिनः २०

नःकर्मभिरवगुंठितः कोशकारइवबध्येतैवतत्राह ईहतइ
ति अतस्तमनुवर्त्तमानायेतेनावसीदंति नविषज्जंते १५ तदेवंलोकानुग्रहायविश्वसृष्ट्यादियःकरोति श्रीरामकृष्णाद्यवतारैश्चवेदोक्तमप्याचरतितंशरणंव्र
जामीत्याह तमिति निजंवर्त्मनरावतारानुरूपोमार्गःतत्रसम्यक्स्थितम् अतईहमानंकर्माचरंतंतथाऽपिजीववैलक्षण्यमाह निरहंकृतंनिराशिषमनन्यचो
दितमितित्रि निरहंकारत्वेहेतुः बुधंनिराशीष्ट्वेहेतुः पूर्णम् अनन्यनियुक्तत्वेहेतुः प्रभुम् तथापिकर्मानुष्ठानेहेतुः नॄन्स्वाचारेणशिक्षयंतम् तत्किमर्थंतत्राह
अखिलान्धर्मान्भावयतिप्रवर्त्तयतीतितथातम् १६ समाहितमपिसंतंमंत्रोपनिषदंव्याहरंतंदृष्ट्वासुप्तोच्छ्वसितवद्विवशमिवमन्वानाअसुरायातुधानाश्चक्षु
धानिमित्तेनजग्धुमत्तुमभ्यद्रवन् अभिदुद्रुवुः १७ यामैःस्वपुत्रैःत्रिविष्टपंस्वर्गमपालयत् स्वयमेवेंद्रोबभूवेत्यर्थः तत्रप्रतिमन्वंतरंमन्वादयःषडन्येऽन्येभवंति न
थाहिसूनोद्वादशेवक्ष्यति मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वरः ऋषयोंऽशावतारश्चहरेःषड्विधमुच्यतेइति तत्राद्यस्वायंभुवोमनुः प्रियव्रतोत्तानपादौमनुपुत्रौ यामा
दयोदेवाःमरीचिप्रमुखाःसप्तऋषयः यज्ञोहरेरवतारः इंद्रश्चसएवेति तन्मन्वंतरंपंचविधमेव तच्चतुर्थस्कंधोपक्रमेनिरूपितम् १८ द्वितीयादिषुत्रिषुमन्वंतरेषुमन्वादि
षट्कमाह स्वारोचिषोद्वितीयस्त्विनियावद्गजेंद्रमोक्षप्रश्नम् १९ २०

२१ विभोरसाधारणंचरितमाह अष्टाशीतिसहस्राणीति २२ २३ २४ २५ सत्यजितःइंद्रस्यसरवासन् २६ उत्तमस्तृतीयोमनुस्तस्यभ्राताताामसश्चतुर्थो मनुरिति २७त्रिशिखईश्वरइंद्रः २८अन्यानपिविशिष्टपराक्रमान् देवानाह देवावैधृतयइति २९हरिरित्याहृतः व्याहृतः ग्रहात् ग्राहात् ३० अमूमुचत् मोचयामास ३१ श्रवणेच्छायांहेतुः तत्कथास्मतास्मकथास्म साकथैववास्मकमहत्पुण्यंपुण्यस्यविशेषणंधन्यमित्यादि ३२ ३३ इत्यष्टमेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १

ऋषेस्तुवेदशिरसस्तुषितानामपत्न्यभूत् तस्यांजज्ञेततोदेवोविभुरित्यभिविश्रुतः २१ अष्टाशीतिसहस्राणिमुनयोयेधृतव्रताः अन्वशिक्षन्व्रतंतस्यकौमारब्रह्मचारिणः २२ तृतीयउत्तमोनामप्रियव्रतस्रुतोमनुः पवनःसृंजयोयज्ञहोत्राद्यास्तत्स्रुतानृप २३ वसिष्ठतनयाःसप्तऋषयःप्रमदादयः सत्यावेदश्रुताभद्रादेवाइंद्रस्तुसत्यजित् २४ धर्मस्यसूनृतायांतुभगवान्पुरुषोत्तमः सत्यसेनइतिख्यातोजातःसत्यव्रतैःसह २५ सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतोयक्षराक्षसान् भूतद्रुहोभूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः २६ चतुर्थउत्तमभ्रातानाममनुर्नाम्नाचतामसः पृथुःख्यातिर्नरःकेतुरित्याद्यादशतत्सुताः २७ सत्यकाहरयोवीरादेवास्त्रिशिखईश्वरः ज्योतिर्धामादयःसप्तऋषयस्तामसेंऽतरे २८ देवावैधृतयोनामविधृतेस्तनयानृप नष्टाःकालेनयैर्वेदाविधृताःस्वेनतेजसा २९ तत्रापिजज्ञेभगवान्हरिण्यांहरिमेधसः हरिरित्याहृतोयेनगजेंद्रोमोचितोग्रहात् ३० राजोवाच बादरायणएतत्तेश्रोतुमिच्छामहेवयम् हरिर्यथागजपतिंग्राहग्रस्तममूमुचत् ३१ तत्कथासुमहत्पुण्यंधन्यंस्वस्त्ययनंशुभम् यत्रयत्रोत्तमश्लोकोभगवान्गीयतेहरिः ३२ सूतउवाच परीक्षितैवंसतुबादरायणिःप्रायोपविष्टेनकथासुचोदितः उवाचविप्राःप्रतिनंद्यपार्थिवंमुदामुनीनांसदसिस्मशृण्वताम् ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेमन्वंतरानुचरितेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच आसीद्गिरिवरोराजंस्त्रिकूटइतिविश्रुतः क्षीरोदेनावृतःश्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः १ तावताविस्तृतःपर्यक्त्रिभिःशृंगैःपयोनिधीम् दिशःखंरोचयन्नास्तेरौप्यायसहिरण्मयैः २ अन्यैश्चककुभःसर्वारत्नधातुविचित्रितैः नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसाम् ३ सचावनिज्यमानांघ्रिःसमंतात्पयऊर्मिभिः करोतिश्यामलांभूमिंहरिन्मरकताश्मभिः ४ सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमहोरगैः किन्नरैरप्सरोभिश्चक्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः ५ यत्रसंगीतसन्नादैर्नदद्गुहममर्षया अभिगर्जंतिहरयःश्लाघिनःपरशंकया ६

तुर्येमन्वंतरेप्रोक्तंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् द्वितीयादित्रिभिस्तत्तुविस्तरेणोपवर्ण्यते १ द्वितीयेतुगजेंद्रस्यगजीभिः क्रीडतोजले दैवाद्ग्राहगृहीतस्यहरिस्मृतिरुदीर्यते २ आसीत् अस्ति १ तावतायोजनायुतेनपर्यक्परितः त्रिकूटसमाख्याबीजमाह त्रिभिःशृंगैःमुख्यैः २ अन्यैश्चशृंगैःनिर्झरांभसांनिर्घोषैश्च ककुभःसर्वारोचयन्नास्तइतिपूर्वेणैवान्वयः कथंभूतैःशृंगैः रत्नैः धातुभिश्चविचित्रितैः नानाविधानांद्रुमलतानांगुल्मायेषुतैः ३ पयसऊर्मिभिः समंतादवनिज्यमानाअंघ्रयोमूलप्रांतायस्य हरिद्भिः पलाशवर्णैः ४ ५ किन्नरादीनांसंगीतसन्नादैर्नदंत्योगुहायस्मिन् प्रदेशेतममभिगर्जंतिहरयःसिंहाः अमर्षया असहनेन ६

नानाये आरण्याः पशवः तेषांव्रातैः संकुलाभिर्द्रोणीभिः अलंकृत आस्ते किंच चित्रा द्रुमा येषु तेषु स्फारो द्यानेषु कलकंठा मधुरस्वना विहंगमा यस्मिन् ७ किंच स्वच्छोदकैः सरित्सरोभिर्युतः मणय इव वालुका येषु तैः पुलिनैश्च युतः देवस्त्रीणां मज्जनेन य आमोदः तेन सौरभयुक्तान्यंबूनि अनिलाश्च तैश्च युत आस्ते ८ तस्य द्रोण्यां वरुणस्योद्यानमास्ते गिरिवनादि सर्वं ध्येयमिति वक्ष्यति अतो गिरिं सुप्रवर्ण्य वनं वर्णयति सर्वतोऽलंकृतमिति ९ पुनर्गिरिं वर्णयति मंदारैरिति चतुर्भिः मंदारादिभिर्द्रुमैरित्यन्वयः १० ११ १२ १३ तस्मिन् गिरौ सर आस्ते तद्वर्णयति स्फविपुलमित्यादि सार्धैः पंचभिः लसंति कांचनपंकजानि यस्मिन् कुमुदादीनां श्रिया ऊर्जितं कल-

नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः चित्रद्रुमस्फारोद्यानकलकंठविहंगमः ७ सरित्सरोभिरच्छोदैः पुलिनैर्मणिवालुकैः देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांब्वनिलैर्युतः ८ तस्य द्रोण्यां भगवतो वरुणस्य महात्मनः उद्यानमृतुमन्नाम आक्रीडं सुरयोषिताम् सर्वतोऽलंकृतं दिव्यैर्नित्यं पुष्पफलद्रुमैः ९ मंदारैः पारिजातैश्च पाटलाशोकचंपकैः चूतैः प्रियालैः पनसैराम्रैराम्रातकैरपि १० क्रमुकैर्नालिकेरैश्च खर्जूरैर्बीजपूरकैः मधुकैः सालतालैश्च तमालैरसनार्जुनैः ११ अरिष्टोदुंबरप्लक्षैर्वटैः किंशुकचंदनैः पिचुमंदैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः १२ द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभयामलैः बिल्वैः कपित्थैर्जंबीरैर्वृतो भल्लातकादिभिः १३ तस्मिन्सरः सुविपुलं लसत्कांचनपंकजम् कुमुदोत्पलकह्लारशतपत्रश्रियोर्जितम् मत्तषट्पदनिर्घुष्टं शकुंतैश्च कलस्वनैः १४ हंसकारंडवाकीर्णं चक्राह्वैः सारसैरपि जलकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकुलकूजितम् १५ मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजःपयः कदंबवेतसनलनीपवंजुलकैर्वृतम् १६ कुंदैः कुरबकाशोकैः शिरीषैः कुटजेंगुदैः कुब्जकैः स्वर्णयूथीभिर्नागपुन्नागजातिभिः १७ मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः शोभितं तीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलं द्रुमैः १८ तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः करेणुभिर्वारणयूथपश्चरन् सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मं प्ररुजन्वनस्पतीन् १९ यद्गंधमात्राद्धरयो गजेंद्रा व्याघ्रादयो व्यालमृगाश्च खड्गाः महोरगाश्चापि भयाद्द्रवंति सगौरकृष्णाः शरभाश्चमर्यः २० वृका वराहा महिषर्क्षशल्या गोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च अन्यत्र क्षुद्रा हरिणाः शशादयश्चरंत्यभीता यदनुग्रहेण २१ स घर्मतप्तः करिभिः करेणुभिर्वृतो मदच्युत्कलभैरनुद्रुतः गिरिं गरिम्णा परितः प्रकंपयन्निषेव्यमाणोऽलिकुलैर्मदाशनैः २२ सरोऽनिलं पंकजरेणुरूषितं जिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः वृतः स्वयूथेन तृषार्दितेन तत्सरोवराभ्याशमथागमद्द्रुतम् २३

स्वनो येषां तैः शकुंतैश्च निर्घुष्टम् १४ चक्राह्वैः सारसैरप्याकीर्णं जलकुक्कुटादीनां कुलैः कूजितम् १५ मत्स्यानां कच्छपानां च संचारेण चलतां पद्मानां रजसा युक्तं पयो यस्मिन् तत् १६ १७ नित्यमृतवः फलपुष्पादिसंपत्तिहेतवो येषां तैरलं शोभितम् १८ तत्रैवं सति एकदा तद्गिरिकाननाश्रयो वारणयूथपः करेणुभिश्चरन् तृषार्दितेन स्वयूथेन वृतः सरोवरस्याभ्याशं समीपमगमदिति पंचमेनान्वयः किं कुर्वन् कीचकवेणुवेत्रवंतं विशालं गुल्मं लतादिसंभवं वनस्पतींश्च प्ररुजन् प्रभंजन् १९ कथंभूतः यस्य गंधमात्राद्धरयः सिंहाः गजेंद्रादयश्च भयाद्द्रवंति पलायंते २० वृकादयः क्षुद्रा अल्पाः प्राणिनः अन्यत्र न दृष्टिपथं यत्र तत्राचरंति २१ पुनः कीदृशः घर्मतप्तः मदच्युत् मदस्रावी मदमश्नंतीति तथा तैः २२ २३

निजेनपुष्करेणकराग्रेणोद्धृतंगतक्लमःसन्निकामंपपौ २४ २५ २६ दीनधियःकरेणवःतंकेवलंविचुक्रुशुः २७ २८ मनउत्साहशक्तिःबलंशारीरम् ओजःऐंद्रियंतेषा
म् सकलंबलादिविपर्ययोविपरीतमधिकम् जलौकसःग्राहस्य २९ सइत्थंयदाप्राणस्यसंकटमापयतोदेही ३० बुद्धिमेवाह नमामिति अहंनचप्रभवामि यतःग्राह
रूपेणकेवलंविधातुःपाशेनावृतः तथाऽपितंपरंपरमेश्वरम् परेषांब्रह्मादीनामयनमाश्रयभूतंशरणंयामि ३१ कोऽसौयंशरणंयासितत्राह यःकश्चनेति अंतकए-
वोरगःतस्मात् तंशरणमीमहि व्रजेम यद्भयादित्यत्रश्रुतिः भीषाऽस्माद्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यःभीषाऽस्मादग्निश्चेंद्रश्च मृत्युर्धावतिपंचमइति ३२ इत्यष्टमस्कं

विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितम् पपौनिकामंनिजपुष्करोद्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः २४ स्वपुष्करे
णोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथागृही घृणीकरेणूःकलभांश्चदुर्मदोनाचष्टकृच्छ्रंकृपणोऽजमायया २५ तंतत्रकश्चिन्नृप
दैवचोदितोग्राहोबलीयांश्चरणेरुषाऽग्रहीत् यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोऽतिबलोविचक्रमे २६ तथातुरंयूथपतिंकरेणवो
विकृष्यमाणंतरसाबलीयसा विचुक्रुशुर्दीनधियोऽपरेगजाःपार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन् २७ नियुध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विक
र्षतोरंतरतोबहिर्मिथः समाःसहस्रंव्यगमन्महीपतेसप्राणयोश्चित्रममंसतामराः २८ ततोगजेंद्रस्यमनोबलौजसांकालेनदीर्घेणमहान
भूद्व्ययः विकृष्यमाणस्यजलेऽवसीदतोविपर्ययोऽभूत्सकलंजलौकसः २९ इत्थंगजेंद्रःसयदापसंकटंप्राणस्यदेहीविवशोयदृच्छ-
या अपारयन्नात्मविमोक्षणेचिरंदध्याविमांबुद्धिमथाभ्यपद्यत ३० नमामिमेज्ञातयआतुरंगजाःकुतःकरिण्यःप्रभवंतिमोचितुम् ग्रा
हेणपाशेनविधातुरावृतोऽप्यहंचतंयामिपरंपरायणम् ३१ यःकश्चनेशोबलिनोंतकोरगात्प्रचंडवेगादभिधावतोभृशम् भीतंप्रपन्नंप
रिपातियद्भयात्मृत्युःप्रधावत्यरणंतमीमहि ३२ इतिश्रीभा॰म॰अष्टमस्कंधेमन्वंतरानुवर्णनेगजेंद्रोपाख्यानेद्वितीयोऽध्यायः२
श्रीशुकउवाच एवंव्यवसितोबुद्ध्यासमाधायमनोहृदि जजापपरमंजाप्यंप्राग्जन्मन्यनुशिक्षितम् १ गजेंद्रउवाच
नमोभगवतेतस्मैयतएतच्चिदात्मकम् पुरुषायादिबीजायपरेशायाभिधीमहि २ यस्मिन्निदंयतश्चेदंयेनेदंयइदंस्वयम् योऽस्मात्पर
स्माच्चपरस्तंप्रपद्येस्वयंभुवम् ३

धेद्वितीयोऽध्यायः२ तृतीयेतुगजेंद्रेणस्तुतोहरिरुपेत्यतम् समुद्दधारेभंग्राहात्ग्राहंदेवलशापतः १ जाप्यंजप्यंस्तोत्रम् प्राग्जन्मनिइंद्रद्युम्नसंज्ञे १
तस्मैनमोनमनम् अभिधीमहिअभिध्यायेमकेवलम् ग्राहगृहीतत्वेनकायमणतेरशक्यत्वात् स्वस्यतज्ज्ञानंसंभावयितुंविशिनष्टि यतश्चिद्रूपात् एतद्देहा
दिचिदात्मकंचेतनंभवति तदुक्तम् येनचेतयतेविश्वमिति तत्रहेतुःपुरुषायपूर्वंकारणत्वेनप्रविष्टाय ननुप्रकृतिपुरुषौकारणमितिप्रसिद्धंतत्राह आदिःप्रकृ
तिःबीजंपुरुषःतद्रूपाय प्रविष्टत्वेऽपिजीववत् पारतंत्र्यंवारयति परेशायेति २ परमैश्वर्यंविवृण्वन्नाह यावत्समाप्ति यस्मिन्नधिष्ठाने यतउपादानात् येनक
र्त्रायश्चस्वयमेवेदंविश्वंभवति अस्मात्कार्यात्परस्मात्कारणाच्चयःपरस्तंस्वयंभुवंस्वतःसिद्धंप्रपद्येशरणंव्रजामि ३ ७ ७

विश्वहेतुत्वंस्वतः सिद्धत्वंचोक्तम् इदानींविश्वप्रकाशकत्वंचवर्णयन्प्रार्थयते यःस्वात्मनीति विभातमभिव्यक्तंसत् क्वचित्प्रलयेतिरोहितंलीनंसत् तदुभयंकार्य कारणंचसाक्षीसन्नीक्षते साक्षित्वेहेतुः अविद्धदृक् अलुप्तदृष्टिः आत्ममूलः स्वयंप्रकाशः कुतःपरात् प्रकाशकाच्चक्षुरादेरपिपरः तस्यापिप्रकाशकइत्यर्थः चक्षु षश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ४ तिरोहितमीक्षतइत्येतत्प्रपंचपूर्वकंदुर्ज्ञेयत्वंवदन्प्रार्थयते कालेनेतिद्वाभ्याम् पंचत्वमितेषुनाशंप्राप्तेषुगहनंदुरवगाहम् गभीरमनंत म् तस्यतमसः आदित्यवर्णंतमसः परस्तादितिश्रुतेः ५ अतएवदेवादयोयस्यस्वरूपंनविदुः जंतुरर्वाचीनः कोपिगंतुंज्ञातुमीरितुंवक्तुंवा दुरत्ययंदुर्गमम नुक्रमणंचरितंकथनंवायस्यसः मामाम् ६ कथंतर्हितमेवविदित्वाऽतिमृत्युमेतीत्यादिश्रुतिरित्याशंक्यतज्ज्ञानोपायंकथयन्नाह दिदृक्षवइति अलोकव्रतं ब्रह्मचर्यादि अव्रणमच्छिद्रम् भूतानामात्मभूताः भूतेष्वात्मदृष्टयः संतः समेगतिरस्तु ७ दुरत्ययानुक्रमणत्वंप्रपंचयन्प्रणमति नविद्यतइत्यादिनालोका

यःस्वात्मनीदंनिजमाययार्पितंक्वचिद्विभातंक्वचतत्तिरोहितम् अविद्धदृक्साक्ष्युभयंतदीक्षतेसआत्ममूलोऽवतुमांपरात्परः ४ कालेनपंचत्वमितेषुकृत्स्नशोलोकेषुपालेषुचसर्वहेतुषु तमस्तदासीद्गहनंगभीरंयस्तस्यपारेऽभिविराजतेविभुः ५ नयस्यदेवाऋषयः पदंविदुर्जंतुःपुनःकोऽर्हतिगंतुमीरितुम् यथानटस्याकृतिभिर्विचेष्टतोदुरत्ययानुक्रमणःसमावतु ६ दिदृक्षवोयस्यपदंसुमंगलंविमुक्तसंगामुनयःसुसाधवः चरंत्यलोकव्रतमव्रणंवनेभूतात्मभूताःसुहृदःसमेगतिः ७ नविद्यतेयस्यचजन्मकर्मवानानामरूपेगुणदोष एववा तथाऽपिलोकाप्ययसंभवाययःस्वमाययातान्यनुकालमृच्छति ८ तस्मैनमःपरेशायब्रह्मणेऽनंतशक्तये अरूपायोरुरूपाय नमआश्चर्यकर्मणे ९ नमआत्मप्रदीपायसाक्षिणेपरमात्मने नमोगिरांविदूरायमनसश्चेतसामपि १० सत्त्वेनप्रतिलभ्यायनैष्कर्म्येणविपश्चिता नमःकैवल्यनाथायनिर्वाणसुखसंविदे ११ नमःशांतायघोरायमूढायगुणधर्मिणे निर्विशेषायसाम्यायनमोज्ञानघनायच १२ क्षेत्रज्ञायनमस्तुभ्यंसर्वाध्यक्षायसाक्षिणे पुरुषायात्ममूलायमूलप्रकृतयेनमः १३

नामप्ययः प्रलयः संभवोजन्मतयो र्द्वैक्यंतदर्थंयस्तानिजन्मादीनिस्वीकरोतितस्मैनमइत्युत्तरेणान्वयः ८ ब्रह्मणेअरूपायअनंतशक्तयेउरुरूपायअतआश्चर्याणिकर्माणियस्यतस्मैपरेशायनमः ९ आत्मप्रदीपायप्रकाशांतरस्थाविषयायकुतः साक्षिणेप्रकाशायपरमात्मनेजीवनियंत्रे अतएवगिरांविदूराय अप्राप्यायचेतसांचित्तवृत्तीनाम् तथाचश्रुतिः यतोवाचोनिवर्त्तंते अप्राप्यमनसासहेति १० एवमपिविपश्चितानिपुणेननैष्कर्म्येणसंन्यासेन सत्त्वेनशुद्धेनसंन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्वा इतिश्रुतेः प्रतिलभ्यायप्रत्य क्त्वेनप्राप्यायनिर्वाणसुखसंविदेमोक्षानंदानुभूतये ११ गुणधर्मिणेसत्त्वादिधर्मानुकारिणे ज्ञानघनायचेतिनिर्विशेषत्वेऽपि प्रधानवैलक्षण्यमुक्तम् १२ साक्षिणइतिसर्वाध्यक्षत्वेऽपिनिर्विकारत्वमुक्तम् आत्मनांक्षेत्रज्ञानांमूलाय मूलस्यप्रधानस्यापिप्रकृतयेउद्भवहेतवे तत्रहेतुः पुरुषायपूर्वमेवसते तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति पूर्णायेतिवा १३ ७ ७ ७

सर्वेंद्रियाणांयेगुणाः विषयास्तेषांद्रष्ट्रे सर्वेप्रत्ययाइंद्रियवृत्तयो हेतवोज्ञापकायस्यतस्मै तदेवाह असता अहंकारादिप्रपंचेन छायया ऽसद्रूपयाउक्तायप्रतिबिंबेनबिंबमिवसूचिताय तत्रहेतुः सद्रूपोविषयेषुआभासोयस्यतस्मै तदुक्तंतृतीयेयथाजलस्थ आभासइत्यादिनापाठांतरेअसत्यस्यछायया अध्यासेनअक्तायमुक्तायतदधिष्ठानायेत्यर्थः १४ अखिलकारणाय सर्वकारणरूपाय अतएवस्वयंनिष्कारणायकारणत्वेऽपिमृदादिवद्विकारं वारयति अद्भुतकारणायेति एवंभूतत्वेप्रमाणमाह सर्वेआगमाः पंचरात्रादयः आम्नायाश्चवेदाः तेषांमहार्णवायस्रोतसामिवपर्यवसानस्थानाय अपवर्गायमोक्षरूपाय अतःपरायणायउत्तमानामाश्रयाय १५ गुणाएवारणिस्तयाछन्नश्चिद्रूष्मपोज्ञानाग्निः तस्मैतेषांगुणानांक्षोभेकार्येविस्फूर्जितंबहिर्वृत्तिकंमानसंयस्य सोऽकामयतबहुस्यामितिश्रुतेः नैष्कर्म्यमात्मतत्त्वंतस्यभावेनभावनयाविवर्जिताआगमाविधिनिषेधलक्षणायैः तेषुस्वयमेवप्रकाशोयस्यतस्मै १६ मादृक्प्रमहद्विधश्चासौप्रपन्नः पशुःतस्यपाशोऽविद्यातस्यविशेषेणमोक्षणंयेन तत्रयोग्यतामाह मुक्तायमोचनेहेतुः भूरिःकरुणायस्य अतःतत्रार्थे अलयाय अनलसाय स्वांशेनअंतर्यामिरूपेणस

सर्वेंद्रियगुणद्रष्ट्रेसर्वप्रत्ययहेतवे असताच्छाययोक्तायसदाभासायतेनमः १४ नमोनमस्तेऽखिलकारणायनिष्कारणायाद्भुतकारणाय सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोपवर्गायपरायणाय १५ गुणारणिच्छन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभविस्फूर्जितमानसाय नैष्कर्म्यभावेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायनमस्करोमि १६ मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणायमुक्तायभूरिकरुणायनमोऽलयाय स्वांशेनसर्वतनुभृन्मनसिप्रतीतप्रत्यक्दृशेभगवतेबृहतेनमस्ते १७ आत्मात्मजाप्तगृहवित्तजनेषुसक्तैर्दुष्प्रापणायगुणसंगविवर्जिताय मुक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभाविताययज्ञानात्मनेभगवतेनमईश्वराय १८ यंधर्मकामार्थविमुक्तिकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेऽदभ्रदयोविमोक्षणम् १९ एकांतिनोयस्यनकंचनार्थंवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः अत्यद्भुतंतच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदसमुद्रमग्नाः २० तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यम् अतींद्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमनंतमाद्यंपरिपूर्णमीडे २१ यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः नामरूपविभेदेनफल्ग्व्याचकलयाकृताः २२

तैषांतनुभृतांमनसिप्रतीताप्रख्यातायाप्रत्यक्दृक्तस्मै तथाचश्रुतिः यआत्मनितिष्ठन् आत्मानमंतरोयमयतीति भगवतेसर्वेषांतनुभृतांनियमनेसमर्थायतेषांमनःस्थितत्वेऽपिबृहते अपरिच्छिन्नाय १७ अंतस्थत्वेऽपिदेहादिष्वासक्तैर्दुष्प्रापणाय आप्तुमशक्याय तत्रहेतुः गुणसंगेनविवर्जिताय अतएवमुक्तात्मभिःदेहादिष्वनासक्तैश्चिंतितायतैः परिभावितंरूपमाह ज्ञानात्मनइत्यादि १८ इष्टांगतिंकामिनधर्मादिफलंप्राप्नुवंत्येवनतुतावदेवकिंतुयास्तेरकामिनाअन्याअप्याशिषोरातिदेहमव्ययंराति एवंयःअदभ्रदयःसमेविमोक्षणंकेवलंकरोतु-नाधिकंप्रार्थये १९ एतावदप्यहंभक्तिरसानभिज्ञत्वेनवांछामि यस्यएकांतभक्तानकंचिदर्थंवांछंति तंपरमेश्वरमीडेस्तौमीत्युत्तरेणान्वयः तेषांनिष्कामत्वेहेतुः येवैभगवतःसर्वज्ञान्मुक्तान्प्रपन्नाःसेवितवंतः २० अत्यद्भुतसुमंगलत्वप्रदर्शनार्थमक्षरत्वादिविशेषणानि २१ परिपूर्णत्वंप्रदर्शयन्नाह त्रिभिःयस्येति फल्गव्याचस्वल्पयैवकलयाअंशेनकृताःसजयतादितितृतीयेनान्वयः २२ ५ ५ ५ ५

कथंकृतनाइत्यपेक्षायां दृष्टांतौयथाऽर्चिषोऽग्नेरितिप्रवाहे दृष्टांतः सवितुर्गभस्तयइत्यानंत्ये निर्यांतिउद्गच्छंतिसंयांतिलीयंतेगुणसंप्रवाहमेवाह बुद्धिर्मनइति खानिकरणा
निशरीरसर्गाः कार्यदेहप्रवाहाश्चयतोभवंतिसः २३ अतएवदेवादीनांमध्येकोऽपिनभवति नजंतुःलिंगत्रयशून्यंप्राणिमात्र मपिकिंतुसर्वस्यनिषेधेअवधित्वेन अव-
शिष्यतइतिनिषेधशेषः माययाअशेषः अशेषात्मकः जयतात् मद्विमोक्षणायाविर्भवतु २४ नचग्राहाच्छरीरस्यमोक्षणेनाहंजीवितुमिच्छामि तत्रहेतुः अमुयाअंतर्ब
हिश्चाविवेकव्याप्तयागजजात्याकिंप्रयोजनं आत्मलोकस्यआत्मप्रकाशस्ययदावरणमज्ञानंतस्यैवतुमोक्षमिच्छामि यस्यमोक्षस्यकालेननाशोनास्ति यद्वा देहस्य
बंधोदेहनाशेनश्चयेदेवकिंतन्मोक्षप्रार्थनेन आत्मलोकावरणस्यतुकालेनविप्लवोनास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यत्वात् अनस्तस्यैवमोक्षमिच्छामीत्यर्थः २५ सोऽहंमुमुक्षुःवि

यथाऽर्चिषोऽग्नेःसवितुर्गभस्तयोनिर्यांतिसंयांत्यसकृत्स्वरोचिषः तथायतोऽयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गाः २३ सवैनदेवासुर
मर्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयतादशेषः २४ जिजीविषेनाहमिहामुयाकिमंतर्बहिश्चा
वृतयेभयोन्या इच्छामिकालेननयस्यविप्लवस्तस्यात्मलोकावरणस्यमोक्षम् २५ सोऽहंविश्वसृजंविश्वमविश्वंविश्ववेदसम् विश्वात्मान
मजंब्रह्मप्रणतोऽस्मिपरंपदम् २६ योगरंधितकर्माणोहृदियोगविभाविते योगिनोयंप्रपश्यंतियोगेशंतंनतोस्म्यहम् २७ नमोनमस्तुभ्यम
सह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय प्रपन्नपालायदुरंतशक्तयेकदिंद्रियाणामनवाप्यवर्त्मने २८ नायंवेदस्वमात्मानंयच्छक्त्याऽहंधियाह
तम् तंदुरत्ययमाहात्म्यंभगवंतमितोऽस्म्यहम् २९ श्रीशुकउवाच एवंगजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषंब्रह्मादयोविविधलिंगभिदाऽभिमानाः
नैतेयदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयोहरिराविरासीत् ३० तंतद्वदार्त्तमुपलभ्यजगन्निवासःस्तोत्रंनिशम्यदिविजैःसहसंस्तु
वद्भिः छंदोमयेनगरुडेनसमुह्यमानश्चक्रायुधोऽभ्यगमदाशुयतोगजेंद्रः ३१ सोंऽतःसरस्युरुबलेनगृहीतआर्त्तो दृष्ट्वागरुत्मतिहरिंखउपात्तचक्र
म् उत्क्षिप्यसांबुजकरंगिरसाह कृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते ३२

श्वंविश्वरूपम् अविश्वंविश्वव्यतिरिक्तंचविश्वंवेदोधनमुपकरणंय-
स्यतंविश्वस्यात्मानंचकेवलंप्रणतोऽस्मिनतुतंजानामि २६ योगंविनादुर्ज्ञेयत्वादित्याह योगेनभगवद्धर्मेणरंधितानिदग्धानिकर्माणियेषांतेयंप्रपश्यंति २७ तर्हि
सर्वेऽपियोगमेवकिंनास्थितास्तत्राह नमइतिद्वाभ्याम् असह्योवेगोरागादिलक्षणोयस्यतथाभूतंशक्तित्रयंयस्यतस्मै बहिश्चअखिलधियांसर्वेंद्रियाणांगु
णायशब्दादिरूपेणप्रतीयमानाय अतःकदिंद्रियाणांकुत्सितानींद्रियाणियेषांतेषामनवाप्यंवर्त्मयस्य २८ यच्छक्त्यायस्यमायययाया अहंधीः तयाहतमा-
वृतमयंजनोनवेद दुरत्ययंमाहात्म्यंयस्यतमितः आश्रितोऽस्मि २९ उपवर्णितंनिर्विशेषंमूर्तिभेदंविनापरंतत्त्वंयेनतंविविधाचासौलिंगभिदामूर्तिभेदः तस्या
मभिमानोयेषांते अतएतेयदानोपजग्मुः तत्रतदा अखिलामरमयः सर्वदेवमयमूर्तिः ३० दिविजैः देवैः सहछंदोमयेनेतिशौभ्यायोक्तम् ३१ खेदृ
ष्ट्वाउपात्तमुद्यतंचक्रंयेन ३२ ७ ५ ५ ७ ५ ५ ५

गरुडोऽपिमंदगतिरितिततः सहसाऽवतीर्य अरिणाचक्रेणविपाटितंमुखंयस्य उच्छ्रियाणांदेवानाम् ३३ इत्यष्टमेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थेतुतयोर्ग्राहः
शापगंधर्वनांपुनः गजंस्वपार्षदंकृत्वाहरिर्निन्येनिजंपदम् १ १ २ हूहूसंज्ञोगंधर्वसत्तमः असौदेवलस्यशापेनग्राहोजातः सर्वेततः सद्योमुक्तःसन्उत्तमश्लोकम
गायतेत्यन्वयः एवंह्यौतिहासोत्तमेकथासरसिस्त्रीभिः क्रीडन्तसौस्नातुंप्रविष्टंदेवलंपादेप्रगृह्यविचकर्षसचप्रकुपितोग्राहोभवेतिशशापतेनेनचप्रसादितःसन्नुवाच
एवमेवगजेंद्रंगृह्णीष्वततस्वगजेंद्रमुद्धरन्हरिस्त्वामपिमोचयिष्यतीति ३ कथंभूतंयशसोधामआश्रयम् अतः कीर्तन्याः कीर्त्तनीयाःगुणाःसतीकथाचयस्यतम् ४स्वं

तंवीक्ष्यपीडितमजःसहसाऽवतीर्यसग्राहमाशुसरसःकृपयोज्जहार ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणागजेंद्रंसंपश्यतांहरिरमूमुचदुच्छ्रियाणाम् ३३
इतिश्रीभा॰ महापुराणेअष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणेतृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच तदादेवर्षिगंधर्वाब्रह्मेशानपुरोगमाः मुमुचुःकु
सुमासारंशंसंतःकर्मतद्धरेः १ नेदुर्दुंदुभयोदिव्यागंधर्वाननृतुर्जगुः ऋषयश्चारणाःसिद्धास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमम् २ योऽसौग्राहःसवैसद्यःप
रमाश्चर्यरूपधृक् मुक्तोदेवलशापेनहूहूर्गंधर्वसत्तमः ३ प्रणम्यशिरसाधीशमुत्तमश्लोकमव्ययम् अगायतयशोधामकीर्तन्यगुणसत्कथम् ४
सोऽनुकंपितईशेनपरिक्रम्यप्रणम्यतम् लोकस्यपश्यतोलोकंस्वमगान्मुक्तकिल्बिषः ५ गजेंद्रोभगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोऽज्ञानबंधनात् प्राप्तोभग
वतोरूपंपीतवासाश्चतुर्भुजः ६ सवैपूर्वमभूद्राजापांड्योद्रविडसत्तमः इंद्रद्युम्नइतिख्यातोविष्णुव्रतपरायणः ७ सएकदाराधनकालआ
त्मवान्गृहीतमौनव्रतईश्वरंहरिम् जटाधरस्तापसआप्लुतोऽच्युतंसमर्चयामासकुलाचलाश्रमः ८ यदृच्छयातत्रमहायशामुनिःसमाग
मच्छिष्यगणैःपरिश्रितः तंवीक्ष्यतूष्णीमकृतार्हणादिकंरहस्युपासीनमृषिश्चुकोपह ९ तस्माइमंशापमदादसाधुरयंदुरात्माऽकृतबुद्धि
रद्य विप्रावमंताविशतांतमोऽधंयथागजःस्तब्धमतिःसएव १० श्रीशुकउवाच एवंशप्त्वागतोगस्त्योभगवान्नृपसानुगः इंद्रद्युम्नोऽ
पिराजर्षिर्दिष्टंतदुपधारयन् ११ आपन्नःकौंजरींयोनिमात्मस्मृतिविनाशनीम् हर्यर्चनानुभावेनयद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः १२ एवंविमोक्ष्यगज
यूथपमब्जनाभस्तेनापिपार्षदगतिंगमितेनयुक्तः गंधर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भुतंस्वभवनंगरुडासनोऽगात् १३ एतन्महाराजतवे
रितोमयाकृष्णानुभावोगजराजमोक्षणम् स्वर्ग्ययशस्यंकलिकल्मषापहंदुःस्वप्ननाशंकुरुवर्यशृण्वताम् १४ यथाऽनुकीर्त्तयंत्येतच्छ्रे
यस्कामाद्विजातयः शुचयःप्रातरुत्थायदुःस्वप्नाद्युपशांतये १५

लोकंगंधर्वलोकम् ५ ६ ७ कुलाचलेमलयाद्रावाश्रमोयस्य ८
तूष्णींरहस्युपासीनंवीक्ष्य ९ शापमेवाह असाधुरित्यादि अकृता अशिक्षिताबुद्धिर्यस्य गजोयथास्तब्धमतिस्तथैवायम् अतःसएवगजएवभवतुइतिशेषः
१० दिष्टंदैवप्रापितंतदुपधारयन्नालोचयन् ११ कौंजरींयोनिमापन्नः तर्हिपश्चात्कथंस्मृतिर्जातातत्राह हरेरर्चनस्यानुभावेनेति १२ अद्भुतंस्वभवनमगा
त् १३ एतत्गजराजमोक्षणंनामकृष्णानुभावस्तवेरितः कथंभूतंतत्राह स्वर्ग्यमित्यादिदुःस्वप्ननाशयतीतितथा १४ अतःश्रेयस्कामायेएतद्यथाव
दनुकीर्त्तयंति १५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

अनेनश्रेयोभवतीति कुतोज्ञानंसाक्षाद्भगवद्वचनादेवेत्याह इदमाहेत्यादियावत्समाप्ति १६ प्रसंगादन्यस्यापिस्मरणेफलमुच्यतेसर्वेषांद्वितीयांतानांस्मरं
तीत्यष्टमेनान्वयः १७ १८ १९ २० २१ अव्यक्तंमायाम् अव्ययंधर्मंभक्तिलक्षणम् सोमकश्यपयोरपिपत्नीर्दाक्षायणीः २२ सितवारणमैरावतम्
२३ सुसमाहिताः एकाग्रचित्ताः ममरूपाणिमद्विभूतीः २४ २५ जलजोत्तमंशंखवरंप्रध्मायवादयित्वा २६ इतिअष्टमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ अष्ट

इदमाहहरिःप्रीतोगजेंद्रंकुरुसत्तम शृण्वतांसर्वभूतानांसर्वभूतमयोविभुः १६ श्रीभगवानुवाच येमांत्वांचसरश्चेदंगिरिकंदरकानन
म् वेत्रकीचकवेणूनांगुल्मानिसुरपादपान् १७ शृंगाणीमानिधिष्ण्यानिब्रह्मणोमेशिवस्यच क्षीरोदंमेप्रियंधामश्वेतद्वीपंचभास्वरम्
१८ श्रीवत्संकौस्तुभंमालांगदांकौमोदकींमम सुदर्शनंपांचजन्यंसुपर्णंपतगेश्वरम् १९ शेषंचमत्कलांसूक्ष्मांश्रियंदेवींमदाश्रयाम् ब्रह्मा
णंनारदमृषिंभवंप्रह्लादमेवच २० मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैःकृतानिमे कर्माण्यनंतपुण्यानिसूर्यंसोमंहुताशनम् २१ प्रणवंसत्यमव्यक्तं
गोविप्रान्धर्ममव्ययम् दाक्षायणीर्धर्मपत्नीःसोमकश्यपयोरपि २२ गंगांसरस्वतींनंदांकालिंदींसितवारणम् ध्रुवंब्रह्मऋषीन्सप्तपुण्य
श्लोकांश्चमानवान् २३ उत्थायापररात्रांतेप्रयताःसुसमाहिताः स्मरंतिममरूपाणिमुच्यंतेह्येनसोऽखिलात् २४ येमांस्तुवंत्यनेनां
गप्रतिबुध्यनिशात्यये तेषांप्राणात्ययेचाहंददामिविमलांमतिम् २५ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यहृषीकेशःप्रध्मायजलजोत्तमम् ह
र्षयन्विबुधानीकमारुरोहखगाधिपम् २६ इतिश्रीभागवतेम० अष्टमस्कंधेगजेंद्रमोक्षणंनामचतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच
राजन्नुदितमेतत्तेहरेःकर्माघनाशनम् गजेंद्रमोक्षणंपुण्यंरैवतंत्वंतरंशृणु १ पंचमोरैवतोनाममनुस्तामससोदरः बलिविंध्यादयस्त
स्यसुताअर्जुनपूर्वकाः २ विभुरिंद्रःसुरगणाराजन्भूतरयादयः हिरण्यरोमावेदशिराऊर्ध्वबाह्वादयोद्विजाः ३ पत्नीविकुंठाशुभ्रस्यवैकुं
ठैःसुरसत्तमैः तयोःस्वकलयाजज्ञेवैकुंठोभगवान्स्वयम् ४ वैकुंठःकल्पितोयेनलोकोलोकनमस्कृतः रमयाप्रार्थ्यमानेनदेव्यातत्प्रियका
म्यया ५ तस्यानुभावःकथितोगुणाश्चपरमोदयाः भौमान्रेणून्सविममेयोविष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ६ षष्ठश्चचक्षुषःपुत्रश्चाक्षुषोनामवै
मनुः पुरुःपुरुषसुद्युम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ७ इंद्रोमंत्रद्रुमस्तत्रदेवाआप्यादयोगणाः मुनयस्तत्रवैराजन्हविष्मद्वीरकादयः ८ त
त्रापिदेवःसंभूत्यांवैराजस्याभवत्सुतः अजितोनामभगवानंशेनजगतःपतिः ९ पयोधिंयेननिर्मथ्यसुराणांसाधितासुधा भ्रममाणोंऽ
भसिधृतःकूर्मरूपेणमंदरः १० राजोवाच यथाभगवताब्रह्मन्मथितःक्षीरसागरः यदर्थंवायतश्चाद्रिंदधारांबुचरात्मना ११

तारव्यानमष्टाभिरध्यायैरनुवर्ण्यते स्वभक्तपक्षपातेनयत्रयोषायितंप्रभोः १ पंचमेपंचमंचाथषष्ठंवाकथयन्मनुम् विप्रशापाच्चनिःश्रीकैःकृतांदेवैर्हरेस्तुतिम् २ १
तामसश्चतुर्थोमनुः तस्यसोदरःभ्राता २ ३ ४ ५ तस्यवैकुंठसंज्ञस्यहरेरनुभावःसनकादिशापेनदैत्यतांप्राप्ताभ्यांस्वपार्षदाभ्यांवाराहादिरूपेणयुद्धादि
लक्षणः गुणाश्चब्रह्मण्यतादयः परमोदयाश्चमहर्द्धयः कथिताः तृतीयस्कंधादिषु ६ ७ ८ ९ १० यतोहेतोःअंबुचरात्मनाकूर्मरूपेण ११ ७ ७

रुराणांसाधिनासुरधेत्युक्तम्यासुद्धाद्यपिसूचितम् अतःपृच्छति किंचान्यदिति १२ १३ १४ नोचिक्षेरन् नपुनर्जीवंतिस्मेत्यर्थः १५ दुर्वाससाहिकदाचिन्मार्गेगच्छंतमिं द्रंदृष्ट्वास्वकंठस्थामालातस्मैदत्तातेनचश्रीमदेनानादृत्यऐरावतस्यकुंभयोर्निक्षिप्तासचगजोमत्तः पद्भ्यांतांमालांचूर्णीचकार ततःकुपितोदुर्वासास्तंशशापत्रि भिर्लोकैःसहत्वंनिःश्रीकोभवेतितदेतदाह यदादुर्वाससःशापादिति इज्यादयःयागाद्याः १६।१७।१८असुरान् अयथादेवपेलक्षण्येनबलपुष्ट्यादियुक्तान् विलोक्येत्य र्थः १९ हरिंशरणंगताः संतोयथापूर्वंसर्वंप्राप्स्यामइतिहर्षेणोत्फुल्लंविकसितंवदनंयस्य २० मनुष्यादयोजरायुजांडजोद्भिज्जस्वेदजाः यस्यावतारः पुरुषःतस्यांशोब्रह्मातस्यकलाः मरीच्यादयःताभिर्विसर्जिताः पुत्रपौत्रादिद्वाराजनिताः २१ ननुतर्हिसर्वेष्वसौसमःस्यात्किंतच्छरणाश्रयेणसत्यंयद्यप्येवंतथाऽ

यथाऽमृतंसुरैःप्राप्तंकिंचान्यदभवत्ततः एतद्भगवतःकर्मवदस्वपरमाद्भुतम् १२ त्वयासंकथ्यमानेनमहिम्नासात्वतांपतेः नातितृप्यतिमेचि त्तंसुचिरंतापतापितम् १३ सूतउवाच संपृष्टोभगवानेवंद्वैपायनसुतोद्विजाः अभिनंद्यहरेर्वीर्यमभ्याचष्टुंप्रचक्रमे १४ श्रीशु कउवाच यदायुद्धेऽसुरैर्देवाबाध्यमानाःशितायुधैः गतासवोनिपतितानोत्तिष्ठेरन्स्मभूयशः १५ यदादुर्वाससःशापात्सेंद्रालोकास्त्र योनृप निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्रनेशुरिज्यादयःक्रियाः १६ निशाम्यैतत्सुरगणामहेंद्रवरुणादयः नाध्यगच्छन्स्वयंमंत्रैर्मंत्रयंतोविनिश्चयम् १७ ततोब्रह्मसभांजग्मुर्मेरोर्मूर्द्धनिसर्वशः सर्वंविज्ञापयांचक्रुःप्रणताःपरमेष्ठिने १८ सविलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्त्वान्विगतप्रभान् लोका नमंगलप्रायानसुरानयथाविभुः १९ समाहितेनमनसासंस्मरन्पुरुषंपरम् उवाचोत्फुल्लवदनोदेवान्सभगवान्परः २० अहंभवोयूयम थोऽसुरादयोमनुष्यतिर्यग्द्रुमघर्मजातयः यस्यावतारांशकलाविसर्जिताव्रजामसर्वेशरणंतमव्ययम् २१ नयस्यवध्योनचरक्षणीयोनो पेक्षणीयादरणीयपक्षः अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजःसत्त्वतमांसिकाले २२ अयंचतस्यस्थितिपालनक्षणःसत्त्वंजुषाणस्यभ वायदेहिनाम् तस्माद्व्रजामःशरणंजगद्गुरुंस्वानांसनोधास्यतिशंसुरप्रियः २३ श्रीशुकउवाच इत्याभाष्यसुरान्वेधाःसहदेवैर रिंदम अजितस्यपदंसाक्षात्जगामतमसःपरम् २४ तत्राऽदृष्टस्वरूपायश्रुतपूर्वायवैविभो स्तुतिमब्रूतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः २५ ब्रह्मोवाच अविक्रियंसत्यमनंतमाद्यंगुहाशयंनिष्कलमप्रतर्क्यम् मनोऽग्रयानंवचसानिरुक्तंनमाम्यहंदेववरंवरेण्यम् २६

प्यस्मत्पक्षपातीभविष्यतीत्याशयेनाह नयस्येतिद्वाभ्याम् स्थितिपालनस्यक्षणः कालःअतःसुरप्रियःसन्स्वीयानांनःशंसुरवंकरिष्यति २२ २३ यत्रक्षीराब्धौहरे र्वासस्तदेवतमसःपरंस्थानम् यद्वा लोकालोकात्परतोयत्तमस्ततःपरंस्थानंजगाम २४ दैवीभिःलोकेअप्रसिद्धाभिःवैदिकीभिर्गीर्भिःस्तुतिमकरोत् २५ देववरंत्वांनमाम हे देववरंत्वांनमामेतिवा परत्वेहेतुःसत्यम् कुतःअविक्रियम् तत्कुतःअनंतम् आद्यंच अनादिम् आद्यंतवंतोहिदृष्टव्यादिविक्रियायुक्ताभवंति किंच गुहाशयंसर्वांतरम् कुतःनिष्कलंनिरुपाधिम् तत्कुतःअप्रतर्क्यम् तत्कुतः मनोऽग्रयानंमनसोऽपिजविष्ठंमनःप्राप्येस्थानेततःप्रागेवविद्यमानत्वात् तथाचश्रुतिः अनेजदेकंमनसोजवीयोनैन द्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठदिति वचसाअनिरुक्तम् अविषयत्वात् यद्वाचाऽनभ्युदितंयेनवागभ्युद्यतइतिश्रुतेः मनोवचसोरगोचरत्वादप्रतर्क्यत्वेयथे ष्टंवासर्वेषांहेतुहेतुमद्भावः २६

किंच प्राणादीनां विपश्चितं ज्ञातारम् आत्मा अहंकारो देहो वा नतु तद्व्यतिरिक्तं ज्ञेयमस्तीत्याह अर्थो विषयः इंद्रियाणि तद्ग्राहकाणि तदुभयरूपेणाभासत इति
तथा तम् तथाऽप्यनिर्दृश्यमद्रष्टृवदज्ञानरहितम् कुतः अव्रणम् अदेहम् अत एव अक्षरं खमिव व्यापिनं च सर्वत्र हेतुः यत्र यस्मिन् गृध्रपक्षौ जीवपक्षपातिनौ
छायातपौ अविद्या च तन्निवर्त्तिका विद्या च नास्ति तं त्रियुगे ष्वाविर्भवं तं शरणं व्रजाम २७ तदेवमविक्रियत्वादिभिः सर्वज्ञत्वादिभिश्च सत्यत्वं वरेण्यत्वं चोक्तं सं
सारचक्राधारत्वेनापि तदेव दर्शयन्नाह अजस्य जीवस्य चक्रं चक्रवदावर्त्तमानं देहादि अजया मायया प्रेर्यमाणम् यतयः अक्षो यस्य यदधिष्ठानमाहुस्तं प्रपन्नं स
त्यं प्रपद्ये कथंभूतं चक्रम् मनोमयं मनःप्रधानं दशेंद्रियाणि पंच प्राणाश्चेत्येवं पंचदश आरा यस्य आशु शीघ्रगम् त्रयो गुणा नाभिरिव मध्ये यस्य विद्युदिव चलम्
अष्टौ प्रकृतयो नेमय इवावरणानि यस्य २८ सर्वजीवनियंतृत्वादिना च वरिष्ठत्वमाह य इति य उपसुपर्णं जीवसमीपे तन्नियंतृत्वेन आसांचकार आस्ते स्म द्वा सु
पर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाता इति श्रुतेः यद्वा भक्तरक्षार्थं गरुडस्योपरि उपविष्ट इत्यर्थः तर्हि देहस्थत्वात् भक्तरक्षणादिक्रियावेशात् जीवसाम्यं स्या

विपश्चितं प्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणम् छायातपौ यत्र न गृध्रपक्षौ तमक्षरं खं त्रियुगं व्रजामहे २७ अजस्य चक्रं त्वजयेर्यमा
णं मनोमयं पंचदशारमाशु त्रिणाभि विद्युच्चलमष्टनेमि यदक्षमाहुस्तमृतं प्रपद्ये २८ य एकवर्णं तमसः परं तदलोकमव्यक्तमनंतपारम् आसां
चकारोपसुपर्णमेनमुपासते योगरथेन धीराः २९ न यस्य कश्चातितितर्ति मायां यया जनो मुह्यति वेद नार्थम् तं निर्जितात्मात्मगुणं परेशं नमाम भू
तेषु समं चरंतम् ३० इमे वयं यत्प्रिययैव तन्वा सत्त्वेन सृष्टा बहिरंतराविः गतिं न सूक्ष्मामृषयश्च विद्महे कुतोऽसुराद्या इतरप्रधानाः ३१ पादौ म
हीयं स्वकृतैव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः स वै महापूरुष आत्मतंत्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ३२ अंभस्तु यद्रेत उदारवीर्यं सिद्ध्यं
ति जीवंत्युत वर्द्धमानाः लोका यतोऽथाखिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ३३

तत्राह एकवर्णं ज्ञानैकस्वरूपम् तमसः प्रकृतेः पर
म् अलोकमदृश्यम् अव्यक्तं निर्विकल्पम् अनंतपारं कालतो देशतश्चापरिच्छिन्नं तत् ब्रह्मैव यः अप्रच्युतस्वरूपत्वात् न जीवसाम्यम् तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्य
नश्नन्नन्यो अभिचाकशीतीति विशेषश्रवणादित्यर्थः अत एव यं धीराः योगेन रथेन प्राप्तिसाधनेनोपासते भजंते तं नमामेत्युत्तरेणान्वयः २९ मायानियंतृत्वेनापि
जीवसाम्यं परिहरन्वरिष्ठत्वमाह यस्य मायां कश्चित् कश्चिदपि नातितितर्त्ति नातिक्रामति कथंभूताम् जनो यया मुह्यति अर्थमात्मस्वरूपं न तु वेद निर्जित आ
त्मा आत्मशक्तिर्माया च तद्गुणाश्च येन तम् ३० अर्थं न वेदेति यदुक्तं तत्प्रपंचयन्नाह इमे वयं देवा ऋषयश्च यस्य प्रियया तन्वा सत्त्वेनैव सृष्टा अपि बहिरंतश्च
सत्ताप्रकाशाभ्यामाविः प्रगटमपि सूक्ष्मां गतिं निरुपाधिस्वरूपं न विद्मः इतरप्रधानाः रजस्तमोमयाः कुतो विदुः तं नमामेति पूर्वेणान्वयः ३१ इदानीं वैराज
रूपेण स्तुवन् प्रार्थयते पादाविति द्वादशभिः यत्र मर्त्यां जरायुजादिभूतसर्गः सा मही यस्य पादौ स नः प्रसीदतु आत्मतंत्रः पादादिमत्त्वेऽपि न तत्परतंत्रः कुतः
ब्रह्म अप्रच्युतरूपः तत्कुतः महती विभूतिरैश्वर्यं यस्य सः ३२ उदारं वीर्यं शक्तिर्यस्य तदंभो यस्य रेतः स नः प्रसीदतु उदारवीर्यतामाह यतोऽंभसो लोकादयः सि
द्ध्यंति जायंते ३३

यः सोमो देवानामंधः अन्नम् अतएव बलमायुश्च नगानां वृक्षाणाम् प्रकर्षेण जनयति वर्द्धयतीति प्रजनः तं यस्य मनः समामनंति सनः प्रसीदतु ३४ अग्निर्य
स्य तु मुखं जातः कथंभूतः जातवेदो धनं यस्मात् क्रियाकांडं तत्प्रतिपाद्यं कर्म तन्निमित्तं जन्म यस्य अंतः समुद्रे उदरमध्ये स्वधातून् पाकार्हानि वान्नादीन् अ
नुपचन् प्रसिद्धसमुद्रेऽपि वाडवरूपेण उदकान्येवानुपचन्नग्निः ३५ एषतरणिर्यस्य चक्षुरासीत् कथंभूतः देवयानम् अर्चिरादिमार्गदेवता त्रयीमयः सैषा
त्रय्येव विद्यातपतीति श्रुतेः ब्रह्मणो धिष्ण्यमुपासनास्थानम् यएषोंतरादित्ये हिरण्मयः पुरुष इति श्रुतेः मुक्तेर्द्वारं देवयानत्वात् अमृतं च पुण्यलोकत्वात्
मृत्युश्च कालात्मकत्वात् एवंभूतस्तरणिर्यस्य चक्षुः सः प्रसीदतु ३६ एवंभूतो वायुश्चराचराणां सह आदिधर्मवान् प्राणः यं प्राणं वयं बुद्ध्याद्यधिष्ठातारो दे

सोमं मनो यस्य समामनंति दिवौकसां वै बलमंध आयुः ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३४ अग्निर्मुखं यस्य तु जा
तवेदा जातः क्रियाकांडनिमित्तजन्मा अंतः समुद्रेऽनुपचन्स्वधातून् प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३५ यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानं त्रयी
मयो ब्रह्मण एष धिष्ण्यम् द्वारं च मुक्तेरमृतं च मृत्युः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३६ प्राणादभूद्यस्य चराचराणां प्राणः सहो बलमोजश्च
वायुः अन्वास्म सम्राजमिवानुगा वयं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३७ श्रोत्राद्दिशो यस्य हृदश्च खानि प्रजज्ञिरे खं पुरुषस्य नाभ्याः प्राणें
द्रियात्मासुशरीरकेतं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३८ बलान्महेंद्रस्त्रिदशाः प्रसादान्मन्योर्गिरीशो धिषणाद्विरिंचः खेभ्यश्च छंदांस्यृष
यो मेढ्रतः कः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ३९ श्रीर्वक्षसः पितरश्छायया सन् धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽभूत् द्यौर्यस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो विहारा
त्प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४० विप्रो मुखं ब्रह्म च यस्य गुह्यं राजन्य आसीद्भुजयोर्बलं च ऊर्वोर्विडोजोंऽघ्रिर वेदशूद्रौ प्रसीदतां नः स महावि
भूतिः ४१ लोभोऽधरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तः पशव्यः स्पर्शेन कामः भ्रुवोर्यमः पक्ष्मभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४२ द्र
व्यं वयः कर्म गुणान्विशेषं यद्योगमायाविहितान्वदंति यद्दुर्विभाव्यं प्रबुधापबाधं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ४३ नमोऽस्तु तस्मा उपशां
तशक्तये स्वाराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने गुणेषु मायारचितेषु वृत्तिभिर्न सज्जमानाय नभस्वदूतये ४४ स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करण
गोचरम् प्रपन्नानां दिदृक्षूणां सस्मितं ते मुखांबुजम् ४५

वाः संम्राजं भृत्या इव अन्वास्म अनुसृत्य स्थिताः एवंभूतो वायुर्यस्य प्राणादभूत्सः ३७ खानि दे
हगतानि छिद्राणि प्राणः पंचवृत्तिः इंद्रियाणि च आत्मा मनश्च असवो नागकूर्मादयः शरीरं च तेषां केतमाश्रयभूतं खं यस्य पुरुषस्य नाभ्याः प्रजज्ञे सः ३८ यस्य बलान्महें
द्रो जज्ञे छंदांसि ऋषयश्च खेभ्यः कः प्रजापतिः ३९ इतरः अधर्मः ४० विट् वैश्यः ओजः नैपुण्यं तस्य वृत्तिः अंघ्रिः अंघ्रिजौ इत्यर्थः अवेदशूद्रौ अवेदो वेदव्यतिरिक्ताः शुश्रूषानद्
तिमान्शूद्रश्च पाठांतरं सुगमम् ४१ उपरि उत्तरोष्ठात् नस्तः नासिकातः द्युतिः कांतिः पशव्यः पशूनां हितः कामः स्पर्शेनाभूत् ४२ द्रव्यं भूतानि वयः कालम् विशेषं लौकिकप्र
पंचम् यद्यस्मात् दुर्विभाव्यम् कुतः प्रबुधापबाधं विद्वद्भिरपोह्यमानम् पाठांतरे प्रबुधानां मायेत्यवबोधो यस्मिन्नित्यर्थः ४३ तदेवं सप्रपंचमुपवर्ण्य निष्प्रपंचमनुवर्णय
न् प्रणमति नमोऽस्त्विति वृत्तिभिर्दर्शनादिभिः नभस्वान् वायुः तस्येव ऊतिः लीला यस्य तस्मै ४४ सस्मितं मुखांबुजं दिदृक्षूणां नोऽस्माकं चक्षुरादिकरणगोचरं यथा भवत्ये
वं चात्मानं दर्शय ४५

भक्तेच्छाऽनुवर्त्तित्वंचतवबहुशोदृष्टमेवेत्याह तैस्तैरिति यन्नोदुर्विषहमशक्यंकर्मतद्भगवान् स्वयमेवकरोतिहि ४६ नचबहिर्मुखानामिवत्वद्भक्तानामस्माकंकर्माण्यपि तानि पूर्वपुण्यानिविपरीतफलानि भवितुमर्हन्तीत्याह क्लेशोभूरियेषु अल्पंसारंफलंयेषु यद्वा विफलान्येवसकामानांकर्माणितवार्पितंतुननथेति ४७ तत्रावैफल्यमु पपादयति अवमः अल्पोऽपिकर्मकल्पः कर्माभासोऽपिईश्वरार्पितश्चेद्विफलायासायनकल्पतेहियस्मात्सएषईश्वरः पुरुषस्यात्मा अतएवदयितोहितश्च नह्यात्मनि दयितेहितेचार्पितंनिष्फलंस्यात् ४८ अनंतफलत्वमाह यथाहिमूलावसेचनंस्कंधानांशाखानांचभवति ४९ एवंसत्यपित्वदर्पितकर्मणांत्वद्भक्तानामस्माकंयन्नि- मित्तमिदंदुःखमितित्वमेववेत्सीत्याशयेनाह नमइति दुर्वितर्क्याण्यात्मकर्माणिस्वभावचेष्टितानियस्यतस्मै ५० इत्यष्टमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठे पुनरुक्तनिर्विष्णावाविर्भूतेस्तुतैःकृता तन्मंत्रेणासुरैःसाकममृतार्थेमहोद्यमः १ सहस्रार्क्काणामुदयेद्युतिरिवद्युतिर्यस्य १ महसातेजसाप्रतिहतानीक्षणानिच

तैस्तैःस्वेच्छाधृतैरूपैःकालेकालेस्वयंविभो कर्मदुर्विषहंयन्नोभगवांस्तत्करोतिहि ४६ क्लेशभूर्य्यल्पसाराणिकर्माणिविफलानिच देहिनांविष यार्त्तानांनतथैवार्पितंत्वयि ४७ नावमःकर्मकल्पोऽपिविफलायेश्वरार्पितः कल्पतेपुरुषस्यैषसह्यात्मादयितोहितः ४८ यथाहिस्कंधशाखा नांतरोर्मूलावसेचनम् एवमाराधनंविष्णोःसर्वेषामात्मनश्चहि ४९ नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वितर्क्यात्मकर्मणे निर्गुणायगुणेशायसत्त्वस्थाय चसांप्रतम् ५० इतिश्रीभागवतेम० अष्टमस्कंधेअमृतमथनंनामपञ्चमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच एवंस्तुतःसुरगणैर्भगवान्ह रिरीश्वरः तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्क्कोदयद्युतिः १ तेनैवसहसासर्वेदेवाःप्रतिहतेक्षणाः नापश्यन्खंदिशःक्षोणीमात्मानंचकुतोविभुम् २ विरिंचोभगवान्दृष्ट्वासहशर्वेणतांतनुम् स्वच्छांमरकतश्यामांकंजगर्भारुणेक्षणाम् ३ तप्तहेमावदातेनलसत्कौशेयवाससा प्रसन्नचारु सर्वांगींसुमुखींसुंदरभ्रुवम् ४ महामणिकिरीटेनकेयूराभ्यांचभूषिताम् कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजाम् ५ कांचीकलापवलयहा रनूपुरशोभिताम् कौस्तुभाभरणांलक्ष्मींबिभ्रतींवनमालिनीं ६ सुदर्शनादिभिःस्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासिताम् तुष्टावदेवप्रवरःसशर्वःपुरु षंपरम् सर्वामरगणैःसाकंसर्वांगैरवनिंगतैः ७ ब्रह्मोवाच अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणायनिर्वाणसुखार्णवाय अणोरणिम्नेऽ परिगण्यधाम्नेमहानुभावायनमोनमस्ते ८

क्षूंषियेषाम् २ तामाविर्भूतांतनुंविरिंचोदृष्ट्वातुष्टावेतिपंचमेनान्वयः कंजगर्भवदरुणेईक्षणेयस्याः ३ तप्तहे मवदवदातेनपीतेनलसताकौशेयवाससायुक्तांप्रसन्नानिचारूणिसर्वाण्यंगानियस्याःशोभनंमुखंयस्याः सुंदरेभ्रुवौयस्याः ४ महांतोमणयोयस्मिन्तेनकिरीटेन कर्णाभरणेकुंडलेताभ्यांनिर्भातौयौकपोलौताभ्यांश्रीर्मुखांबुजेयस्याः ५ कौस्तुभआभरणंकंठेयस्याः लक्ष्मींवक्षसिबिभ्रतीम् ६ देवप्रवरोब्रह्मा सर्वांगैरवनिं गतैःसाष्टांगप्रणतैः अनाविराविरासेयंनाभूताऽभूदितिब्रुवन् ब्रह्माऽभिप्रैतिनित्यत्वविभुत्वेभगवत्तनोः ७ श्रीमूर्त्तेरयमाविर्भावएवनत्वस्मदादिवत्जन्मादि नवास्तीत्याह नजाताजन्मादयोयस्य कुतःअगुणाय अतःनिर्वाणसुखस्यार्णवाय अपारमोक्षसुखरूपायेत्यर्थः तथाऽपिअणोरप्यणिम्ने अतिसूक्ष्माय दुर्ज्ञे यत्वात् वस्तुतस्तु अपरिगण्यमियत्तातीतंधाममूर्तिर्यस्यतस्मैनचैतदसंभावितं यतःमहानचिंत्योऽनुभावोयस्यतस्मै ८ ७ ५

तन्मूर्तेः सनातनत्वमपरिमेयत्वंचोपपादयति रूपमिति हे पुरुषर्षभ हे धातः एतत्तव रूपं वैदिकेन तांत्रिकेण च योगेनोपायेन श्रेयोर्थिभिः सदा इज्यं पूज्यमतो नेदमिदानीम पूर्वं जातमिति भावः ननु यूयं देवाः पूज्यत्वेन प्रसिद्धाः सत्यम् सर्वेऽपि अत्रैवांतर्भूता इत्याह उ अहो स्फुटम् अमुष्मिं स्त्वयि नोऽस्मांस्त्रीन् लोकांश्च सह पश्यामि तत्र हेतुः विश्वं मूर्तौ यस्य अतस्त्वं तद्रूपं परिच्छिन्नमपि न भवतीत्यर्थः ९ विश्वमूर्तित्वमेवाह त्वयीति घटस्य मृत्तिका यथा आदिरंतश्च मध्यंच तथास्य जगतः तत्र हेतुः परस्मात् प्रधानादपि परः १० मृत्तिकादृष्टांतेन परिणामं प्राप्तं वारयति त्वमिति स्वया स्वाधीनया अत एव गुणानां व्यवाये परिणामेऽप्यगुणमेव त्वां युक्ताः पश्यंति मनीषिणो विवेकिनः विपश्चितः शास्त्रज्ञाः ११ एतदेव सदृष्टांतमाह यथाऽग्निं काष्ठे मथनेन अमृतमाज्यं गोषु दोहनादिना भुवि अन्नं व्रीह्यादि कर्षणादिना अंबु च खननेन उद्यमने पुरुषकारे वाणिज्यादिना वृत्तिं जीविकाम् यद्वा अंबुनः उद्यमने घटीयंत्रादिनोद्धरणे योगैरुपायैर्मनुष्या अधियंति प्राप्नुवंति तथा क

रूपं तवैतत्पुरुषर्षभेज्यं श्रेयोर्थिभिर्वैदिकतांत्रिकेण योगेन धातः सह नस्त्रिलोकान् पश्याम्यमुष्मिन्नु ह विश्वमूर्तौ ९ त्वय्यग्र आसीत्त्वयि मध्य आसीत्त्वय्यंत आसीदिदमात्मतंत्रे त्वमादिरंतो जगतोऽस्य मध्यं घटस्य मृत्स्नेव परः परस्मात् १० त्वं मायया त्माश्रयया स्वयेदं निर्माय विश्वं तदनुप्रविष्टः पश्यंति युक्ता मनसा मनीषिणो गुणव्यवायेऽप्यगुणं विपश्चितः ११ यथाऽग्निमेधस्यमृतं च गोषु भुव्यन्नमंबूद्यमने च वृत्तिम् योगैर्मनुष्या अधियंति हि त्वां गुणेषु बुद्ध्या कवयो वदंति १२ तं त्वां वयं नाथ समुज्जिहानं सरोजनाभातिचिरेप्सितार्थम् दृष्ट्वा गता निर्वृतिमद्य सर्वे गजा दवार्ता इव गांगमंभः १३ स त्वं विधत्स्वाखिललोकपाला वयं यदर्थास्तव पादमूलम् समागतास्ते बहिरंतरात्मन् किं वान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः १४ अहं गिरित्रश्च सुरादयो ये दक्षादयोऽग्नेरिव केतवस्ते किं वा विदामेश पृथग्विभाता विधत्स्व शन्नो द्विजदेवमंत्रम् १५ श्रीशुक उवाच एवं विरिंच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञाय तेषां हृदयं यथैव जगाद जीमूतगभीरया गिरा बद्धांजलीन् संवृतसर्वकारकान् १६ एक एवेश्वरस्तस्मिन् सुरकार्ये सुरेश्वरः विहर्तुकामस्तानाह समुद्रोन्मथनादिभिः १७ श्रीभगवानुवाच हंत ब्रह्मन्नहो शंभो हे देवा मम भाषितम् शृणुतावहिताः सर्वे श्रेयो वः स्याद्यथा सुराः १८ यात दानवदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयताम् कालेनानुगृहीतैस्तैर्यावद्वो भव आत्मनः १९

वयस्त्वां बुद्ध्या गुणेष्वधियंति वदंति च १२ हे नाथ सरोजनाभ अतिचिरादीप्सितमर्थं योगैकप्राप्यं त्वां सम्यगुज्जिहानमाविर्भवंतं प्रत्यक्षतो दृष्ट्वाऽद्य वयं निर्वृतिं गताः दवार्ता दावाग्निपीडिताः १३ यद्विधेयं तत्कथयेति चेत्तत्राह हे अंतरात्मन् अशेषसाक्षिणस्ते बहिः किं वाऽन्यैर्विज्ञाप्यमस्ति १४ यूयमेव किंचित्कुरुतेति चेत्तत्राह अहमिति अग्नेः केतवो विस्फुलिंगा इव ते त्वत्तो वयं पृथग्विभाताः संतः आत्मनः शं श्रेयः किं वा विद्मः अतस्त्वमेव द्विजानां देवानां च मंत्रं विधत्स्व इदं कुरुतेत्युपायमुपदिशेत्यर्थः १५ हृदयं मंत्रः उपदेष्टव्य इत्यभिप्रेतं यथैव तथैव विज्ञाय जगाद संवृतानि नियमितानि सर्वाणि कारकाणींद्रियाणि यैस्तान् १६ ईश्वरस्यापि न तथैवाभिप्रेतमित्याह एक एवेश्वरः समर्थोऽपि १७ हे सुराः हे देवा अन्ये च गंधर्वादयः वः आत्मनो यावद्वो वृद्धिर्भवति १८ १९ ७ ७ ७

अर्थस्यप्रयोजनस्यपदवींसिद्धिंप्राप्तैः पश्चादहिमूषकवत्वध्यघातकभावेनवर्तितव्यमितिशेषः यद्वा पेटिकायांनिरुद्धोऽहिर्यथानिर्गमद्वारविधानार्थंप्रथमंमू
षकेणसंधिंविधत्तेपश्चात्तमेवकदाचित् भक्षयतितथा अर्थमार्गप्रवृत्तैः प्रथमंसंधेयाइत्यर्थः २० ततस्तैः सहयत्नकार्यंतदाह अमृतोत्पादनइति यस्यअमृतस्यपीतस्य
सतः अमरोभवेत्मृत्युग्रस्तोऽपि २१ नेत्रंरज्जुम् २२ अतंद्रिताः संयत्ताः निर्मथध्वमिति ननुनर्हिनेऽप्यमृतपानेनामराःस्युस्तत्राह क्लेशभाजइति २३ बलिभिःसहका

अरयोपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थगौरवे अहिमूषकवद्देवाअर्थस्यपदवींगतैः २० अमृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितम् यस्यपीतस्यवैजंतु
र्मृत्युग्रस्तोऽमरोभवेत् २१ क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौषधीः मंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिम् २२ सहायेनमयादेवानिर्मंथ
ध्वमतंद्रिताः क्लेशभाजोभविष्यंतिदैत्यायूयंफलग्रहाः २३ यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः नसंरंभेणसिद्ध्यंतिसर्वेर्थाःसांत्वयायथा २४
नभेतव्यंकालकूटाद्विषाज्जलधिसंभवात् लोभःकार्योनवैजातुरोषःकामस्तुवस्तुषु २५ श्रीशुकउवाच इतिदेवान्समादिश्यभग
वान्पुरुषोत्तमः तेषामंतर्दधेराजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः २६ अथतस्मैभगवतेनमस्कृत्यपितामहः भवश्चजग्मतुःस्वंस्वंधामोपेयुर्बलिंसुराः
२७ दृष्ट्वारीनप्यसंयत्तान्जातक्षोभान्स्वनायकान् न्यषेधद्दैत्यराट्श्लोक्यःसंधिविग्रहकालवित् २८ तेवैरोचनिमासीनंगुप्तंचासुरयूथपैः
श्रियापरमयाजुष्टंजिताशेषमुपागमन् २९ महेंद्रःश्लक्ष्णयावाचासांत्वयित्वामहामतिः अभ्यभाषततत्सर्वंशिक्षितंपुरुषोत्तमात् ३० तद्रो
चतदैत्यस्यतत्रान्येयेऽसुराधिपाः शंबरोऽरिष्टनेमिश्चयेचत्रिपुरवासिनः ३१ ततोदेवासुराःकृत्वासंविदंकृतसौहृदाः उद्यमंपरमंचक्रुरमृतार्थे
परंतप ३२ ततस्तेमंदरगिरिमोजसोत्पाट्यदुर्मदाः नदंतउदधिंनिन्युःशक्ताःपरिघबाहवः ३३ दूरभारोद्वहश्रांताःशक्रवैरोचनादयः अपारयंत
स्तंवोढुंविवशाविजहुःपथि ३४ निपतन्सगिरिस्तत्रबहूनमरदानवान् चूर्णयामासमहताभारेणकनकाचलः ३५ तांस्तथाभग्नमनसोभग्नबा
हूरुकंधरान् विज्ञायभगवांस्तत्रबभूवगरुडध्वजः ३६ गिरिपातविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवान् ईक्षयाजीवयामासनिर्जरान्निर्व्र
णान्यथा ३७ गिरिंचारोप्यगरुडेहस्तेनैकेनलीलया आरुह्यप्रययावब्धिंसुरासुरगणैर्वृत्तः ३८ अवरोप्यगिरिंस्कंधात्सुपर्णःपततांव
रः ययौजलांतउत्सृज्यहरिणासविसर्जितः ३९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेमंदराचलानयनंनामषष्ठोऽ
ध्यायः ६

रिभिःसाध्या अर्थास्तदनुसरणंविनानसिद्ध्यंतीतिकृत्वासामादिकमुपदिशति यूयमितिद्वाभ्याम् हेसुराःसंरंभेणसंभ्रमेण सांत्वयाभासमा
गेणयथासिद्ध्यंति २४ वस्तुषुमथनादुत्पन्नेषु २५ २६ सुरास्तुबलिमुपेयुःउपजग्मुः २७ असंयत्तानपिदृष्ट्वाश्लोक्यःकीर्त्यर्हः २८ वैरोचनिंबलिम् जितमशे
षंत्रैलोक्यंयेनतम् २९ तत्सर्वममृतोन्मथनादि ३० तत्रयेअन्येचासुराधिपाःपौलोमकालेयादयः शंबरादयश्चतेभ्यश्चारोचत ३१ संविदम् समयम् ३२ परिघा
इवबाहवोयेषाम् ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ विसर्जितः प्रस्थापितःसुपर्णेतत्रस्थितेवासुकेरागमनायोगादितिभावः ३९ इतिश्रीअष्टमस्कंधटीकायांषष्ठोऽध्या
यः ६

सप्तमे मथनोद्भूतविषभीत्याऽखिलैर्जनैः स्तुतः सन्कृपयारुद्रः पपौ विषमितीर्यते १ फलभागेन नवाप्यमृते भागो भविष्यतीत्यामंत्र्य संमंत्र्य वासुकिं नेत्रं गिरौ परिवी यसंवेष्ट्य अब्धिं मथितुमारेभिरे वासुकेर्मुखं नीवं दैत्यान् ग्राहयितुमेव पूर्वं हरिः पुरस्तान्मुखे जगृहे ततो भवन्मुखं जगृहुः १ २ ३ ४ कृतो धारणे स्थानविभागो यैः ५ ६ दैवेन हेतुना स्वपौरुषेण नष्टे सति ७ विघ्नेशस्य विधिं तेन रचितं विघ्नम् अवितथः सत्योऽभिसंधिः संकल्पो यस्य ८ लक्षयोजनः प्रस्तारः विस्तारोऽस्यास्तीति त-

श्रीशुक उवाच तेनागराजमामंत्र्य फलभागेन वासुकिम् परिवीय गिरौ तस्मिन्नेत्रमब्धिं मुदान्विताः १ आरेभिरे सुसंयत्ता अमृतार्थे कुरूद्वह हरिः पुरस्ताज्जगृहे पूर्वं देवास्ततोभवन् २ तन्नैच्छन्दैत्यपतयो महापुरुषचेष्टितम् न गृह्णीमो वयं पुच्छमहेरंगममंगलम् ३ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाः प्रख्याता जन्मकर्मभिः इति तूष्णीं स्थितान्दैत्यान्विलोक्य पुरुषोत्तमः ४ स्मयमानो विसृज्याग्रं पुच्छं जग्राह सामरः कृतस्थानविभागास्त एवं कश्यपनंदनाः ५ ममंथुः परमायत्ता अमृतार्थं पयोनिधिम् मथ्यमानेऽर्णवे सोद्रिरनाधारो ह्यपो विशत् ६ ध्रियमाणोऽपि बलिभिर्गौरवात्पाण्डुनंदन ते सुनिर्विण्णमनसः परिम्लानमुखश्रियः आसन्स्वपौरुषे नष्टे दैवेनातिबलीयसा ७ विलोक्य विघ्नेशविधिं तदेश्वरो दुरंतवीर्योऽवितथाभिसंधिः कृत्वा वपुः काच्छपमद्भुतं महत्प्रविश्य तोयं गिरिमुज्जहार ८ तमुत्थितं वीक्ष्य कुलाचलं पुनः समुद्यता निर्मथितुं सुरासुराः दधार पृष्ठेन स लक्षयोजनप्रस्तारिणा द्वीप इवापरो महान् ९ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितं परिभ्रमंतं गिरिमंग पृष्ठतः बिभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपो मेनेऽगकंडूयनमप्रमेयः १० तथाऽसुरानाविशदासुरेण रूपेण तेषां बलवीर्यमीरयन् उद्दीपयन्देवगणांश्च विष्णुर्दैवेन नागेंद्रमबोधरूपः ११ उपर्यगेंद्रं गिरिराडिवान्य आक्रम्य हस्तेन सहस्रबाहुः तस्थौ दिवि ब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिः सुमनोऽभिवृष्टः १२ उपर्यधश्चात्मनि गोत्रनेत्रयोः परेण ते प्राविशता समेधिताः ममंथुरब्धिं तरसा मदोत्कटा महाद्रिणा क्षोभितनक्रचक्रम् १३ अहींद्रसाहस्रकठोरदृङ्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्चसोऽसुराः पौलोमकालेयबलील्वलादयो दवाग्निदग्धाः सरला इवाभवन् १४ देवांश्च तच्छ्वासशिखाहतप्रभान्धूम्रांबरस्रग्वरकंचुकाननान् समभ्यवर्षन्भगवद्वशा घना ववुः समुद्रोर्म्युपगूढवायवः १५ मथ्यमानेन तथा सिंधौ देवासुरवरूथपैः यदा सुधा न जायेत निर्ममंथाजितः स्वयम् १६

थातेन पृष्ठेन ९ तस्य गिरेः आवर्तनं भ्रमणमंग कंडूयनं मेने १० आसुरेण असुराकारेण दैवेन देवाकारेण रूपेणाविशत् ११ १२ आत्मनि देवदैत्यमध्ये गोत्रे दार्ढ्यरूपेण नेत्रे अभेद्याबोधरूपेण परेण हरिणा क्षोभितं नक्राणां चक्रं समूहो यस्मिन् १३ दृशश्च मुखानि च श्वासाश्च अहींद्रस्य साहस्रमपरिमिताः कठोरा ये दृगादयः तेभ्यो निर्गताभ्यामग्निधूमाभ्यामाहतं वर्चो येषां ते सरला द्रुमविशेषाः १४ देवांस्तु भगवद्वशा घनाः समभ्यवर्षन् समुद्रोर्मिभिः उपगूढा वायवश्च शीतला ववुः वांतिस्म कथंभूतान् तस्याहींद्रस्य श्वासशिखाग्निभिर्हता प्रभा येषाम् धूम्राण्यंबरादीनि येषाम् १५ १६ छ छ छ

धृतोऽद्रिर्येनसधृताद्रिः भगवान् परमपुरुषोऽनंतरमशोभतेत्यन्वयः कथंभूतः कनकपरिधिः पीतवासाः कर्णयोर्विद्योतमानाविद्युत् कुंडललक्षणायस्य
तथामूर्ध्निभ्राजंतोविलुलिताः कचायस्यसतथा जैत्रैर्जिष्णुभिर्दंदशूकंसर्पम् प्रतिगिरिः प्रतिद्वंद्वीपर्वतः १७ हालहलमित्याख्यानामयस्य संभ्रांतामीना
उद्गतामकरादयश्चयस्मिन्तस्मात् तिम्यादिभिराकुलाच्च १८ तद्विषमप्रति अप्रतिमंप्रतिक्रियाशून्यमिनिवा कुतःउग्रोवेगोयस्य तदेवाह दिशिदिशी–
ति यद्वा उग्रावेगारोमांचस्वेदादयोयस्मात् अतएवासह्यंविलोक्यभीताः अन्येनकेनाप्यरक्ष्यमाणाः सदाशिवंशरणंदुद्रुवुः जग्मुः १९ त्रिलोक्याउद्भवाय
देव्यासह अद्रौकैलासे आसीनंतथाऽपिमुनीनामभिमतंतेषामेवापवर्गायतपोजुषाणम् २० २१ निर्गुणंसगुणंचैवशिवंहरिपराक्रमैः रूक्षवंतरूक्षप्रजेशा
नानामन्यंतांतरंतयोः २२ नन्वेवंभूतोविष्णुरितिप्रसिद्धं तत्राहुः गुणमय्येति अस्यजगतोयदासर्गादीन्धत्सेतदाहेभूमन् स्वदृक् स्वतःसिद्धज्ञानः त्वंब्रह्मादिसंज्ञांधत्से २३

मेघश्यामः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्निभ्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरो रक्तनेत्रः जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दंदशूकंगृहीत्वामथ्नन्मथ्नाप्रतिगि
रिरिवाशोभताथोधृताद्रिः १७ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषंमहोल्बणंहालहलाह्वमग्रतः संभ्रांतमीनोन्मकरादिकच्छपात्तिमिद्विपग्राहतिमिंगि
लाकुलात् १८ तदुग्रवेगंदिशिदिश्युपर्यधोविसर्पदुत्सर्प्पदसह्यमप्रति भीताः प्रजादुद्रुवुरंगसेश्वराअरक्ष्यमाणाः शरणंसदाशिवम् १९ विलो
क्यतं देववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याऽभिमतंमुनीनाम् आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणंस्तुतिभिःप्रणेमुः २० प्रजापतयऊचुः देवदे
वमहादेवभूतात्मन्भूतभावन त्राहिनःशरणापन्नान्त्रैलोक्यदहनाद्विषात् २१ त्वमेकःसर्वजगतईश्वरोबंधमोक्षयोः तंत्वामर्चंतिकुशलाः
प्रपन्नार्त्तिहरंगुरुम् २२ गुणमय्यास्वशक्त्याऽस्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो धत्सेयदास्वदृक्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधाम् २३ त्वंब्रह्मप
रमंगुह्यंसदसद्भावभावनः नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्माजगदीश्वरः २४ त्वंशब्दयोनिर्जगदादिरात्माप्राणेंद्रियद्रव्यगुणःस्वभावः कालः
क्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंयत्त्रिवृदामनंति २५ अग्निर्मुखंतेऽखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंकजम् कालंगतिंतेऽखिलदेव
तात्मनोदिशश्चकर्णौरसनंजलेशम् २६ नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः परावरात्माश्रयणंतवात्मासोमोमनोद्यौर्भगव
न्शिरस्ते २७

तत्रहेतुः त्वंब्रह्मेति सदसतो भावान् देवतिर्यगादिरूपान् भावयतीतितथा सृज्यंतुत्वद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्याहुः आत्मैवत्वंनानाशक्तिभिर्जगद्रू
पेणाभातः तस्मादीश्वरः २४ स्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतः जगदात्मनाआभानप्रकारमाहुः त्वंशब्दस्यवेदस्ययोनिः अतःस्वतःसिद्धज्ञानः त्वंजगदादिर्महत्तत्व
म् आत्माच अहंकारः कथंभूतः प्राणेंद्रियद्रव्याणांकारणभूतागुणायस्यराजसादित्रिविधइत्यर्थः स्वभावादयश्चत्वमेवक्रतुः संकल्पः सत्यमृतंचेतियोधर्मः सत्वं
महदादिस्वरूपत्वहेतुः त्रिवृत्त्रिगुणात्मकंयदक्षरंप्रधानंत्वयिखदाश्रयंतदामनंति यद्वा एवंभूतेत्वयित्रिवृदक्षरंप्रणवंप्रकाशमादुरित्यर्थः २५ अखिलदेवता
त्माअग्निः सर्वादेवताइतिश्रुतेः सोऽग्निस्तेमुखंहेलोकभव द्वितीयांतेष्वविदुरित्यस्यसंबंधः २६ परेवरेचयेआत्मानोजीवास्तेषामाश्रयस्तवात्माऽहंका
रः २७

त्रयीमयात्मन् वेदत्रयमूर्ते २८ पंचोपनिषदः तत्पुरुषाघोरसद्योजातवामदेवेशानरूपा मंत्रा यैर्मुखैरष्टोत्तरत्रिंशन्मंत्राणांवर्गः तेषामेवमंत्राणांपदच्छेदेनाष्टोत्त
रत्रिंशत्कलात्मकामंत्राइत्यर्थः अवस्थितिः उपरतावस्था २९ अधर्मस्योर्मिषुदंभलोभादिषु यैरूर्मिभिर्विसर्गः संहारः यद्वा यैः सत्त्वादिभिस्त्रिविधः सर्गः तानि ने
त्रत्रयम् हेदेवछंदोमयः सतवेक्षाईक्षणम् साक्षान्मनुरितिपाठेमनुरितिवेदः तदेवाह छंदोमयइति ३० हेगिरित्रते परंज्योतिरखिलानांलोकपालादीनांगम्यं
नभवति कुतः यत्ररजआदिनास्ति किंतत् ज्योतिः यन्निरस्तभेदंब्रह्म ३१ कामश्चअध्वरश्चदक्षयज्ञः त्रिपुरादयश्चये अनेकभूतद्रुहस्तान् क्षपयतः संहरतस्ते
तत्कर्मस्तुतयेनभवति अत्यल्पमेतदित्यर्थः गरभक्षणस्याप्यवश्यंभावित्वेनसिद्धवन्निर्देशः स्तुतयेअलंनभवतीत्यत्रहेतुः यस्त्वभवान् स्वनेत्रवह्निविस्फुलिंग
स्यशिखयाइदंजगद्भसितंभस्मसात्जातंनवेदनालोचयत्यपि ३२ तदेवंनित्यंपरानुग्रहव्यग्रंत्वांयेनिंदंतिनिते ऽतिमूर्खाइत्याहुः येतुउमयासहचरंतंतस्यांनित-

कुक्षिः समुद्रागिरयोस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते छंदांसिसाक्षात्तवसप्तधातवस्त्रयीमयात्मन् हृदयंसर्वधर्मः २८ मुखानिपंचोपनि
षदस्तवेशयैस्त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्त्वंदेवः स्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते २९ छायात्मधर्मोर्मिषुयैर्विसर्गोनेत्रत्रयंसत्त्वर
जस्तमांसि साक्षान्मनुः शास्त्रकृतस्तवेक्षाछंदोमयोदेवऋषिः पुराणः ३० नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचिवैकुंठसुरेंद्रगम्यम् ज्योतिः परं
यत्ररजस्तमश्चसत्त्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदम् ३१ कामाध्वरत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहः क्षपयतः स्तुतयेनतत्ते यस्त्वंतकालइदमात्मकृतं
स्वनेत्रवह्निस्फुलिंगशिखयाभसितंनवेद ३२ येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंचरंतमुमयातपसाभितप्तम् कत्थंतउग्रपुरुषंनिरतं
श्मशानेतेनूनमूतिमविदंस्तवहातलज्जाः ३३ तत्तस्यतेसदसतोः परतः परस्यनांजः स्वरूपगमनेप्रभवंतिभूम्नः ब्रह्मादयः किमुतसंस्तवने
वयंतुतत्सर्गसर्गविषयाअपिशक्तिमात्रम् ३४ एतत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वर मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेऽव्यक्तकर्मणः ३५ श्री
शुकउवाच तद्वीक्ष्यव्यसनंतासांकृपयाभृशपीडितः सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियाम् ३६ शिवउवाच अहोबतभवान्येत
त्प्रजानांपश्यवैशसम् क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम् ३७

रांरतं कामिनंकत्थंतेप्रलपंति तथाश्मशानेचरंतमुग्रंक्रूरंपरुषंच
हिंस्रंकत्थंते कथंभूतम् आत्मारामाश्चतेगुरवोविश्वहितोपदेष्टारस्तैर्हृदिचिंतितमंघ्रिद्वंद्वंयस्यतथाभूतमपितपसाऽभितप्तमपितेनूनंतवोतिमविदन्निति काकुः त्व
ल्लीलांनैवविदुरित्यर्थः अतोहातलज्जाः त्यक्तत्रपाः कथमात्मारामैः सेवितचरणयुगलस्यतेकामित्वंसंभवति कथंवातपसाऽभितप्तस्यशांतस्योग्रत्वंपरुषत्वंवासं
भवतीत्यविचार्यैवप्रलपंतीत्यर्थः ३३ आस्तांतावन्निंदकानांवार्त्तामहांतोऽपितव तत्त्वंनजानंतीत्याहुः तत्तस्मात्तवस्वरूपस्यगमनेज्ञानेब्रह्मादयोऽपिनसमर्थाः
संस्तवनेतुकुतः शक्ताः स्युः तत्रवयंकथंप्रभवामः यतस्तेषांसर्गेअत्यंतार्वाचीनाः तथापियदेतत्तवस्तवनमेतदात्मशक्तिपरिमितमात्रमित्यर्थः ३४ तदेवाहुः एतत्स
रमितिनपरंरूपंतथाऽपित्वद्दर्शनादेवकृतार्थावयमित्याहुः मृडनायहीति ३५ ३६ मत्प्रभावमविचार्यविषपानेप्रवृत्तांमांकथंचिदियंप्रियावारयेदिति
शंकयातामनुज्ञापयन्नाह अहोबतेतिसार्द्धैश्चतुर्भिः वैशसंदुःखम् ३७ छ छ छ छ छ

प्राणपरीप्सूनां प्राणरक्षणेप्सूनां मे मया प्रभोः समर्थस्य अर्थः कार्यम् ३८ किंच बद्धवैरेषु भूतेषु परस्परं जिघांसत्सु ३९ कृपयतः कृपां कुर्वतः पुंसः ४० मे मत्तः स्वस्ति शोभनासत्ता सुखत्वेन जीवितमस्त्वित्यर्थः ४१ जग्धुमत्तुम् करतलीकृत्य करतलपरिमितमात्रं कृत्वा ४२ जलकल्मषः जलदोषो विषम् ४३ यस्मात्तं गलेनीलं चकार ४४ ४५ प्रस्कन्नं गलितम् अपरेये सविषाः तेऽपि जगृहुः अनेन विषस्य तीव्रतोक्ता ४६ इत्यष्टमस्कंधे टीकायां सप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमे मथ्यमाने श्रीलक्ष्म्या विष्णोर्वृते सुरैः धन्वंतरे हृते सोमे मोहिन्युद्भव ईर्यते १ हविर्द्धानी सुरभिः १ देवयानस्य ब्रह्मलोकमार्गप्रापकस्य यज्ञस्य संबंधिनो हविषे २ ईश्वरशि-

आसां प्राणपरीप्सूनां विधेयमभयं हि मे एतावान् हि प्रभोरर्थो यद्दीनपरिपालनम् ३८ प्राणैः स्वैः प्राणिनः पांति साधवः क्षणभंगुरैः बद्धवैरेषु भूतेषु मोहितेष्वात्ममायया ३९ पुंसः कृपयतो भद्रे सर्वात्मा प्रीयते हरिः प्रीते हरौ भगवति प्रीयेऽहं सचराचरः ४० तस्मादिदं गरं भुंजे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे एवमामंत्र्य भगवान् भवानीं विश्वभावनः ४१ तद्विषं जग्धुमारेभे प्रभावज्ञाऽन्वमोदत ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम् ४२ अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं जलकल्मषः ४३ यच्चकार गले नीलं तच्च साधोर्विभूषणम् तप्यंते लोकतापेन साधवः प्रायशो जनाः परमाराधनं तद्धि पुरुषस्याखिलात्मनः ४४ निशम्य कर्म तच्छंभोर्देवदेवस्य मीढुषः प्रजा दाक्षायणी ब्रह्मा वैकुंठश्च शशंसिरे ४५ प्रस्कन्नं पिबतः पाणेर्यत्किंचिज्जगृहुः स्म तत् वृश्चिकाहिविषौषध्यो दंदशूकाश्च येपरे ४६ इति श्रीभागवते म० अष्टमस्कंधे अमृतमथने सप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुक उवाच पीते गरे वृषांकेण प्रीतास्तेऽमरदानवाः ममंथुस्तरसा सिंधुं हविर्द्धानी ततोऽभवत् १ तामग्निहोत्रीमृषयो जगृहुर्ब्रह्मवादिनः यज्ञस्य देवयानस्य मेध्याय हविषे नृप २ तत उच्चैःश्रवा नाम हयोऽभूच्चंद्रपांडुरः तस्मिन् बलिः स्पृहां चक्रे नेंद्र ईश्वरशिक्षया ३ तत ऐरावतो नाम वारणेंद्रो विनिर्गतः दंतैश्चतुर्भिः श्वेताद्रेर्हरन् भगवतो महिम् ४ कौस्तुभाख्यमभूद्रत्नं पद्मरागो महोदधेः तस्मिन् हरिः स्पृहां चक्रे वक्षोऽलंकरणे मणौ ५ ततोऽभवत्पारिजातः सुरलोकविभूषणम् पूरयत्यर्थिनोऽर्थैः शश्वद्भुवि यथा भवान् ६ ततश्चाप्सरसो जाता निष्ककंठ्यः सुवाससः रमण्यः स्वर्गिणां वल्गुगतिलीलावलोकनैः ७ ततश्चाविरभूत्साक्षाच्छ्रीरमा भगवत्परा रंजयंती दिशः कांत्या विद्युत्सौदामनी यथा ८ तस्यां चक्रुः स्पृहां सर्वे ससुरासुरमानवाः रूपौदार्यवयोवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः ९ तस्या आसनमानिन्ये महेंद्रो महदद्भुतम् मूर्तिमत्यः सरिच्छ्रेष्ठा हेमकुंभैर्जलं शुचि १०

क्षया प्रागेव कृतया ३ भगवतो यः श्वेताद्रिः कैलासस्तस्य महिं महिमानम् दंतैः शिखरकल्पैः हरन् चंद्रवत्पांडुर इत्यनुषंगः ४ ५ ६ वल्गुभिर्गत्यादिभिः स्वर्गिणां रमण्यः रतिकर्त्र्यः ७ सुदामा पर्वतः तत्रैकस्यां दिशि जाता सौदामनी स्फटिकादिमयगिरिशृंगेष्वधिकं स्फुरंती विद्युदिव कांत्या दिशो रंजयती श्रीः संपत्साक्षान्मूर्तिधारिणी सती सैव भगवत्परा रमा आविरभूदित्यर्थः ८ तस्या रूपादिमहिम्ना आक्षिप्तं चेतो येषाम् ९ भगवद्वक्षसि स्थितया श्रिया विलोकितानां सुराणां यथा पूर्वं संपत्प्राप्तिः असुराणां च तद्विपर्ययं वक्तुमभिषेकादिमहोत्सवपूर्वकं ब्रह्मादिपरिहारेण भगवत्प्राप्तिप्रकारमाह तस्या आसनमित्यादिना अथासीद्वारुणीत्यतः प्राक्तनेन ग्रंथेन १०

आभिषेचनिकाः अभिषेकोचिताः पंचपवित्राणिपंचगव्यानि मधुमाधवौचैत्रवैशाखभवंफल पुष्पादिपाठांतरेऽपिद्वंद्वैक्येसएवार्थः मधुमासेभवंमध्विनवा ११ अ
भिषेकमभिषेकोचितंविधिम् नट्यः नटानांस्त्रियः १२ शंखवेणुवीणाश्चव्यनादयन् तुमुलोनिस्वनोयेषांतान् मृदंगादीन् १३ १४ १५ १६ १७ १८ पदमाश्रय
म् ध्रुवंनित्यम् अव्यभिचारिणोनित्याः संतोगुणायस्मिन्तंनान्वविंदत क्वचित्कस्यचिद्दोषस्यसद्भावात् १९ नदेवाह नूनमितित्रिभिः मन्युनिर्जयोनास्तिदुर्वा
सः प्रभृतिषु गुरुशुक्रादिषुसंगवर्ज्जितंज्ञानंनास्ति महत्त्वेपिब्रह्मसोमादीनकामनिर्ज्जयः परतोप्यपाश्रयः परापेक्षइंद्रादिः सकिमीश्वरः २० नभूतसौहृदंप
रशुरामादिषु नमुक्तिकारणंत्यागःशिबिप्रभृतिषुपुंसः कार्त्तवीर्यादेर्वीर्यमस्ति अजवेगनिष्कृतंकालवेगेनपरिहृतंतुनभवति गुणसंगवर्ज्जितः सनकादिः-
द्वितीयः ममवरोनहिसमाधिनिष्ठत्वात् २१ चिरायुष्यपिमार्कंडेयादौशीलंमंगलंनास्ति इंद्रियदमनशीलत्वात् क्वचित्तदप्यस्तिहिरण्यकशिपुप्रभृतौ आयुषःस्थै

आभिषेचनिकाभूमिराहरत्सकलौषधीः गावःपंचपवित्राणिवसंतोमधुमाधवौ ११ ऋषयःकल्पयांचक्रुरभिषेकंयथाविधि जगुर्भद्राणि
गंधर्वानट्यश्चननृतुर्जगुः १२ मेघामृदंगपणवमुरजानकगोमुखान् व्यनादयन्शंखवेणुवीणास्तुमुलनिस्वनान् १३ ततोऽभिषिषिचुर्देवींश्रियंप
द्मकरांसतीम् दिगिभाःपूर्णकलशैःसूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः १४ समुद्रःपीतकौशेयवाससीसमुपाहरत् वरुणःस्रजंवैजयंतींमधुनामत्तषट्पदाम्
१५ भूषणानिविचित्राणिविश्वकर्माप्रजापतिः हारंसरस्वतीपद्ममजोनागाश्चकुंडले १६ ततःकृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजंनदद्द्विरेफांपरिगृह्य
पाणिना चचालवक्त्रंसुकपोलकुंडलंसव्रीडहासंदधतीसुशोभनम् १७ स्तनद्वयंचातिकृशोदरीसमंनिरंतरंचंदनकुंकुमोक्षितम् ततस्ततो
नूपुरवल्गुसिंजितैर्विसर्पतीहेमलतेवसाबभौ १८ विलोकयंतीनिरवद्यमात्मनःपदंध्रुवंचाव्यभिचारिसद्गुणम् गंधर्वयक्षासुरसिद्धचार
णत्रैविष्टपेयादिषुनान्वविंदत १९ नूनंतपोयस्यनमन्युनिर्ज्जयोज्ञानंक्वचित्तच्चनसंगवर्जितम् कश्चिन्महांस्तस्यनकामनिर्ज्जयः सईश्वरः
किंपरतोव्यपाश्रयः २० धर्मःक्वचित्तत्रनभूतसौहृदंत्यागःक्वचित्तत्रनमुक्तिकारणम् वीर्यंनपुंसोऽस्त्यजवेगनिष्कृतंनहिद्वितीयोगुणसंगव
र्ज्जितः २१ क्वचिच्चिरायुर्नहिशीलमंगलंक्वचित्तदप्यस्तिनवेद्यमायुषः यत्रोभयंकुत्रचसोऽप्यमंगलःसुमंगलःकश्चनकांक्षतेहिमाम् २२
एवंविमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरंनिजैकाश्रयतयागुणाश्रयम् वव्रेवरंसर्वगुणैरपेक्षितंरमामुकुंदंनिरपेक्षमीप्सितम् २३

र्यंनवेद्यंदुर्ज्ञानंभगवद्द्वेषेणाकस्मादेवमृत्युसंभवात् यत्रकुत्रचश्रीरुद्रमार्कंडेयादिवत् इंद्रियदमनाद्यभावात् शीलंमंगलंचायुर्निश्चयश्चेत्युभयमस्तिनचान्यःपूर्वोक्तःकश्चि
द्दोषः तथाऽपिसोऽप्यमंगलः श्मशानवासाद्यमंगलचेष्टितः श्रीमुकुंदंलक्ष्मीकृत्याह कश्चेति कश्चित्सुमंगलः निरवद्यश्चसतुमांनहिकांक्षते आत्मारामत्वात् २२ ए
वंविमृश्यरमानिरपेक्षमपिमुकुंदमेववरंवव्रे तत्किमव्यभिचारिभिः सद्भिःधर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजैकाश्रयतयाचनैरपेक्ष्येणवरंसर्वोत्तमम् तत्रहेतुः अगुणाश्रयंप्रकृ
तिगुणातीतम् पाठांतरेऽप्ययमेवार्थः अतएवस्वस्यईप्सितम् किंच सर्वैर्गुणैरणिमादिभिरपेक्षितंवृतम् अयंभावः यद्यपिस्वयमात्मारामत्वेनान्यनिरपेक्षः तथाऽप्या
श्रिता अणिमादिसिद्धीर्यथानोपेक्षतेतद्वन्मामपिनोपेक्षेतनातनैवतत्सेवयाऽहंकृतार्थास्यांकिमन्यैः प्राकृतैरितितमेववृतवतीति २३ ७ ७

तदेवाह तस्यांसदेशेकमनीयांनवकंजमालांनिधायतदनुग्रहं प्रतीक्षमाणातूष्णींतस्यनिकटेतस्थौ कथंभूतांमालाम् माद्यंतोये मधुव्रताः तेषांवरूथस्यगिरा उपघुष्टांना
दिताम् कथंभूताश्रीः सव्रीडहासेनविकसन्नयनंतेनतस्यउरः स्वधामयातासतीवक्षः प्रतीक्षमाणातस्थावित्यर्थः २४ भगवानपित्रैलोक्याभिवृद्धयेस्ववक्षस्तस्याः
स्थानंददावित्याह तस्याइति विशिष्टाभूतयोविभवायस्याः तथात्रिजगतोजनन्याःश्रियः परमंस्फस्थिरमैधयत अवर्द्धयत् २५ २६ तल्लिंगैःविष्णुप्रतिपादकैः
अवितथैर्यथाऽर्थैः २७ २८ २९ वारुणीवरुणदेवत्यंयदन्नंतन्मयीस्फुरा ३० ३१ दीर्घौपीवरौदोर्दंडौयस्य कंबुग्रीवः शंखवनाभिरिवत्रिरेखाकृत्ता-

तस्यांसदेशउशतींनवकंजमालांमाद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टाम् तस्थौनिधायनिकटेतदुरःस्वधामसव्रीडहासविकसन्नयनेनयाता २४
तस्याःश्रियस्त्रिजगतोजनकोजनन्यावक्षोनिवासमकरोत्परमंविभूतेः श्रीःस्वाःप्रजाःसकरुणेननिरीक्षणेनयत्रस्थितैधयतसाधिपतीं
स्त्रिलोकान् २५ शंखतूर्यमृदंगानांवादित्राणांपृथुस्वनः देवानुगानांसस्त्रीणांनृत्यतांगायतामभूत् २६ ब्रह्मरुद्रांगिरोमुख्याःसर्वेविश्वसृ
जोविभुम् ईडिरेऽवितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैःपुष्पवर्षिणः २७ श्रियाविलोकितादेवाःसप्रजापतयःप्रजाः शीलादिगुणसंपन्नालेभिरेनिर्वृतिंप
राम् २८ निःसत्वालोलुपाराजन्निरुद्योगागतत्रपाः यदाचोपेक्षितालक्ष्म्याबभूवुर्दैत्यदानवाः २९ अथासीद्वारुणीदेवीकन्याकमललोच
ना असुराजगृहुस्तांवैहरेरनुमतेनते ३० अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः उदतिष्ठन्महाराजपुरुषःपरमाद्भुतः ३१ दीर्घपीवरदोर्दंडः
कंबुग्रीवोऽरुणेक्षणः श्यामलस्तरुणःस्रग्वीसर्वाभरणभूषितः ३२ पीतवासामहोरस्कःसुमृष्टमणिकुंडलः स्निग्धकुंचितकेशांतःसुभगःसिंहवि
क्रमः ३३ अमृतापूर्णकलशंबिभ्रद्वलयभूषितः सवैभगवतःसाक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः ३४ धन्वंतरिरितिख्यात आयुर्वेददृगिज्यभाक्
तमालोक्यासुराःसर्वेकलशंचामृताभृतम् ३५ लिप्संतःसर्ववस्तूनिकलशंतरसाहरन् नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने ३६
विषण्णमनसोदेवाहरिंशरणमाययुः इतितद्दैन्यमालोक्यभगवान्भृत्यकामकृत् माखिद्यतमिथोऽर्थंवःसाधयिष्येस्वमायया ३७ मि
थःकलिरभूत्तेषांतदर्थेतर्षचेतसाम् अहंपूर्वमहंपूर्वंनत्वंनत्वमितिप्रभो ३८ देवाःस्वंभागमर्हंतियेतुल्यायासहेतवः सत्रयागइवैतस्मिन्नेष
धर्मःसनातनः ३९ इतिस्वान्प्रत्यषेधन्वैदैतेयाजातमत्सराः दुर्बलाःप्रबलान्राजन्गृहीतकलशान्मुहुः ४० एतस्मिन्नंतरेविष्णुःसर्वोपायवि
दीश्वरः योषिद्रूपमनिर्देश्यंदधारपरमाद्भुतम् ४१

ग्रीवायस्य ३२ स्निग्धाःकुंचिताः केशानामंतोयस्य ३३ ३४ इज्यभाक्यज्ञभागभोक्ता अमृतेन आभृतं
परिपूर्णम् ३५ ३६ मिथःदैत्यानांपरस्परंकलहोत्पादनेनयोगमाययाचमोहिन्यावोऽर्थंसाधयिष्यामि अतोमाखिद्यतेत्याहेतिशेषः ३७ तदेवाह मिथइतितर्षःकामः
तद्युक्तानिचेतांसियेषाम् इत्येवंसमबलानांकलिरभूत् ३८ दुर्बलानांत्वाक्रोशप्रकारमाह देवाइतिद्वाभ्याम् येदेवाःतुल्येनायासेनहेतवःसाधकाः तुल्यायासोहेतुश्चध
नादिर्येषामितिवा सत्रयागेयथासर्वेषांसमंफलंतद्वत् तथाचश्रुतिः ऋद्धिकामाः सत्रमासीरन्नितियेयजमानास्तेऋत्विजइतिच ३९ ४० ४१

तद्रूपं वर्णयति पंचभिः प्रेक्षणीयमुत्पलमिव श्यामम् सर्वेष्ववयवेषु सुंदरम् समानयोः कर्णयोराभरणे यस्मिन् सुकपोलं च तदुत्कृष्टनासिकं च आननं यस्मिन् ४२
नवयौवननिर्वृत्तयोः स्तनयोर्भारेण च कृशमुदरं यस्मिन् ४३ सुष्ठुग्रीवा यस्मिन् कंठे आभरणं यस्मिन् तच्च तच्च शोभना ग्रीवा येन तत्कंठाभरणं यस्मिन्निति वा सु
भुजयोरंगदाभ्यां भूषितम् ४४ विरजांबरेण संवीतो नितंब एव द्वीपः विशालत्वात् तत्र शोभाय स्याः तया कांच्या मकर्षेण विलसत् वल्गु यथा भवत्येवं चलतो श्चर
णयोर्नूपुरे यस्मिन् ४५ सव्रीडेन स्मितेन सह विक्षिप्ता कंपिता या भ्रूः तस्या विलासेन सह यान्यवलोकितानि तैः दैत्ययूथपानां चेतः सु मुहुः काममुद्दीपयत् ४६

प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावयवसुंदरम् समानकर्णाभरणं सुकपोलोन्नसाननम् ४२ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरम् मुखामोदानुर
क्तालिझंकारोद्विग्नलोचनम् ४३ बिभ्रत्सुकेशभारेण मालामुत्फुल्लमल्लिकाम् सुग्रीवकंठाभरणं सुभुजांगदभूषितम् ४४ विरजांबरसंवीत
नितंबद्वीपशोभया कांच्या प्रविलसद्वल्गुचलच्चरणनूपुरम् ४५ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः दैत्ययूथपचेतःसु काममुद्दीपय
न्मुहुः ४६ इति श्रीभाग॰ महा॰ अष्टमस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुक उवाच तेऽन्योन्यतोऽसुराः पात्रं हरंतस्त्यक्तसौहृदाः क्षिपंतो
दस्युधर्माण आयांतीं ददृशुः स्त्रियम् १ अहो रूपमहो धाम अहो अस्या नवं वयः इति ते तामभिद्रुत्य पप्रच्छुर्जातहृच्छयाः २ का त्वं कंजप
लाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि कस्यासि वद वामोरु मथ्नंतीव मनांसि नः ३ न वयं त्वाऽमरैर्दैत्यैः सिद्धगंधर्वचारणैः नास्पृष्टपूर्वां जानीमो लो
केशैश्च कुतो नृभिः ४ नूनं त्वं विधिना सुभ्रूः प्रेषितासि शरीरिणाम् सर्वेंद्रियमनःप्रीतिं विधातुं सघृणेन किम् ५ सा त्वं नः स्पर्धमानानामेकवस्तु
नि मानिनि ज्ञातीनां बद्धवैराणां शं विधत्स्व सुमध्यमे ६ वयं कश्यपदायादा भ्रातरः कृतपौरुषाः विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत्
७ इत्युपामंत्रितो दैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः प्रहस्य रुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत् ८ श्रीभगवानुवाच कथं कश्यपदायादाः
पुंश्चल्यां मयि संगताः विश्वासं पंडितो जातु कामिनीषु न याति हि ९ सालावृकाणां स्त्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः सख्यान्याहुरनित्या
नि नूत्नं नूत्नं विचिन्वताम् १० श्रीशुक उवाच इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः जहसुर्भावगंभीरं ददुश्चामृतभाजनम्
११ ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरिर्बभाष ईषत्स्मितशोभया गिरा यद्यभ्युपेतं क्व च साध्वसाधु वा कृतं मया वो विभजे सुधामिमाम् १२

इत्यष्टमे टीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमे मोहिते दैत्यैरर्पितेऽमृतभाजने तद्वंचनेन देवेभ्योऽमृतं दत्तं तयेर्यते १ १ अहो रूपं सौंदर्यं धाम द्युतिः इति वदंतः कात्वमि-
त्यादि पप्रच्छुः २ मथ्नंतीव क्षोभयंतीव ३ कस्यासीत्ययुक्तमुक्तमस्माभिः यतस्त्वं केनचिद्युक्त पूर्वेत्याहुः नेति द्वाभ्याम् त्वात्वाममरादिभिरस्पृष्टपूर्वां न जानीम इति न अपि तु जा
नीम एव ४ आस्तामिदं त्वद्दर्शनं त्वीश्वरेणैव संपादितमित्याहुः नूनमिति सर्वेंद्रियाणां च मनसश्च प्रीतिं विधातुं सघृणेन प्रेषितासि किं वा यदृच्छयागतासि नैवं नूनं प्रेषितैवेत्यर्थः ५ ६
भेदो विग्रहो यथा न भवेत्तथा ७ ८ संगताः अनुसृताः ९ १० हे सुरद्विषः भावेन केनाप्यभिप्रायेण गंभीरं यथा भवत्येवं जहसुः ११ ईषत् स्मितेन शोभा यस्याः तया मया कृतं साधु-
वा असाधु यद्यभ्युपेत अंगीकुरुत तर्हि विभजे १२ ५

अस्सुरपुंगवाः दैत्यश्रेष्ठाः प्रमाणमियत्तामजानंतः १३ १४ यथोपजोषं यथाप्रीति अहतस्य लक्षणम् अहतं यंत्रनिर्मुक्तमुक्तं वासः स्वयंभुवा शस्तं तन्मांगलिकेषुता
वन्मात्रेण सर्वदा प्रागग्रेषु कुशेषु विविशुः १५ धूपैरामोदितायां स्रग्भिः कृतायां शालायाम् १६ अथ तस्यां शालायां हे नरेंद्र सा कलशपाणिराविवेश कथंभूता मणिबंधादा
निष्कं करस्य करभो बहिः करभसदृशौ सद्वृत्तौ वरू यस्याः सा उशत्कमनीयं दुकूलं यस्मिन् तेन श्रोणीतटेन विशालया श्रोण्या अलसा मंदा गतिर्यस्याः पाठांतरे करभसदृ
शयोरूर्वोः लसद्दुकूलं यस्याः सा चासौ श्रोणीतटेन अलसगतिश्च मदेन विह्वले अक्षिणी यस्याः १७ तां स्त्रियः सखीं संवीक्ष्य देवासुराः संमुमुहुः कथंभूताम् कन
कमये कुंडले यस्याः सा चासौ चारवः कर्णादयो यस्याः सा च ताम् विगलितः स्रस्तः स्तनपत्रिकाया अंतो यस्याः १८ एवं तान्मोहयित्वा यत्कृतवान् तदाह त्रिभिः अ
सुराणां सुधादानं सर्पाणां क्षीरदानमिव दुर्नयं मन्या अयुक्तं मत्वा तां सुधां तेभ्यो न व्यभजत् अयं भावः दैत्यैर्मदीयं साध्वसाधु वा सर्वमनुमतमेवातो मद्भुक्तान् देवा

इत्यभिव्याहृतं तस्या आकर्ण्यासुरपुंगवाः अप्रमाणविदस्तस्यास्तत्तथेत्यन्वमंसत १३ अथोपोष्य कृतस्नाना हुत्वा च हविषाऽनलम्
दत्त्वा गोविप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययना द्विजैः १४ यथोपजोषं वासांसि परिधायाहतानि ते कुशेषु प्राविशन्सर्वे प्रागग्रेष्वभिभूषिताः १५ प्राङ्मु
खेषूपविष्टेषु सुरेषु दितिजेषु च धूपामोदितशालायां जुष्टायां माल्यदीपकैः १६ तस्यां नरेंद्र करभोरुरुशद्दुकूलश्रोणीतटालसगतिर्मदवि
ह्वलाक्षी सा कूजती कनकनूपुरसिंजितेन कुंभस्तनी कलशपाणिरथाविवेश १७ तां श्रीसखीं कनककुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनां पर
देवताख्याम् संवीक्ष्य संमुमुहुरुत्स्मितवीक्षणेन देवासुरा विगलितस्तनपट्टिकांऽताम् १८ असुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयम् म
त्वा जातिनृशंसानां न तां व्यभजदच्युतः १९ कल्पयित्वा पृथक्पंक्तीरुभयेषां जगत्पतिः तांश्चोपवेशयामास स्वेषु स्वेषु च पंक्तिषु २० दैत्या
न्गृहीतकलशो वंचयन्नुपसंचरैः दूरस्थान्पाययामास जरामृत्युहरां सुधाम् २१ ते पालयंतः समयमसुराः स्वकृतं नृप तूष्णीमासन्कृत
स्नेहाः स्त्रीविवादजुगुप्सया २२ तस्यां कृतातिप्रणयाः प्रणयापायकातराः बहुमानेन चाबद्धा नोचुः किंचन विप्रियम् २३ देवलिंगप्रतिच्छ
न्नः स्वर्भानुर्देवसंसदि प्रविष्टः सोममपिबच्चंद्रार्काभ्यां च सूचितः २४ चक्रेण क्षुरधारेण जहार पिबतः शिरः हरिस्तस्य कबंधस्तु सुधयाऽप्ला
वितोऽपतत् २५

नैव सुधां पाययिष्यामि किंच तैर्यथान्यायं विभजस्वेत्युक्तं न चैते तेभ्यो जात्यैव क्रूरेभ्यो दानं न्याय्यम् अतस्तेभ्यः सुधां न दद्यामिति १९ पं
क्तीः पृथक् विविक्ताः कल्पयित्वा विधाय तास्तु पंक्तिषु स्वेषु स्वेषु तत्सजातीयेषु तांश्च असुरानपि प्रतारणार्थमेवोपवेशयामास २० उपसंचरैः बहुमानप्रियवाक्यादिना ना
नातिक्रम्यातिक्रम्य गमनैर्दूरस्थानपि देवान् २१ तया कृतः स्नेहो येषु स्त्रिया सह विवादस्य जुगुप्सया २२ कुतः अतिप्रणयः स्नेहो यैः प्रणयापायेन कातराः भीताः एतेनाव
त्कृपणाः पूर्वं किंचित्सिंचंतु यूयं तु धीराः क्षणं प्रतीक्षध्वमित्यादिबहुमानेन आबद्धाः नियंत्रिताः समयपालनादिभिः षड्भिरेतैः कारणैः अप्रियं किंचिदपि नोचुः किंतु तू
ष्णीमासन् २३ देवपंक्तौ चंद्रार्कयोर्मध्ये प्रविष्टः सोमममृतमपिबत् २४ हरिस्तस्य शिरो जहार आप्लावितः असंस्पृष्टः २५ ७ ७

यहंसूर्यादिवत्ग्रहत्वाधिकारिणम् २६ २७ हरिभक्तानामेवोद्यमः फलतिनान्येषामित्येवमाख्यानतात्पर्यमाह एवमिति समादेशादयोयेषाम् हेतुर्मंदराद्रिः अर्थःस मुद्रेक्षिसंवीरुदादिविविधः कल्पः फलंकेषांचिज्जातंकेषांचिन्नेतिवैचित्र्यंयेषांतेफलवैषम्यवंतोबभूवुरित्यर्थः तदेवाह तत्रतेषुयस्यपादपंकजरजःश्रयणात्देवाअमृ तंफलमापुः सएवसेव्यइत्यर्थः यत्तदोर्नित्यसंबंधात् २८ एतदेवोपपादयति यदिति असुःप्राणः वसुधनम् प्राणादिभिर्देहात्मजादिषुनृभिर्यत्प्रयुज्यते प्रयुज्यते देहा द्यर्थंयत्क्रियतइत्यर्थः तदसत् व्यर्थंभवति कुतः पृथक्त्वात् भेदाश्रयत्वात् शाखानिषेचनवत् तैरेवप्राणादिभिरीश्वरोद्देशेनयत्क्रियतेतत्तुसत्महाफलंभवति अपृथ-

शिरस्त्वमरतांनीतमजोग्रहमचीक्लृपत् यस्तुपर्वणिचंद्रार्कावभिधावतिवैरधीः २६ पीतप्रायेऽमृतेदेवैर्भगवान्लोकभावनः पश्यतामसुरेंद्रा णांस्वरूपंजगृहेहरिः २७ एवंसुरासुरगणाःसमदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपिफलेविकल्पाः तत्रामृतंसुरगणाःफलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजः श्रयणान्नदैत्याः २८ यद्युज्यतेऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्मजादिषुनृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् तैरेवसद्भवतियत्क्रियतेऽपृथक्त्वात्सर्वस्यतद्भवति मूलनिषेचनंयत् २९ इतिश्रीभागवतेम॰ अष्टमस्कंधेअमृतमथनेनवमोऽध्यायः ९ श्रीशुकउवाच इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतं नृप युक्ताःकर्मणियत्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः १ साधयित्वाऽमृतंराजन्पाययित्वास्वकान्सुरान् पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः २ सपत्नानांपरामृद्धिंदृष्ट्वातेदितिनंदनाः अमृष्यमाणाउत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यतायुधाः ३ ततःसुरगणाःसर्वेसुधयापीतयैधिताः प्रतिसंयुयुधुःश स्त्रैर्नारायणपदाश्रयाः ४ तत्रदेवासुरोनामरणःपरमदारुणः रोधस्युदन्वतोराजन्तुमुलोरोमहर्षणः ५ तत्रान्योऽन्यंसपत्नास्तेसंरब्धमन सोरणे समासाद्यासिभिर्बाणैर्निजघ्नुर्विविधायुधैः ६ शंखतूर्यमृदंगानांभेरीडमरिणांमहान् हस्त्यश्वरथपत्तीनांनदतांनिःस्वनोऽभवत् ७ रथिनोरथिभिस्तत्रपत्तिभिःसहपत्तयः हयाहयैरिभाश्चेभैःसमसज्जंतसंयुगे ८ उष्ट्रैःकेचिदिभैःकेचिदपरेयुयुधुःखरैः केचिद्गौरमृगैर्ऋ क्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः ९ गृध्रैःकंकैर्बकैरन्येश्येनभासैस्तिमिंगिलैः शरभैर्महिषैःखड्गैर्गोवृषैर्गवयारुणैः १० शिवाभिराखुभिःकेचित्कृक लासैःशशैर्नरैः बस्तैरेकेकृष्णसारैर्हंसैरन्येचसूकरैः ११ अन्येजलस्थलखगैःसत्त्वैर्विकृतविग्रहैः सेनयोरुभयोराजन्विविशुस्तेऽग्रतोऽग्र तः १२

त्वात् ईश्वरस्यसर्वत्रानुगतत्वात् तत्रदृष्टांतः यत्तरोर्मूलनिषेचनंतद्यथासर्वस्यस्कंधशाखादेर पिभवतीति यद्वाल्यब्लोपेपंचम्यौपृथक्त्वंपर्यालोच्यभेददृष्ट्यादेहाद्युद्देशेनयत्क्रियतेतदसत् अपृथक्त्वंपर्यालोच्यईश्वरदृष्ट्यातैरेवतैश्चैवयत्क्रियतेतत् सद्भवतीतिशेषंसमानम् २९ इत्यष्टमेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेमत्सराद्दैत्यैरारब्धेतुमृधेसुरैः दैत्यमायाविषण्णेषुदेवेष्वाविर्बभौहरिः १ त देवममृतावाप्तिर्नाभक्तानामितीरितम् भक्तमत्सरतःप्राणहानिःपुनरुदीर्यते २ १ २ ३ ४ रणःसंग्रामःउदन्वतःसमुद्रस्यरोधसितीरेबभूव ५ अन्योऽन्यंसमासाद्यनिजघ्नुः ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ छ छ छ छ छ

चित्रध्वजपटादिभिश्चवीराणांमालाभिश्चराजिभिर्देवदानववीराणांध्वजिन्यौयादसांमालाभिः सागराविवरेजतुरितित्रयाणामन्वयः यादोभिरितिवा सितैरम लैरातपत्रैश्च बार्हैश्चामरैश्चव्यजनैः वातेनोद्धूतैरुत्तरीयैः उष्णीषैश्चसूर्यरश्मिभिः स्फुरद्भिः १३ १४ १५ असुराणांयाचमूः तस्याः पतिः सबलिर्यानमास्थि तः १६ १७ उदयेउदयगिरिशिखरेस्थितः चंद्रइवविरेजइतित्रयाणामन्वयः १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ स्रवंतिप्रस्रवणानियस्मिन्नितिमदधारासाहस्यम् २५

चित्रध्वजपटैराजन्नातपत्रैःसितामलैः महाधनैर्वज्रदंडैर्व्यजनैर्बार्हचामरैः १३वातोद्धूतोत्तरोष्णीषैरर्चिर्भिर्वर्मभूषणैः स्फुरद्भिर्विशदैःशस्त्रैःस्फुत रांसूर्यरश्मिभिः १४ देवदानववीराणांध्वजिन्यौपांडुनंदन रेजतुर्वीरमालाभिर्यादसामिवसागरौ १५ वैरोचनोबलिःसंख्येसोऽसुराणांचमूपतिः यानंवैहायसंनामकामगंमयनिर्मितम् १६सर्वसंग्रामकोपेतंसर्वाश्चर्यमयंप्रभो अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंदृश्यमानमदर्शनम् १७ आस्थितस्तद्विमा नाग्र्यंसर्वानीकाधिपैर्वृतः वालव्यजनछत्राग्र्यैरेजेचंद्रइवोदये १८ तस्यासन्सर्वतोयानैर्यूथानांपतयोऽसुराः नमुचिःशंबरोबाणोविप्रचित्तिरयो मुखः १९ द्विमूर्धाकालनाभोथप्रहेतिर्हेतिरिल्वलः शकुनिर्भूतसंतापोवज्रदंष्ट्रोविरोचनः २० हयग्रीवःशंकुशिराःकपिलोमेघदुंदुभिः तारकश्चक्र दृक्शुंभोनिशुंभोजंभउत्कलः २१ अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्चमयश्चत्रिपुराधिपः अन्येपौलोमकालेयानिवातकवचादयः २२ अलब्धभागाःसोमस्यकेव लंक्लेशभागिनः सर्वएतेरणमुखेबहुशोनिर्जितामराः २३ सिंहनादान्विमुंचंतःशंखान्दध्मुर्महारवान् दृष्ट्वासपत्नानुत्सिक्तान्बलभित्कुपितोभृ शम् २४ ऐरावतंदिक्करिणमारूढःशुशुभेस्वराट् यथास्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः २५ तस्यासन्सर्वतोदेवानानावाहध्वजायुधाः लोकपा लाःसहगणैर्वाय्वग्निवरुणादयः २६ तेऽन्योऽन्यमभिसंसृत्यक्षिपंतोमर्मभिर्मिथः आह्वयंतोविशंतोग्रेयुयुधुर्द्वंद्वयोधिनः २७ युयोधबलिरिंद्रेण तारकेणगुहोऽस्यत वरुणोहेतिनाऽयुध्यन्मित्रोराजन्प्रहेतिना २८ यमस्तुकालनाभेनविश्वकर्मामयेनवै शंबरोयुयुधेत्वष्ट्रासवित्रातुविरोचनः २९ अपराजितेननमुचिरश्विनौवृषपर्वणा सूर्योबलिसुतैर्देवोबाणज्येष्ठैःशतेनच ३० राहुणाचतथासोमःपुलोम्नायुयुधेऽनिलः निशुंभशुंभयोर्दे वीभद्रकालीतरस्विनी ३१ वृषाकपिस्तुजंभेनमहिषेणविभावसुः इल्वलःसहवातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदम ३२ कामदेवेनदुर्मर्षउत्कलोमातृभिःस ह बृहस्पतिश्चोशनसानरकेणशनैश्चरः ३३ मरुतोनिवातकवचैःकालेयैर्वसवोऽमराः विश्वेदेवास्तुपौलोमैरुद्राःक्रोधवशैःसह ३४ तएवमाजाव सुराःसुरेंद्राद्वंद्वेनसंहत्यचयुद्ध्यमानाः अन्योन्यमासाद्यनिजघ्नुरोजसाजिगीषवस्तीक्ष्णशरासितोमरैः ३५ भुशुंडिभिश्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैःशक्त्यु ल्मुकैःप्रासपरश्वधैरपि निस्त्रिंशभल्लैःपरिघैःसमुद्गरैःसभिंडिपालैश्चशिरांसिचिच्छिदुः ३६गजास्तुरंगाःसरथाःपदातयःसारोहवाहाविविधावि खंडिताः निकृत्तबाहूरुशिरोधरांघ्रयश्छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः ३७

नानावाहनादीनियेषांतेदेवा असुराश्चमिथोयुयुधुः २६ २७ द्वंद्वान्येवाहवुयोधे निसंसभिः अस्यत आस्यन् अयुद्ध्यतेत्यर्थः २८ २९ सूर्योदेवएकएवशतेनबलिसुतैः बाणोज्येष्ठोयेषांतैः ३० निशुंभशुंभाभ्याम् देवी ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ आरोहंतीत्यारोहाः तैः सहिताःअन्येचवाहाः पूर्वंतुकेवलंगजादयउक्ताः कथंभूतानिकृत्ताबाह्वादयोयेषांछिन्नानिध्वजादीनियेषांते ३७ ६ ६

तेषांदेवादीनांपदाघातैरथांगैश्वचूर्णितादायोधनात्रणभूमेः उत्थितोरेणुर्दिशःखंद्युमणिंचसूर्यंछादयंस्तदैवरवादेर्न्यवर्त्तत कथंभूताम् असृक्स्त्रुतिभिः रक्तरक्षणैः परिप्लुतात् यद्वा परिप्लवनाद्धेतोर्न्यवर्त्तत भावेक्तः रक्तधाराणांतस्यंदनमुच्छलनादित्यर्थः प्रथमांतपाठेरेणोर्विशेषणम् ३८ शिरोभिर्महाभुजैश्च करभसदृशैरूरूभिश्वसारणभूः प्रकर्षेण आस्तृतासतीबभौ कथंभूतैः शिरोभिः उत्थूतानिउत्पतितानिकिरीटानिकुंडलानिचयेभ्यः तैः संरंभयुक्ताः दृशोयेषुतैः परिदष्टादच्छदाओष्ठायेषुतैः ३९ पतितानियानिस्वशिरांसितत्रत्यैरक्षिभिः तेः पश्यंत इत्यर्थः उद्यतान्यायुधानियैः तैर्दोर्दंडैर्युक्ताः ४० वाहान्ऐरावतपादरक्षकान् आरोहंगजयंतारमार्छयत् विव्याध ४१

तेषांपदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्बणउत्थितस्तदा रेणुर्दिशःखंद्युमणिंचछादयन्न्यवर्त्ततासृक्स्रुतिभिःपरिप्लुतात् ३८ शिरोभिरुद्धूतकिरीटकुंडलैःसंरंभदृग्भिःपरिदष्टदच्छदैः महाभुजैःसाभरणैःसहायुधैःसाप्रास्तृताभूःकरभोरुभिर्बभौ ३९ कबंधास्तत्रचोत्पेतुःपश्यंतःस्वशिरोऽक्षिभिः उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतोभटान्मृधे ४० बलिर्महेंद्रंदशभिस्त्रिभिरैरावतंशरैः चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकेनारोहमार्च्छयत् ४१ सतानापततःशक्रस्तावद्भिःशीघ्रविक्रमः चिच्छेदनिशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान्हसन्निव ४२ तस्यकर्मोत्तमंवीक्ष्यदुर्मर्षःशक्तिमाददे तांज्वलंतींमहोल्काभांहस्तस्थामच्छिनद्धरिः ४३ ततःशूलंततःप्रासंततस्तोमरमृष्टयः यद्यच्छस्त्रंसमादद्यात्सर्वंतदच्छिनद्विभुः ४४ ससर्ज्जाथासुरींमायामंतर्धानगतोऽसुरः ततःप्रादुरभूच्छैलःसुरानीकोपरिप्रभो ४५ ततोनिपेतुस्तरवोदह्यमानादवाग्निना शिलाःसटंकशिखराश्चूर्णयंत्योद्विषद्बलम् ४६ महोरगाःसमुत्पेतुर्दंदशूकाःसवृश्चिकाः सिंहव्याघ्रवराहाश्चमर्द्दयंतोमहागजान् ४७ यातुधान्यश्चशतशःशूलहस्ताविवाससः छिंधिभिंधीतिवादिन्यस्तथारक्षोगणाःप्रभो ४८ ततोमहाघनाव्योम्निगंभीरपरुषस्वनाः अंगारान्मुमुचुर्वातैराहतास्तनयित्नवः ४९ सृष्टोदैत्येनसुमहान्वह्निःश्वसनसारथिः सांवर्त्तकइवात्युग्रोविबुधध्वजिनीमधाक् ५० ततःसमुद्रउद्वेलःसर्वतःप्रत्यदृश्यत प्रचंडवातैरुद्धूततरंगावर्त्तभीषणः ५१ एवंदैत्यैर्महामायैरलक्ष्यगतिभीषणैः सृज्यमानासुमायासुविषेदुःसुरसैनिकाः ५२ नतत्प्रतिविधिंयत्रविदुरिंद्रादयोनृप ध्यातःप्रादुरभूत्तत्रभगवान्विश्वभावनः ५३ ततःसुपर्णांसकृतांघ्रिपल्लवःपिशंगवासानवकंजलोचनः अदृश्यताष्टायुधबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः ५४ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजामायाविनेशुर्महिनामहीयसः स्वप्नोयथाहिप्रतिबोधआगतेहरिस्मृतिःसर्वविपद्विमोक्षणम् ५५

४२ दुर्मर्षः असहनोबलिः ४३ ४४ ४५ टंकवत्तीक्ष्णाग्रैःशिखरैः सहिताः ४६ ४७ ४८ स्तनयित्नवश्च अंगारान्मुमुचुरित्यनुषंगः ४९ अधाक् आर्षः अधाक्षीदित्यर्थः ५० उद्धूतैस्तरंगैरावर्त्तैश्चभीषणः ५१ एवमन्यैःश्चदैत्यैः सृज्यमानासु ५२ यत्रयदा तत्रतदा तैर्ध्यातःसन् ५३ अष्टौआयुधयुक्ताबाहवोयस्य श्रीश्चकौस्तुभश्च अनर्घ्येकिरीटंचकुंडलेच उल्लसंति श्रीकौस्तुभादीनियस्मिन् ५४ असुराणांकूटकर्ममंत्रादिप्रयोगः तस्माज्जाताः महिनामहिम्ना हरेःस्मृतिरेवसर्वासांविपदांमोक्षणरूपाकिमुतहरेः प्रवेशइत्यर्थः ५५ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

इभारिवाहः सिंहवाहः अहिनोत् चिक्षेपलीलयैवतद्गृहीत्वा अहनत् अहन् हेनृप ५६ यस्यचक्रेणकृत्तशिरसौपेततुः तंतथाभूतमपिआहत्य संघट्य अंडजेंद्रंग रुडमहनत् तंहंतुंगदामुन्निन्य इत्यर्थः आद्योहरिः ५७ इत्यष्टमेटीकायांदशमोऽध्यायः १० एकादशेतुदेवेषुदैत्यघातिषुनारदः देवानवारयच्छुक्रोमृतान्दैत्या नजीवयत् १ १ उदयच्छत् उन्निन्ये २ ३ निबद्धान्यक्षीणियेषांतान् बालान्जित्वानटः कपटनृत्तिर्यथातेषांधनंहरतितथाहेमूढमायेशान् अस्मान् जेतुमिच्छ-

दृष्ट्वामृधेगरुडवाहमिभारिवाहआविध्यशूलमहिनोदथकालनेमिः तल्लीलयागरुडमूर्ध्निपतद्गृहीत्वातेनाहनन्नृपसवाहमरिंत्र्यधीशः ५६ मालीसुमाल्यतिबलौयुधिपेततुर्यच्चक्रेणकृत्तशिरसावथमाल्यवांस्तम् आहत्यतिग्मगदयाऽहनदंडजेंद्रंतावच्छिरोऽच्छिनदरेर्नदतोऽरिणाद्यः ५७ इतिश्रीभागवतेम० अष्टमस्कंधेदशमोऽध्यायः १० श्रीशुकउवाच अथोसुराःप्रत्युपलब्धचेतसःपरस्यपुंसःपरमानुकंपया जघ्नुर्भृशंशक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणेयैरभिसंहताःपुरा १ वैरोचनायसंरब्धोभगवान्पाकशासनः उदयच्छद्यदावज्रंप्रजाहाहेतिचुक्रुशुः २ वज्रपाणिस्तमाहेदंतिरस्कृत्यपुरस्थितम् मनस्विनंसुसंपन्नंविचरंतंमहामृधे ३ नटवन्मूढमायाभिर्मायेशान्नोजिगीषसि जित्वाबालान्निबद्धाक्षान्नटोहरतितद्धनम् ४ आरुरुक्षंतिमायाभिरुत्सिसृप्संतियेदिवम् तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञान्पूर्वस्माच्चपदादधः ५ सोऽहंदुर्मायिनस्तेद्यवज्रेणशतपर्वणा शिरोहरिष्येमंदात्मन्घटस्वज्ञातिभिःसह ६ बलिरुवाच संग्रामेवर्तमानानांकालचोदितकर्मणाम् कीर्तिर्जयोऽजयोमृत्युःसर्वेषांस्युरनुक्रमात् ७ तमिमंकालरशनंजनाःपश्यंतिसूरयः नहृष्यंतिनशोचंतितत्रयूयमपंडिताः ८ नवयंमन्यमानानामात्मानंतत्रसाधनम् गिरोवःसाधुशोच्यानांगृह्णीमोमर्मताडनाः ९ श्रीशुकउवाच इत्याक्षिप्यविभुंवीरोनाराचैर्वीरमर्दनः आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराहतंपुनः १० एवंनिराकृतोदेवोवैरिणातथ्यवादिना नामृष्यत्तदधिक्षेपंतोत्राहतइवद्विपः ११ प्राहरत्कुलिशंतस्माअमोघंपरमर्दनः सयानोन्यपतद्भूमौछिन्नपक्षइवाचलः १२ सखायंपतितंदृष्ट्वाजंभोबलिसखःसुहृत् अभ्ययात्सौहृदंसख्युर्हतस्यापिसमाचरन् १३ ससिंहवाहआसाद्यगदामुद्यम्यरंहसा जत्रावताडयच्छक्रंगजंचसुमहाबलः १४ गदाप्रहारव्यथितोभृशंविह्वलितोगजः जानुभ्यांधरणींस्पृष्ट्वाकश्मलंपरमंययौ १५ ततोरथोमातलिनाहरिभिर्दशशतैर्वृतः आनीतोद्विपमुत्सृज्यरथमारुरुहेविभुः १६ तस्यतत्पूजयन्कर्मयंतुर्दानवसत्तमः शूलेनज्वलितानंतुस्मयमानोऽहनन्मृधे १७ सेहेरुजंसुदुर्मर्षांसत्त्वमालंब्यमातलिः इंद्रोजंभस्यसंक्रुद्धोवज्रेणापाहरच्छिरः १८

सि ४ मत्प्रभावंशृणिवत्याह आरुरुक्षंति आरोढुमिच्छंति येचउत्सिसृप्संतिउल्लंघयितुमिच्छंतिमोक्षमिच्छंतीत्यर्थः अधोविधुनोमिपातयामि ५ ६ ७ कालरशनंकालयंत्रितम् अतोनहृष्यंतितत्रएवंविवेकेयूयमपंडिताः अनिपुणाः ८ नत्रकीर्तिजयादौ आत्मानंसाधनंमन्यमानानांवोगिरोनगृह्णीमः मर्मसुताडनंयाभिस्ताः ९ विभुमिंद्रम् वीरोबलिः १० तोत्रमंकुशः तेनाहतइव ११ सयानःविमानसहितः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ ६ ६

नमुचिर्बलः पाकश्चेतित्रय आजग्मुः १९ २० त्रयाणां पृथग्विक्रममाह हरीनिति त्रिभिः हर्यश्वस्य इंद्रस्य तावद्भिर्दशभिः शतैः २१ २२ आहत्य इंद्रं विद्ध्वा २३ प्रावृट्कालीनं सूर्यम् २४ वणिक्यथाः वणिजः भिन्ना नौर्येषां ते भिन्ननावइत्यर्थः २५ तुराषाडिंद्रः अश्वादिसहितो विनिर्गतः अग्रणीः सारथिः २६ २७ २८ शोकामर्षाभ्यां

जंभं श्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदादृषेः नमुचिश्च बलः पाकस्तत्रापेतुस्त्वरान्विताः १९ वचोभिः परुषैरिंद्रमर्दयंतोऽस्य मर्मसु शरैरवाकिरन्मेघाधाराभिरिव पर्वतम् २० हरीन्दशशतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः तावद्भिरर्दयामास युगपल्लघुहस्तवान् २१ शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् सकृत्संधानमोक्षेण तदद्भुतमभूद्रणे २२ नमुचिः पंचदशभिः स्वर्णपुंखैर्महेषुभिः आहत्य व्यनदत्संख्ये सतोय इव तोयदः २३ सर्वतः शरकूटेन शक्रं सरथसारथिम् छादयामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः २४ अलक्षयंतस्तमतीव विह्वला विचुक्रुशुर्देवगणाः सहानुगाः अनायकाः शत्रुबलेन निर्जिता वणिक्पथा भिन्ननवो यथाऽर्णवे २५ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतः साश्वरथध्वजाग्रणीः बभौ दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्स्वतेजसा सूर्य इव क्षपात्यये २६ निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे उदयच्छद्रिपुं हंतुं वज्रं वज्रधरो रुषा २७ स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः ज्ञातीनां पश्यतां राजन् जहार जनयन्भयम् २८ नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामर्षरुषाऽन्वितः जिघांसुरिंद्रं नृपते चकार परमोद्यमम् २९ अश्मसारमयं शूलं घंटावद्धेमभूषणम् प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धो हतोऽसीति वितर्जयन् प्राहिणोद्देवराजाय निनदन्मृगराडिव ३० तदापतद्गगनतले महाजवं विचिच्छिदे हरिरिषुभिः सहस्रधा तमाहनन्नृप कुलिशेन कंधरे रुषाऽन्वितस्त्रिदशपतिः शिरो हरन् ३१ न तस्य हि त्वचमपि वज्र ऊर्जितो बिभेद यः सुरपतिनौजसेरितः तदद्भुतं परमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतो नमुचिशिरोधरत्वचा ३२ तस्मादिंद्रोऽबिभेच्छत्रोर्वज्रः प्रतिहतो यतः किमिदं दैवयोगेन भूतं लोकविमोहनम् ३३ येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेदः प्रजात्यये कृतो निविशतां भारैः पतत्रैः पततां भुवि ३४ तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विपाटितः अन्ये चापि बलोपेताः सर्वास्त्रैरक्षतत्वचः ३५ सोऽयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽसुरेऽल्पके नाहं तदाददे दंडं ब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ३६ इति शक्रं विषीदंतमाह वागशरीरिणी नायं शुष्कैरथो नार्द्रैर्वधमर्हति दानवः ३७ मयाऽस्मै यद्वरो दत्तो मृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः अतोऽन्यश्चिंतनीयस्ते उपायो मघवन्रिपोः ३८ तां दैवीं गिरमाकर्ण्य मघवान्सुसमाहितः ध्यायन्फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ३९ न शुष्केण न चार्द्रेण जहार नमुचेः शिरः तं तुष्टुवुर्मुनिगणा माल्यैश्चावाकिरन्विभुम् ४० गंधर्वमुख्यौ जगतुर्विश्वावसुपरावसू देवदुंदुभयो नेदुर्नर्तक्यो ननृतुर्मुदा ४१

युक्तया रुषा क्रोधेनान्वितः इंद्रं हंतुं परमोद्योगं चकार २९ घंटावत् घंटाभिर्युक्तम् ३० ३१ अतिवीर्यं वृत्रमभिनदिति ३२ ३३ तथा पतत्रैः पक्षैः ३४ सारमयं वीर्याधिकं त्वाष्ट्रं तपएव वृत्रः स येन वज्रेण मया विपाटितः ३५ दंडं लगुडतुल्यम् ब्रह्मतेजः दधीचेः सामर्थ्यम् ३६ ३७ आर्द्रशुष्काभ्यां मृत्युर्नैवइति ३८ ३९ उभयात्मकत्वमेवाह न शुष्केण न चार्द्रेण फेनेन तथा च श्रुतिः अपां फेनेन नमुचेः शिर इंद्रोदवर्तयइति ४० ४१

४२ ४३ ४४ अनुचरैः अनुगीयमाना इत्यर्थः उपगीयमानैरनुचरैः सहेतिवा ४५ ४६ अविनष्टा अवयवा येषां विद्यमानाः शिरोधरा येषां तान् ४७ प्रत्याप न्नानि पुनः प्राप्तानींद्रियाणि स्मृतिश्च येन सः ४८ इत्यष्टमस्कंधे टीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशे मोहिनीरूपबिभ्रमालोकनोत्सुकम् भवं संमोहयामास हरिः पुनरसांत्वयत् १ असुरेष्वन्नकरा विष्णुमायया नन दद्भुतम् इति वक्तुं महादेवमोहोऽयमुपवर्ण्यते २ हरिः सोमममपाययदिती दं निशम्य स यत्रास्ते तत्र तद्रूपं द्रष्टुं ययाविस्युत्तरेणान्वयः १ २ सोमया उमयासह ३ त्वयि किंचिन्न चाश्चर्यं वयं त्वाश्चर्यमानसाः इति वक्ष्यन्महादेवस्तुष्टाव हरिमष्टभिः त्वयि महामायाविनि परमे

अन्येऽप्येवंमतिद्वंद्वान् वाय्वग्निवरुणादयः सूदयामासुरसुरान् बाणैर्मृगान् केसरिणो यथा ४२ ब्रह्मणा प्रेषितो देवान् देवर्षिर्नारदो नृप वारयामास विबुधान् दृष्ट्वा दानवसंक्षयम् ४३ नारद उवाच भवद्भिरमृतं प्राप्तं नारायणभुजाश्रयैः श्रिया समेधिताः सर्व उपारमत विग्रहात् ४४ श्रीशुक उवाच संयम्य मन्युसंरंभं मानयंतो मुनेर्वचः गीयमानाअनुचरैर्ययुः सर्वे त्रिविष्टपम् ४५ येऽवशिष्टा रणे तस्मिन्नारदानुमतेन ते बलिं विपन्नमादाय अस्तं गिरिमुपागमन् ४६ तत्राविनष्टावयवान् विद्यमानशिरोधरान् उशना जीवयामास संजीविन्या स्वविद्यया ४७ बलिश्चोशनसा स्पृष्टः प्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः पराजितोऽपि नाखिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ४८ इति श्रीभागवते म० अष्टमस्कंधे देवासुरसंग्रामे एकादशोऽध्यायः ११ श्रीबादरायणिरुवाच वृषध्वजो निशम्येदं योषिद्रूपेण दानवान् मोहयित्वा सुरगणान् हरिः सोममपाययत् १ वृषमारुह्य गिरिशः सर्वभूतगणैर्वृतः सह देव्या ययौ द्रष्टुं यत्रास्ते मधुसूदनः २ सभाजितो भगवता सादरं सोमया भवः सूपविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन् हरिम् ३ श्रीमहादेव उवाच देवदेव जगद्व्यापिन् जगदीश जगन्मय सर्वेषामपि भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः ४ आद्यंतावस्य यन्मध्यमिदमन्यदहं बहिः यतोऽव्ययस्य नैतानि तत्सत्यं ब्रह्म चिद्भवान् ५ तवैव चरणांभोजं श्रेयस्कामा निराशिषः विसृज्योभयतः संगं मुनयः समुपासते ६

श्वरे न हि किंचिदघटितमिव वयं तु परमकौतूहलेन द्रष्टुमागता इति बहुधा संबोधयन् स्तौति हे देवदेव कुतोऽहं देवानां देव इत्यत आह हे जगद्व्यापिन् तत्कुतः हे जगन्मय न हि किं प्रधानम् न हे जगदीश तच्च कुतस्तत्राह सर्वेषामपि त्वं हेतुः अत ईश्वरः आत्मत्वाच्च न जडं प्रधानं त्वमित्यर्थः ४ ननु जगन्मयत्वोक्त्या जगत उत्पत्त्यादिनाऽसत्यत्वेन जाड्येन च ममापि किं तथात्वं ब्रूषे न हि न हीत्याह आद्यंतौ मध्यं च जगतो यतो ब्रह्मणो भवंति अस्य च अव्ययस्य एतानि आद्यंतमध्यानि न संति यच्च ब्रह्म इदं कारास्पदं दृश्यमहंकारास्पदं द्रष्टृ च बहिर्भोग्यमन्यच्च भोक्तृ च चिद्रूपं च ब्रह्मैव भवान् अतो न तव विकारादिशंका इत्यर्थः ५ न वैवंभूतत्वे मुमुक्षूणामाचारः प्रमाणमित्याह तवैवेति उभयतः इहामुत्र च संगं त्यक्त्वा ६ ७ ७ ७ ७ ७

ननुब्रह्मैवचेदहंतर्ह्यसंगोदासीनस्यममचरणांभोजोपासनयाकिंतेषांतत्राह त्वमिति ब्रह्मत्वेऽपित्वंनात्यंतमुदासीनः किंतुविश्वस्यप्रपंचस्योदयादीनांहेतुः तदुपाधी
नामात्मनांजीवानामीश्वरश्चतत्तत्फलदाता तर्हिकिंराजादिवत्कयाऽप्यपेक्षयासेवकेभ्यः फलंददामि नहिनहि अनपेक्षएवत्वं तर्हिकिमीश्वरत्वेनतत्राह तैरात्मभिः
तत्फलदानार्थमपेक्ष्यतइतितदपेक्षः तस्यभावस्तदपेक्षतातया अनपेक्षत्वमेवदर्शयितुंतदीयंब्रह्मत्वंविशिनष्टि पूर्णममृतंचसुखरूपम् विषयसुखवैलक्षण्या
र्थमाह अविकारंनित्यमानंदमात्रंचकुतः विशोकम् तत्कुतः विगुणम् किंच अन्यत्नविद्यते अन्यद्यस्मात् ब्रह्मव्यतिरिक्ताभावादपिनिरपेक्षस्त्वमित्यर्थः तर्हिसर्वा
त्मकत्वेतत्तद्विकारप्रसंगोदुर्वारस्तत्राह अन्यत्सर्वतोव्यतिरिक्तंचकारणत्वात् नत्वेवंभूतसुखात्मकब्रह्मस्वरूपस्यतवान्यापेक्षाऽस्ति अतःकेवलंभक्तानुग्रहा-
र्थमेवतवैश्वर्यंनस्वार्थमित्यर्थः ७ अन्यत्वमनन्यत्वंचैकस्यकुतइत्याशंक्यदृष्टांतेनोपपादयति सदसत्कार्यकारणरूपंद्वयमद्वयंचपरमकारणंत्वमेवैकः कृतंकुंडलादि
रूपंद्वयमकृतंचकेवलमद्वयंस्वर्णंयथैकमेवतद्द्वेहत्वयिवस्तुभेदोनास्ति कथंतर्हिभेदप्रतीतिस्तत्राह अज्ञानतइति कुतः यस्मान्निरुपाधिकस्यैवतवायंगुणैर्व्यतिक-

त्वंब्रह्मपूर्णममृतंविगुणंविशोकमानंदमात्रमविकारमनन्यदन्यत् विश्वस्यहेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्चतदपेक्षतयाऽनपेक्षः ७ एकस्त्व
मेवसदसद्द्वयमद्वयंचस्वर्णंकृताकृतमिवेहनवस्तुभेदः अज्ञानतस्त्वयिजनैर्विहितोविकल्पोयस्माद्गुणैर्व्यतिकरोनिरुपाधिकस्य ८ त्वांब्रह्मकेचि
दवयंत्युतधर्ममेकएकेपरंसदसतोःपुरुषंपरेशम् अन्येऽवयंतिनवशक्तियुतंपरंत्वांकेचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतंत्रम् ९ नाहंपरायुर्ऋषयोनमरी
चिमुख्याजानंतियद्विरचितंखलुसत्त्वसर्गाः यन्माययामुषितचेतसईशदैत्यमर्त्यादयःकिमुतशश्वदभद्रवृत्ताः १० सत्त्वंसमीहितमदःस्थितिज
न्मनाशंभूतेहितंचजगतोभवबंधमोक्षौ वायुर्यथाविशतिखंचचराचराख्यंसर्वंतदात्मकतयाऽवगमोऽवरुंत्से ११ अवतारामयादृष्टारममाणस्यतेगुणैः
सोऽहंतद्द्रष्टुमिच्छामियत्तेयोषिद्वपुर्धृतम् १२ येनसंमोहितादैत्याःपायिताश्चामृतंसुराः तद्दिदृक्षवआयाताःपरंकौतूहलंहिनः १३ श्रीशुकउवाच
एवमभ्यर्थितोविष्णुर्भगवान्शूलपाणिना प्रहस्यभावगंभीरंगिरिशंप्रत्यभाषत १४ श्रीभगवानुवाच कौतूहलायदैत्यानांयोषिद्वेषोमयाकृ
तः पश्यतासुरकार्याणिगतेपीयूषभाजने १५

रोभेदोनस्वतः ८ अतएवत्वांबहुधावर्णयंतितत्त्वतस्तुकेऽपिनजानंतीत्याह द्वाभ्याम् त्वांब्रह्मवेदांतिनोऽवयं
तिमन्यंतेत्वामेवधर्मंमीमांसकामन्यंतेप्रकृतिपुरुषयोःपरंपुमांसंसांख्याः विमलोत्कर्षणीज्ञानक्रियायोगाप्रह्वीसत्याईशानाअनुग्रहाचेत्येवंनवशक्तियुतंपरंपांचरात्राःमहा
पुरुषंपातंजलाः ९ परायुः ब्रह्मासत्त्वसर्गाःसत्त्वगुणेनसृष्टा अपि येनत्वयाविरचितंविश्वमपिखलुतत्त्वतोनजानंतिकिंपुनस्त्वांहेईश अभद्रंराजसंतामसंचवृत्तमुत्प-
त्तिश्चयेषांतेनजानंतीतिकिमुवक्तव्यम् १० किंतुत्वंतत्सर्वंजानासीत्याह सत्त्वंसर्वमवरुंत्सेव्याप्नोषि जानासि किंतत्सर्वंसमीहितंस्वकृतमदःस्थितिजन्मनाशममुष्यजग
तोजन्मादिभूतानामीहितंचजगतोभवबंधमोक्षौचव्याप्तौ दृष्टांतः चराचराख्यंदेहजातंखंचयथावायुराविशतितथा कथमवरुंत्सेतदात्मकतयासर्वस्यात्मतयेत्यर्थः आ
त्मत्वेहेतुः अवगमः ज्ञानरूपइति ११ एवंस्तुत्वामस्तकंविज्ञापयति अवताराइतिद्वाभ्याम् १२ १३ १४ सुरकार्याणियोषिद्वेषेणभविष्यंतीतिपश्यता अयंभावः अ
वश्यंतावदुन्मत्तान् दैत्यान्वंचयित्वादेवेभ्योऽमृतंदेयम् नचैवंवैषम्यंरूपांतरेणकर्त्तुमुचितम् अतोवंचनमोहनादिसारंकामिनीरूपंमयाधृतमिति १५ ६९

तद्रूपं दर्शयिष्यामि संकल्पप्रभवः कामः तस्योदयो यस्मात् १६ १७ विचित्राणि पुष्पाणि अरुणाः पल्लवाश्च येषां तेद्रुमा यस्मिन् लसद्दुकूलेन पर्यस्तेपरिवृते नितंबे मे
खला यस्याः ताम् १८ उत्पतनपतनरूकंदुकलीलावशेन ये आवर्त्तनोद्वर्त्तनेन मन्योन्यमनेताभ्यां कंपितयोः स्तनयोः पक्ष्मस्य हाराणांचोरुभारैः प्रतिपदं मध्ये प्रभज्यमानामिव
चलत्पदमेव प्रवालवत्कोमलम् ततस्ततोनयंतीम् १९ दिक्षुभ्रमतः कंदुकस्यचापलैश्चांचलैः भृशंप्रोद्विग्नतारे आयते लोले लोचने यस्याः स्वकर्णाभ्यां विभ्राजिते ये कुंड

तत्ते ऽहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम कामिनां बहुमंतव्यं संकल्पप्रभवोदयम् १६ श्रीशुकउवाच इति ब्रुवाणो भगवांस्तत्रैवांतर
धीयत सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भव आस्ते सहोमया १७ ततो ददर्शोपवने वरस्त्रियं विचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे विक्रीडतीं कंदुकलीलयालस
द्दुकूलपर्यस्तनितंबमेखलाम् १८ आवर्त्तनोद्वर्त्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैः पदे पदे प्रभज्यमानामिव मध्यतश्चलत्पदप्रवालं नयतीं
ततस्ततः १९ दिक्षु भ्रमत्कंदुकचापलैर्भृशं प्रोद्विग्नतारायतलोललोचनाम् स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्कपोलनीलालकमंडिताननाम्
२० श्लथद्दुकूलं कबरीं च विच्युतां सन्नह्यतीं वामकरेण वल्गुना विनिघ्नतीमन्यकरेण कंदुकं विमोहयंतीं जगदात्ममायया २१ तां वीक्ष्य दे
व इति कंदुकलीलयेषद्व्रीडास्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमुष्टः स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविह्वलात्मा नात्मानमंतिक उमां स्वगणांश्च वेद २२ त
स्याः कराग्रात्स तु कंदुको यदा गतो विदूरं तमनुव्रजत्स्त्रियाः वासः ससूत्रं लघु मारुतो ऽहरत् भवस्य देवस्य किलानुपश्यतः २३ एवं तां रुचिरा
पांगीं दर्शनीयां मनोरमाम् दृष्ट्वा तस्यां मनश्चक्रे विषज्जंत्यां भवः किल २४ तया ऽपहृतविज्ञानस्तत्कृतस्मरविह्वलः भवान्या अपि पश्यंत्या
गतह्रीस्तत्पदं ययौ २५ सा तमायांतमालोक्य विवस्त्रा व्रीडिता भृशम् निलीयमाना वृक्षेषु हसंती नान्वतिष्ठत २६ तामन्वगच्छद्भगवान् भ
वः प्रमुषितेंद्रियः कामस्य च वशं नीतः करेणुमिव यूथपः २७ सो ऽनुव्रज्यातिवेगेन गृहीत्वा ऽनिच्छतीं स्त्रियम् केशबंध उपानीय बाहुभ्यां प
रिषस्वजे २८ सोपगूढा भगवता करिणा करिणी यथा इतस्ततः प्रसर्पंती विप्रकीर्णशिरोरुहा २९ आत्मानं मोचयित्वांग सुरर्षभभुजां
तरात् प्राद्रवत्सा पृथुश्रोणी माया देवविनिर्मिता ३० तस्यासौ पदवीं रुद्रो विष्णोरद्भुतकर्मणः प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणेव विनिर्ज्जितः ३१
तस्यानुधावतो रेतश्चस्कंदामोघरेतसः शुष्मिणो यूथपस्येव वासितामनुधावतः ३२ यत्र यत्रापतन्मह्यां रेतस्तस्य महात्मनः तानि रू
प्यस्य हेम्नश्च क्षेत्राण्यासन्महीपते ३३ सरित्सरस्सु शैलेषु वनेषूपवनेषु च यत्र क्व चासन्नृषयस्तत्र सन्निहितो हरः ३४

लेनाभ्यामुल्लसंतौ कपोलौ ताभ्यां नीलालकैश्च मंडितमाननं यस्याः सा २० संनह्यतीं बध्नंतीम् जगद्विमोहयंतीम् २१ तां वीक्ष्य देवः श्रीरुद्रः आत्मानमंतिके स्थितामुमां
स्वगणांश्च न वेद कथंभूतः इति एवंभूतया कंदुकलीलया याईषद्व्रीडा तया अस्फुटं स्मितं तेन सह विसृष्टो यः कटाक्षः तेन मुष्टो वंचितः अतएव स्वयं यत् स्त्रियाः प्रेक्षणं तया च प्रति
समीक्षणं ताभ्यां विह्वल आत्मा मनो यस्य तम् २२ कंदुकमनुव्रजंत्याः स्त्रिया लघु सूक्ष्मं वासः ससूत्रं कांचीसहितम् २३ विषज्जंत्यां कुंचितकटाक्षैरात्मानं निरीक्षमाणायां २४
तत्पदं तस्याः समीपं ययौ अंग हे राजन् २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ एवं तामनुधावन् हरः सरित्सरःसु शैलादिषु च सन्निहितो बभूव ३४

३३ ३४ क्रियातंतून्कर्मसंततीः विनायिता विस्तारयिष्यति ३५ युगसाहस्रेण पर्ययः परिवर्त्तो यस्य युगसहस्रप्रमाण इत्यर्थः ३६ इत्यष्टमस्कंधे टीकायां त्रयो
दशोऽध्यायः १३ चतुर्दशे तु सर्वेषां मन्वादीनां यथायथम् पृथक्कर्माणि वर्ण्यंते भगवद्वशवर्त्तिनाम् १ १ पुरुषेणेश्वरेण यज्ञाद्यवतारैः शास्त्रैर्ते नियुज्यंत इति तथा २ त
दे वाह यज्ञादय इति ३ ऋष्यादीनां कर्माण्याह चतुर्युगांत इति चतुर्भिः यतः येभ्यः श्रुतिगणेभ्यः ४ उदिता उक्ताः युक्ताः संयताः संतो महीं धर्मं संचारयंति मर्त्यां धर्मं प्रवर्त्तयं
तीत्यर्थः ५ प्रजापालाः मनुपुत्राः तं धर्मं पालयंति यावदंतं यावन्मन्वंतरावसानम् विभागशः पुत्रपौत्रादिक्रमेण ये चान्ये द्यावापृथिव्यादयो यत्र कर्मणि भोक्तृत्वेनान्विताः तैः
श्च सह ६ ७ प्रसंगाद्रूपांतरैरपि जगद्यात्राप्रवर्त्तनमाह ज्ञानमिति द्वाभ्याम् सिद्धाः सनकादयः ऋषयो याज्ञवल्क्यादयः योगेशा दत्तात्रेयादयः तत्तद्रूपः स

मनुर्वा इंद्रसावर्णिश्चतुर्दशम एष्यति उरुगंभीरबुध्माद्या इंद्रसावर्णिवीर्यजाः ३३ पवित्राश्चाक्षुषो देवाः शुचिरिंद्रो भविष्यति अग्निर्बाहुः
शुचिः शुद्धो मागधाद्यास्तपस्विनः ३४ सत्रायणस्य तनयो बृहद्भानुस्तदा हरिः वितानायां महाराज क्रियातंतून्वितायिता ३५ राजंश्चतुर्दशै
तानि त्रिकालानुगतानि ते प्रोक्तान्येभिर्मितः कल्पो युगसाहस्रपर्ययः ३६ इति श्री भागवते म॰ अष्टमस्कंधे मन्वंतरानुवर्णनं नाम त्रयोदशोऽ
ध्यायः १३ राजोवाच मन्वंतरेषु भगवन्यथा मन्वादयस्त्विमे यस्मिन्कर्मणि ये येन नियुक्तास्तद्वदस्व मे १ ऋषिरुवाच मनवो मनु
पुत्राश्च मुनयश्च महीपते इंद्राः सुरगणाश्चैव सर्वे पुरुषशासनः २ यज्ञादयो याः कथिताः पौरुष्यस्तनवो नृप मन्वादयो जगद्यात्रां नयंत्याभिः प्र
चोदिताः ३ चतुर्युगांते कालेन ग्रस्तान्श्रुतिगणान्यथा तपसा ऋषयोऽपश्यन्यतो धर्मः सनातनः ४ ततो धर्मं चतुष्पादं मनवो हरिणोदिताः यु
क्ताः संचारयंत्यद्धा स्वे स्वे काले महीं नृपाः ५ पालयंति प्रजापाला यावदंतं विभागशः यज्ञभागभुजो देवा ये च तत्रान्विताश्च तैः ६ इंद्रो भगवता दत्तां त्रै
लोक्यश्रियमूर्जिताम् भुंजानः पाति लोकांस्त्रीन्कामं लोके प्रवर्षति ७ ज्ञानं चानुयुगं ब्रूते हरिः सिद्धस्वरूपधृक् ऋषिरूपधरः कर्म योगं योगे
शरूपधृक् ८ सर्गं प्रजेशरूपेण दस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः कालरूपेण सर्वेषामभावाय पृथग्गुणः ९ स्तूयमानो जनैरेभिर्मायया नामरूपया विमोहि
तात्मभिर्नानादर्शनैर्न च दृश्यते १० एतत्कल्पविकल्पस्य प्रमाणं परिकीर्तितम् यत्र मन्वंतराण्याहुश्चतुर्दश पुराविदः ११ इति श्री भा॰ म॰ अष्ट
मस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः १४ राजोवाच बलेः पदत्रयं भूमेः कस्माद्धरिरयाचत भूतेश्वरः कृपणवल्लब्धार्थोऽपि बबंध तम् १

न्ज्ञानं कर्म च योगं च ब्रूते ८ प्रजेशा मरीच्यादयस्तेन रूपेण सर्गं करोतीति शेषः स्वराड्वपुः राजमूर्त्तिः सर्वेषामभावाय भवति पृथग्विधाः गुणाः शीतोष्णादयो यस्य ९ ना
मरूपात्मिकया मायया विमोहितात्मभिर्जनैः नानादर्शनैः शास्त्रैः स्तूयमानो निरूप्यमाणोऽपि नैव दृश्यत इत्यर्थः १० प्रासंगिकं निरूप्य प्रकृतमेवोपसंहरति एतत्कल्पवि-
कल्पस्य अवांतरकल्पस्य ११ इत्यष्टमे टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः १४ बलिं पंचदशे विश्वजिता चार्यअयाजयत् ततोऽसौ स्वर्गमजयद्भयाद्देवा निलिल्यिरे १ अत्रेयं
तेन वाध्याप्या वामं वामनचेष्टितम् निग्रहच्छलतो यत्र बलेर्भूयाननुग्रहः २ ईश्वरः स्वयं कृपणवत् कस्माद्धेतोरयाचत लब्धार्थो भूत्वाऽपि तं कस्माद्बबंध १

२तत्रतावद्बलेः त्रिलोकीमपहर्त्तुं याञ्चादिच्छलनंकृतवानितिवक्तुंब्राह्मणाराधनेन बलेरकांडएवस्वर्गविजयक्रममाह पराजितश्रीरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति युद्धेप
राजिताश्रीर्येनसः इंद्रेणअस्कभिश्चत्याजितः सन् भृगून् भृगोर्वंश्यांश्छुक्रादीन् महात्माउदारचित्तः अर्थानांनिवेदनेनार्पणेन ३ त्रिणाकंस्वर्गंजेतुमिच्छतम् विश्वजिताया
गेन अयाजयन् महाभिषेकेणऐंद्रेणब हृचब्राह्मणप्रसिद्धेन ४ हर्यश्वस्यइंद्रस्ययेतुरंगास्तेषामिववर्णोहरितोयेषाम् ५ पुरटंस्कवर्णम् तूणौइषुधीअरिक्तौअक्षय्यशरौ
पितामहः प्रन्हादः जलजंशंखम् ६ विप्रैरर्ज्जितः संपादितोयोधनार्थोयुद्धपरिकरोयस्यतैरेवकल्पितंस्वस्त्ययनंमंगलवाचनादियस्य आमंत्र्यपृष्ट्वा ७ अथारुत्यरथा
जेनिद्वयोरन्वयः स्कस्रग्धरः शोभनमालाधरः ८ हेमांगदाभ्यांलसंतौबाहूयस्य धिष्ण्यस्थः भवनेप्रज्वलितः कुंडस्थआहवनीयइवेतिवा ९ तुल्यमैश्वर्यंबलंचश्रीश्चयेषांतै

एतद्वेदितुमिच्छामोमहत्कौतूहलंहिनः यज्ञेश्वरस्यपूर्णस्यबंधनंचाप्यनागसः २ श्रीशुकउवाच पराजितश्रीरसुभिश्चहापितोहींद्रेण
राजन्भृगुभिःसजीवितः सर्वात्मनातानभजत्भृगून्बलिःशिष्योमहात्माऽर्थनिवेदनेन ३ तंब्राह्मणाभृगवःप्रीयमाणाअयाजयन्विश्वजिता
त्रिणाकम् जिगीषमाणंविधिनाऽभिषिच्यमहाऽभिषेकेणमहानुभावाः ४ ततोरथःकांचनपट्टनद्धोहयाश्चहर्यश्वतुरंगवर्णाः ध्वजश्चसिंहेन
विराजमानोहुताशनादासहविर्भिरिष्टात् ५ धनुश्चदिव्यंपुरटोपनद्धंतूणावरिक्तौकवचंचदिव्यम् पितामहस्तस्यददौचमालामम्लानपुष्पां
जलजंचशुक्रः ६ एवंसविप्रार्ज्जितयोधनार्थस्तैःकल्पितस्वस्त्ययनोऽथविप्रान् प्रदक्षिणीकृत्यकृतप्रणामःप्रन्हादमामंत्र्यनमश्चकार ७ अ
थारुह्यरथंदिव्यंभृगुदत्तंमहारथः सुस्रग्धरोऽथसंनह्यधन्वीखड्गीधृतेषुधिः ८ हेमांगदलसद्बाहुःस्फुरन्मकरकुंडलः रराजरथमारूढोधिष्ण्य
स्थइवहव्यवाट् ९ तुल्यैश्वर्यबलश्रीभिःस्वयूथैर्दैत्ययूथपैः पिबद्भिरिवखंदृग्भिर्दहद्भिःपरिधीनिव १० वृतोविकर्षन्महतीमासुरींध्वजिनीं
विभुः ययाविंद्रपुरींस्वृद्धांकंपयन्निवरोदसी ११ रम्यामुपवनोद्यानैःश्रीमद्भिर्नंदनादिभिः कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः १२ प्रवालफ
लपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः नलिन्योयत्रक्रीडंतिप्रमदाःसुरसेविताः १३ आकाशगंगयादेव्यावृतांपरि
खभूतया प्राकारेणाग्निवर्णेनसाट्टालेनोन्नतेनच १४ रुक्मपट्टकपाटैश्चद्वारैःस्फटिकगोपुरैः जुष्टांविभक्तप्रपथांविश्वकर्मविनिर्मिताम् १५

दैत्ययूथपैर्वृतोययाविति द्वयोरन्वयः परिधीन्दिशः १० स्वृद्धामतिसमृद्धाम् ११ धिक्प्राग्भ्यस्कस्वंतथाविधांपुरीमकस्मादेवपरित्यज्य इंद्रादयः पलायिताइतिवैराग्या
र्थमिंद्रपुरीमनुवर्णयति रम्यामितिसार्द्धैरेकादशभिः उपवनानि फलप्रधानानिनिकटानिवा उद्यानानिपुष्पप्रधानानि दूरस्थानिवातैरम्यांकूजंतिविहंगमिथुनानिये
षुगायंतोमत्तामधुव्रतायेषु १२ प्रवालादीनामुरुर्भारोयासुसुताः शाखायेषांते अमरद्रुमायेषुतैः यत्रयाःसुरसेविताः प्रमदाः क्रीडंतिताःहंसादिकुलैराकुलाव्याप्तानलि
न्यःसरांसियत्रयेषुसंतितैरुपवनोद्यानैरम्यामितिपूर्वेणैवान्वयः १३ किंचपरिखाभूतयाआकाशगंगयावृताम् प्राकारेणसौवर्णेनचावृताम् अट्टालाः प्राकारोपरिर
चितानिउन्नतानियुद्धस्थानानितत्सहितेन १४ रुक्मपट्टानिकपाटानियेषुतैर्द्वारैरवांतरैःस्फटिकमयैर्गोपुरैश्चपुरद्वारैर्जुष्टाम् विभक्ताःप्रपथाराजमार्गायस्याम् १५

सभाउपवेशस्थानानि चत्वराण्यंगणानि रथ्याउपमार्गाः तैराढ्यां संपन्नाम् न्यर्बुदं दशकोट्यः तैर्गणनीयैरनंतैर्विमानैर्युताम् वज्रविद्रुममय्यो वेद्यो येषु तैः शृंगाटकैश्चतुष्पथैर्युताम् १६ नित्यं वयस्तारुण्यं रूपं च सौकुमार्यं यासां ताः रूपवन्नार्यः स्वलंकृताः स्त्रियः यत्र यस्यां भ्राजंते १७ सुरस्त्रीणां केशेभ्यो विभ्रष्टानां नवसौगंधिकस्रजामामोदम् १८ हेमगवाक्षेभ्यो निर्गच्छता धूमेन सुरप्रिया अप्सरसः १९ मुक्तामयैर्वितानैर्मणिहेममयैः केतुभिश्च ध्वजैः नानापताकायुक्ताभिर्वलभीभिश्च विमानानां पुरोभागैः आवृतां व्याप्ताम् वैमानिकस्त्रीणां कलगीतैर्मंगलाम् २० उपदेवानां गंधर्वादीनाम् गीतकैश्च मनोरमाम् जिनाप्रभा साक्षात् दीप्त्यधिष्ठात्री देवता यया ताम् अन्यैरजितप्रभा

सभाचत्वररथ्याढ्यां विमानैर्न्यर्बुदैर्युताम् शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः १६ यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजवाससः भ्राजंते रूपवन्नार्यो ह्यर्चिर्भिरिव वन्हयः १७ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्रजाम् यत्रामोदमुपादाय मार्ग आवाति मारुतः १८ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागरुगंधिना पांडुरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यांति सुरप्रियाः १९ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृताम् शिखंडिपारावतभृंगनादितां वैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलाम् २० मृदंगशंखानकदुंदुभिःस्वनैः सतालवीणामुरजर्ष्टिवेणुभिः नृत्यैः सवाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमां स्वप्रभया जितप्रभाम् २१ यां न व्रजंत्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना व्रजंति यत् २२ तां देवधानीं स वरूथिनीपतिर्बहिः समंतादुरुधे पृतन्यया आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं दध्मौ प्रयुंजन् भयमिंद्रयोषिताम् २३ मघवांस्तदभिप्रेत्य बलेः परममुद्यमम् सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह २४ भगवन्नुद्यमो भूयान् बलेर्नः पूर्ववैरिणः अविषह्यमिमं मन्ये केनासीत्तेजसोर्जितः २५ नैनं कश्चित्कुतो वापि प्रतिव्योढुमधीश्वरः पिबन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दिशो दश दहन्निव दिशो दृग्भिः संवर्ताग्निरिवोत्थितः २६ ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्षत्वस्य मद्रिपोः ओजः सहो बलं तेजो यत एतत्समुद्यमः २७ गुरुरुवाच जानामि मघवन् शत्रोरुन्नतेरस्य कारणम् शिष्यायोपभृतं तेजो भृगुभिर्ब्रह्मवादिभिः २८ भवद्विधो भवान्वापि वर्जयित्वेश्वरं हरिम् नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतांतस्य यथा जनाः २९ तस्मान्निलयमुत्सृज्य यूयं सर्वे त्रिविष्टपम् यात कालं प्रतीक्षंतो यतः शत्रोर्विपर्ययः ३० एष विप्रबलोदर्कः संप्रत्यूर्जितविक्रमः एषामेवापमानेन सानुबंधो विनंक्ष्यति ३१ एवं सुमंत्रितार्थास्ते गुरुणार्थानुदर्शिना हित्वा त्रिविष्टपं जग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः ३२ देवेष्वथ निलीनेषु बलिर्वैरोचनः पुरीम् देवधानीमधिष्ठाय वशं निन्ये जगत्त्रयम् ३३ तं विश्वजयिनं शिष्यं भृगवः शिष्यवत्सलाः शतेन हयमेधानामनुव्रतमयाजयन् ३४

भिरिव पाठांतरे जिनाग्रहाः सूर्यादयो यया २१ यत् यास् २२ पृतन्यया सेनया २३ २४ केन हेतुना एवं तेजसा ऊर्जित आसीत् २५ प्रतिव्योढुं प्रपाकर्त्तुम् २६ यतः कारणादेतस्य ओज आदि यतः ओज आदेः एतस्य समुद्यमः २७ उपभृतं संचितम् २८ २९ तत्रोचितं मंत्रमाह तस्माद्यूयं त्रिविष्टपमुत्सृज्य निलयमदर्शनं यात यतः कालात् ३० केनास्य विपर्ययः स्यादित्यत आह एष इति विप्राणां बलेन उदर्कः उत्तरोत्तरमधिकं फलं यस्य सः ३१ सुमंत्रितः अर्थः कार्यं येषां ते निलयं जग्मुः ३२ ३३ एवं प्राप्तमिंद्रपदं स्थिरीकर्तुमयाजयत् अनुव्रतमनुवर्तिनम् ३४ ७ ७ ७ ७ ७ ७

३५ द्विजदेवैर्ब्राह्मणैरुपलंभितांप्रापिताम् ३६ इत्यष्टमस्कंधेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ षोडशेपुत्रनाशेनशोचंत्याअदितेःप्रतिः प्रार्थितःकश्यपःप्राहपयोव्र
तमितीर्यते १ इदानींश्रीवामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादियावत्समाप्तिनष्टेषुअदृष्टेषुसत्सु १ २ सःकश्यपःपत्नीमिदमाह ३ दीनवदनत्वादिकमालक्ष्यब
हुधाविकल्पयन्पृच्छति अप्यभद्रमितिसप्तभिः हेभद्रे मृत्योः छंदमिच्छामनुवर्त्ततइतितथा मृत्युवशवर्तिनोजनस्येत्यर्थः ४ हेगृहमेधिनिअपिवाकिंवागृहेषुधर्मा
देः किंचिदकुशलमितिकाकाप्रश्नः यत्रयेषुगृहेषु अयोगिनामपियोगः स्वधर्मादिनायोगफलंभवति ५ किंवात्वया अपूजिताएवाभ्येत्य गृहाद्याताः ६ नार्चिताःअन-

ततस्तदनुभावेनभुवनत्रयविश्रुताम् कीर्तिंदिक्षुवितन्वानःसरेजेउडुराडिव ३५ बुभुजेचश्रियंस्वृद्धांद्विजदेवोपलंभिताम् कृतकृत्य
मिवात्मानंमन्यमानोमहामनाः ३६ इतिश्रीभागवतेमहा० अष्टमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः१५ श्रीशुकउवाच एवंपुत्रेषुनष्टे
षुदेवमाताऽदितिस्तदा हृतेत्रिविष्टपेदैत्यैःपर्यतप्यदनाथवत् १ एकदाकश्यपस्तस्याआश्रमंभगवानगात् निरुत्सवंनिरानंदंसमाधेर्विरत
श्चिरात् २ सपत्नींदीनवदनांकृतासनपरिग्रहः सभाजितोयथान्यायमिदमाहकुरूद्वह ३ अप्यभद्रंनविप्राणांभद्रेलोकेऽधुनागतम् नध
र्मस्यनलोकस्यमृत्यो श्छंदानुवर्तिनः ४ अपिवाऽकुशलंकिंचिद्गृहेषुगृहमेधिनि धर्मस्यार्थस्यकामस्ययत्रयोगोह्ययोगिनाम् ५ अपिवा
तिथयोऽभ्येत्यकुटुंबासक्तयात्वया गृहादपूजितायाताःप्रत्युत्थानेनवाक्वचित् ६ गृहेषुयेष्वतिथयोनार्चिताःसलिलैरपि यदिनिर्यांतिते
नूनंफेरुराजगृहोपमाः ७ अप्यग्नयस्तुवेलायांनहुताहविषासति त्वयोद्विग्नधियाभद्रेप्रोषितेमयिकर्हिचित् ८ यत्पूजयाकामदुघान्या
तिलोकान्गृहान्वितः ब्राह्मणोऽग्निश्चवैविष्णोःसर्वदेवात्मनोमुखम् ९ अपिसर्वेकुशलिनस्तवपुत्रामनस्विनि लक्षयेऽस्वस्थमात्मानं
भवत्यालक्षणैरहम् १० अदितिरुवाच भद्रंद्विजगवांब्रह्मन्धर्मस्यास्यजनस्यच त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रंगृहमेधिन्गृहाइमे ११ अग्न
योऽतिथयोभृत्याभिक्षवोयेचलिप्सवः सर्वंभगवतोब्रह्मन्अनुध्यानान्नरिष्यति १२ कोनुमेभगवन्कामोनसंपद्येतमानसः यस्याभवा
न्प्रजाऽध्यक्षएवंधर्मान्प्रभाषते १३ तवैवमारीचमनःशरीरजाःप्रजाइमाःसत्त्वरजस्तमोजुषः समोभवांस्तास्वसुरादिषुप्रभोतथाऽपिभक्तं
भजतेमहेश्वरः १४ तस्मादीशभजंत्यामेश्रेयश्चिंतयसुव्रत हृतश्रियोहृतस्थानान्सपत्नैःपाहिनःप्रभो १५ परैर्विवासितासाऽहंमग्नाव्य
सनसागरे ऐश्वर्यंश्रीर्यशःस्थानंहृतानिप्रबलैर्मम १६

र्चिताः संतोयदिनिर्गच्छंतितेगृहाः फेरुराजः सृगालराजः तदीयविवरतुल्याः ७ वेलायांहो
मकालेकर्हिचिन्नहुताःकिम् ८ ९ भवत्या आत्मानंमनः अस्वस्थमप्रकृतिस्थंलक्षणैः मुखम्लान्यादिभिःलक्षयामि १० अस्वास्थ्यकारणमन्यदस्तीतिवक्तुं
तत्पृष्टमभद्रादिकंनास्तीत्याह भद्रमितिद्वाभ्याम् इमेगृहाः त्रिवर्गस्यपरंक्षेत्रमुद्भवस्थानम् त्रिवर्गोऽपियथावद्वर्त्ततइत्यर्थः ११ भगवतस्तवानुध्यानंयन्मयाक्रियते
तस्मात् अग्नयोऽतिथयइत्यादिसर्वंनरिष्यतिनहीयते १२ प्रस्तुतंविज्ञापयितुमाह कोन्विति १३ संपाद्यंकाममाह तवैवेतिचतुर्भिः १४ सपत्नैर्दैत्यैर्हृताश्रीर्येषांहृतं-
स्थानंयेषामितिपुत्राभिप्रायेणबहुवचनम् १५ १६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

१७ कश्यपः प्रथमंतावत्पुत्रस्नेहं त्याजयितुंविस्मयव्याजेनैवतत्त्वमुपदिशति अहोइतिसार्द्धेन १८ १९ अत्रापरितुष्यंतींमत्वाह उपतिष्ठस्वेतिद्वाभ्याम् २० नन्वेवं भूतकामप्राप्तिहेतुर्देवांतरसेवाप्रसिद्धातत्राह अमोघेति २१ यथाचमेमनोरथंविदध्यात् २२ यथाचमे आशुतुष्यति तथातत्सेवाप्रकारमादिश २३ मेमयापृष्टः पद्मजोमेयद्व्रतमाह एतत्तेनत्रप्रवक्ष्यामीत्यन्वयः २४ अमलेशुक्ले २५ तत्रादौपूर्वेद्युः कृत्यमाह सिनीवाल्यामित्यादिना ब्रह्मचार्यथतद्वाभ्यामित्यंतेनग्रंथेनय दिलभ्येततर्हिक्रोडविदीर्णयावन्यवराहोत्खातया आलिप्य २६ तत्रमंत्रः त्वंदेवीति हेदेवित्वंरसायाः उद्धृताऽसि २७ निर्वर्त्तितआत्मनियमोनित्यनैमित्तिकोयेन

यथातानिपुनःसाधोप्रपद्येरन्ममात्मजाः तथाविधेहिकल्याणंधियाकल्याणकृत्तम १७ श्रीशुकउवाच एवमभ्यर्थितोऽदित्याक स्तामाहस्मयन्निव अहोमायाबलंविष्णोःस्नेहबद्धमिदंजगत् १८ क्वदेहोभौतिकोऽनात्माक्वचात्माप्रकृतेःपरः कस्यकेपतिपुत्राद्या मोहएवहिकारणम् १९ उपतिष्ठस्वपुरुषंभगवंतंजनार्दनम् सर्वभूतगुहावासंवासुदेवंजगद्गुरुम् २० सविधास्यतितेकामान्हरिर्दीना नुकंपनः अमोघाभगवद्भक्तिर्नेतरेतिमतिर्मम २१ अदितिरुवाच केनाहंविधिनाब्रह्मन्नुपस्थास्येजगत्पतिम् यथामेसत्यसंक ल्पोविदध्यात्समनोरथम् २२ आदिशत्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनम् आशुतुष्यतिमेदेवःसीदंत्याःसहपुत्रकैः २३ कश्यपउवाच एतन्मेभगवान्पृष्टःप्रजाकामस्यपद्मजः यथाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणम् २४ फाल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः अर्चयेदर विंदाक्षंभक्त्यापरमयाऽन्वितः २५ सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमुदीरयेत् २६ त्वंदेव्यादि वराहेणरसायाःस्थानमिच्छता उद्धृताऽसिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रणाशय २७ निर्वर्तितात्मनियमोदेवमर्चेत्समाहितः अर्चायांस्थंडि लेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि २८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे सर्वभूतनिवासायवासुदेवायसाक्षिणे २९ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्र धानपुरुषायच चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंख्यानहेतवे ३० नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे सप्तहस्ताययज्ञायत्रयीविद्यात्मनेन मः ३१ नमःशिवायरुद्रायनमःशक्तिधरायच सर्वविद्याधिपतयेभूतानांपतयेनमः ३२ नमोहिरण्यगर्भायप्राणायजगदात्मने योगै श्वर्यशरीरायनमस्तेयोगहेतवे ३३ नमस्तआदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः नारायणायऋषयेनरायहरयेनमः ३४ नमोमरकतश्या मवपुषेऽधिगतश्रिये केशवायनमस्तुभ्यंनमस्तेपीतवाससे ३५ त्वंसर्ववरदःपुंसांवरेण्यवरदर्षभ अतस्तेश्रेयसेधीराःपादरेणुमुपास ते ३६

२८ तत्रावाहनादौनवमंत्रानाह नमस्तुभ्यमितिपाद्यादौविशेषतस्तुद्वादशाक्षरंवक्ष्यति २९ चतुर्विंशतिर्गुणास्तत्त्वानिजानातीतितथात स्मैगुणसंख्यानस्यहेतवेसांख्यप्रवर्त्तकाय ३० एवंसामान्यतोनत्वागुणावतारान्प्रणमतित्रिभिः तत्रादौमंत्रोक्तयज्ञरूपेणविष्णोःप्रणामोनमइति द्वेशीर्षेयस्य त्रयःपादायस्यतंतवेफलविस्तारकाय त्रय्यांविद्यायामात्मायस्येतित्रिधाबद्धइत्यस्यार्थउक्तः तथाचमंत्रः चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्त हस्तासो अस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याआविवेशेति ३१ ३२ प्राणायसूत्रात्मनेयोगैश्वर्यंशरीरंयस्य ३३ ३४ अधिगताप्राप्ताश्रीर्येनतस्मै ३५ ३६

तत्पादपद्मयोरामोदं स्पृहयंत इव देवाश्च श्रीश्च यमन्ववर्त्तन्त स मे प्रसीदतु ३७ आवाहनेन पुरस्कृतं संमानितम् ३८ ३९ पयसि शृतं पक्वं पायसम् मूलविद्यया द्वाद
शाक्षरेणैव ४० ४१ पूर्वोक्ताभिरन्याभिश्च स्तुतिभिः ४२ तस्य शेषां निर्माल्यम् द्वौ अवरौ येषां तान् असंभवे द्वावपि भोजयेदित्यर्थः ४३ सभाजितैस्तैरनुज्ञातः सन्

अन्ववर्त्तन्त यं देवाः श्रीश्च तत्पादपद्मयोः स्पृहयंत इवामोदं भगवान्मे प्रसीदताम् ३७ एतैर्मंत्रैर्हृषीकेशमावाहनपुरस्कृतम् अर्चयेच्छ्रद्धया
युक्तः पाद्योपस्पर्शनादिभिः ३८ अर्चित्वा गंधमाल्याद्यैः पयसा स्नपयेद्विभुम् वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः गंधधूपादिभिश्चा
र्चेद् द्वादशाक्षरविद्यया ३९ शृतं पयसि नैवेद्यं शाल्यन्नं विभवे सति ससर्पिः सगुडं दत्वा जुहुयान्मूलविद्यया ४० निवेदितं तद्भक्ताय दद्यात्
भुंजीत वा स्वयम् दत्वाचमनमर्चित्वा तांबूलं च निवेदयेत् ४१ जपेदष्टोत्तरशतं स्तुवीत स्तुतिभिः प्रभुम् कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद्दंडवन्मु
दा ४२ कृत्वा शिरसि तच्छेषां देवमुद्वासयेत्ततः द्व्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेन यथोचितम् ४३ भुंजीत तैरनुज्ञातः शेषं सेष्टः सभाजितैः ब्रह्म
चार्यथ तद्रात्र्यां श्वोभूते प्रथमेऽहनि ४४ स्नातः शुचिर्यथोक्तेन विधिना सुसमाहितः पयसा स्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनम् ४५ पयोभ
क्षो व्रतमिदं चरेद्विष्णवर्चनादृतः पूर्ववज्जुहुयादग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ४६ एवं त्वहरहः कुर्याद्द्वादशाहं पयोव्रतः हरेराराधनं होममर्ह
णं द्विजतर्पणम् ४७ प्रतिपद्दिनमारभ्य यावच्छुक्लत्रयोदशी ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नं स्नानं त्रिषवणं चरेत् ४८ वर्जयेदसदालापं भोगानुच्चा
वचांस्तथा अहिंस्रः सर्वभूतानां वासुदेवपरायणः ४९ त्रयोदश्यामथो विष्णोः स्नपनं पंचकैर्विभोः कारयेच्छास्त्रदृष्टेन विधिना विधिकोवि
दैः ५० पूजां च महतीं कुर्यात् वित्तशाठ्यविवर्जितः चरुं निरूप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ५१ शृतेन तेन पुरुषं यजेत सुसमाहितः नैवेद्यं चा
तिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम् ५२ आचार्यं ज्ञानसंपन्नं वस्त्राभरणधेनुभिः तोषयेदृत्विजश्चैव तद्विद्याराधनं हरेः ५३ भोजयेत्तान्गुणवता
सदन्नेन शुचिस्मिते अन्यांश्च ब्राह्मणान् शक्त्या ये च तत्र समागताः ५४ दक्षिणां गुरवे दद्यादृत्विग्भ्यश्च यथार्हतः अन्नाद्येनाश्वपाकांश्च
प्रीणयेत्समुपागतान् ५५ भुक्तवत्सु च सर्वेषु दीनांधकृपणेषु च विष्णोस्तत्प्रीणनं विद्वान् भुंजीत सह बंधुभिः ५६ नृत्यवादित्रगीतैश्च स्तु
तिभिः स्वस्तिवाचकैः कारयेत्तत्कथाभिश्च पूजां भगवतोऽन्वहम् ५७ एतत्पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परम् पितामहेनाभिहितं मया ते समुदा
हृतम् ५८ त्वं चानेन महाभागे सम्यक्चीर्णेन केशवम् आत्मना शुद्धभावेन नियतात्मा भजाव्ययम् ५९ अयं वै सर्वयज्ञाख्यः सर्वव्रतमिति स्मृत
म् तपःसारमिदं भद्रे दानं चेश्वरतर्पणम् ६० त एव नियमाः साक्षात्त एव च यमोत्तमाः तपो दानं व्रतं यज्ञो येन तुष्यत्यधोऽक्षजः ६१

शेषं बंधुभिः सहितः तस्यां रात्र्यां ब्रह्मचारी सन् श्वोभूते प्रभाते सति ४४ ४५ पय एव भक्ष आहारो यस्य ४६ ४७ अधःस्वप्नं शयनं ४८ ४९ पंचकैः पंचा
मृतैः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ मया च ते समुदाहृतम् ५८ ५९ सर्वयज्ञाख्योऽयं यज्ञः सर्वव्रतमिति च स्मृतमेतद्व्रतम् ६० ६१ ६२

६१ इत्यष्टमेटीकायांषोडशोऽध्यायः१६ ततःसप्तदशेऽदित्याकृतेतस्मिन्व्रतेहरिः तत्कामपूरणायादौनत्पुत्रोऽभूदितीर्यते १ १ २ ३ ४ ५ प्रीतिविह्व-
लत्वाद्देवसा बद्धांजलिः सतीस्थितानकेवलमीडितुंपुनर्नोत्सेहेनशशाक अपितुतूष्णींबभूव कथंभूताआनंदजलैराकुलेईक्षणेयस्याः पुलकैराकुलाआकृतिर्देहोय-
स्याः नस्यदर्शनेनयोत्स्यत्स्वः तेनगात्रेवेपथुः कंपोयस्याः ६ तुष्टावपिबतीवोद्वीक्षमाणाइतिचक्रियाभेदात् सेत्यस्यशब्दस्यद्विरुक्तिरदोषः ७ अयत्नतोविनिर्जि
त्यदैत्याननुपूर्जितानपि भक्तान्रक्षितुमीशस्त्वमित्यस्तौददितिस्त्रिभिः यज्ञेशेत्यादिदशभिः संबोधनैस्तवाशक्यंकिमपिनास्तीतिवदंतीप्रार्थयते हेईशशंनः
कधिकुरु यतोदीनानांनाथोऽसित्वम् तीर्थश्रवःकीर्तिर्यस्य श्रवणमेवमंगलंयस्य तन्नामधेयं यस्यआपन्नानांशरणागतानांवृजिनोपशमायउदयोयस्य ८ भू

तस्मादेतद्व्रतंभद्रेप्रयताश्रद्धयाचर भगवान्परितुष्टस्तेवरानाशुविधास्यति ६२ इतिश्रीभागवतेम० अष्टमस्कंधेअदितिपयोव्रतंनामषोड
शोऽध्यायः१६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तासाऽदितीराजन्स्वभर्त्राकश्यपेनवै अन्वतिष्ठत्व्रतमिदंद्वादशाहमतंद्रिता १ चिंतयंत्येकयाबु
द्ध्यामहापुरुषमीश्वरम् प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसाबुद्धिसारथिः २ मनश्चैकाग्रयाबुद्ध्याभगवत्यखिलात्मनि वासुदेवेसमाधायचचारहपयोव्र
तम् ३ तस्याःप्रादुरभूत्तातभगवानादिपूरुषः पीतवासाश्चतुर्बाहुःशंखचक्रगदाधरः ४ तंनेत्रगोचरंवीक्ष्यसहसोत्थायसादरम् ननामभुविका
येनदंडवत्प्रीतिविह्वला ५ सोत्थायबद्धांजलिरीडितुंस्थितानोत्सेहआनंदजलाकुलेक्षणा बभूवतूष्णींपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्र
वेपथुः ६ प्रीत्याशनैर्गद्गदयागिराहरिंतुष्टावसादेव्यदितिःकुरूद्वह उद्वीक्षतीसापिबतीवचक्षुषारमापतिंयज्ञपतिंजगत्पतिम् ७ अदिति
रुवाच यज्ञेशयज्ञपुरुषाच्युततीर्थपादतीर्थश्रवःश्रवणमंगलनामधेय आपन्नलोकवृजिनोपशमोदयाद्यशंनःकृधीशभगवन्नसिदीननाथः
८ विश्वायविश्वभवनस्थितिसंयमायस्वैरंगृहीतपुरुशक्तिगुणायभूम्ने स्वस्थायशश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसेहरयेनम
स्ते ९ आयुःपरंवपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मीर्द्योभूरसाःसकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ज्ञानंचकेवलमनंतभवंतितुष्टात्त्वत्तोनृणांकिमुसपत्नजयादि
राशीः १० श्रीशुकउवाच अदित्यैवंस्तुतोराजन्भगवान्पुष्करेक्षणः क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानामितिहोवाचभारत ११ श्रीभगवानुवा
च देवमातर्भवत्यामेविज्ञातंचिरकांक्षितम् यत्सपत्नैर्हृतश्रीणांच्यावितानांस्वधामतः १२

म्नेमहतेनमः महत्त्वेहेतवः विश्वायविश्वस्यभवनस्थितिसंयमार्थंस्वैरंगृहीताः पुरुशक्तेर्मायायाः गुणायेनतस्मै तथाऽपिस्वस्थायअप्रच्युतस्वरूपाय कु
तः शश्वदुपबृंहितः नित्योर्जितोयः पूर्णबोधस्तेनव्यापादितंनित्यनिरस्तमात्मनितमोमायालक्षणंयेनतस्मै ९ अस्मदीयमनोरथपूरणमीषत्करमेवतवेतिकैमुत्य
न्यायेनाह आयुःपरंब्रह्मायुः पुनरपिद्यौश्चभूश्चरसातलंचद्योभूरसाः द्यौरितिपृथक्पाठेभूश्चरसाश्चबिलस्वर्गाइतिविग्रहः रसेतिपाठेत्रीणिपदानि सकलायोग
गुणाअणिमादयः १० क्षेत्रज्ञः अंतर्यामी ११ सपत्नैर्हृताश्रीर्येषांस्वधामतः च्यावितानांचपुत्राणांसंबंधियत्तद्भवत्याश्चिरमाकांक्षितंमयाविज्ञातम् १२ ६३

कांक्षिन्नमेवाह तानितितत्रिभिः मतिलब्धोजयश्रीश्रियैः तैःपुत्रैः सहउपासितुम् एकत्रस्थातुमिच्छसि १३ १४ मत्याहृतंयशश्वश्रीश्रियैःनान् १५ अपारणीयाः अनतिक्रमणीयाः यद्यस्मादनुकूलईश्वरः कालोयेषांतैर्विप्रैः गुप्तारक्षिताः अनुकूलैरीश्वरैः समर्थैर्विप्रैर्गुप्ताइतिवा १६ ममममयाचिंत्यएवतत्रहेतुः संतोषितस्ये त्यादि श्रद्धानुरूपमिच्छानुसारेणफलहेतुत्वात् १७ मारीचस्यतपसि अधिष्ठायस्थितःसन् गोप्तास्मिपालयिष्यामि १८ अतःपतिमुपाधावभजस्व १९ देवानां गुह्यंरहस्यं सर्वंकृसंवृतंकृगुप्तंसत्संपद्यतेसिद्ध्यति २० मप्रोः हरेरात्मनिजन्मलब्ध्वा २१ २२ अवितथमीक्षणंदृष्टिर्यस्यसः अनिलोयथासर्वत्रसमोः

तान्विनिर्जित्यसमरेदुर्मदानसुरर्षभान् प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम् १३ इंद्रज्येष्ठैःस्वतनयैर्हतानांयुधिविद्विषाम् स्त्रि योरुदंतीरासाद्यद्रष्टुमिच्छसिदुःखिताः १४ आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वंप्रत्याहृतयशःश्रियः नाकपृष्ठमधिष्ठायक्रीडतोद्रष्टुमिच्छसि १५ प्रायोऽधुनातेऽसुरयूथनाथाअपारणीयाइतिदेविमेमतिः यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्तानविक्रमस्तत्रसुखंददाति १६ अथाप्युपायोममदेवि चिंत्यः संतोषितस्यव्रतचर्ययाते ममार्चनंनार्हतिगंतुमन्यथाश्रद्धाऽनुरूपंफलहेतुकत्वात् १७ त्वयार्चितश्चाहमपत्यगुप्तयेपयोव्रतेनानु गुणंसमीडितः स्वांशेनपुत्रत्वमुपेत्यतेसुतान्गोप्तास्मिमारीचतपस्यधिष्ठितः १८ उपधावपतिंभद्रेप्रजापतिमकल्मषम् मांचभावयती पत्यावेवंरूपमवस्थितम् १९ नैतत्परस्माआख्येयंपृष्टयाऽपिकथंचन सर्वंसंपद्यतेदेविदेवगुह्यंसुसंवृतम् २० श्रीशुकउवाच ए तावदुक्त्वाभगवांस्तत्रैवांतरधीयत अदितिर्दुर्लभंलब्ध्वाहरेर्जन्मात्मनिप्रभोः २१ उपधावत्पतिंभक्त्यापरयाकृतकृत्यवत् सवैसमाधि- योगेनकश्यपस्तदबुध्यत २२ प्रविष्टमात्मनिहरेरंशंह्यवितथेक्षणः सोऽदित्यांवीर्यमाधत्ततपसाचिरसंभृतम् समाहितमनाराजन्दारु ण्यग्निंयथानिलः २३ अदितेर्धिष्ठितंगर्भंभगवंतंसनातनम् हिरण्यगर्भोविज्ञायसमीडेगुह्यनामभिः २४ ब्रह्मोवाच जयोरुगाय भगवन्नुरुक्रमनमोस्तुते नमोब्रह्मण्यदेवायत्रिगुणायनमोनमः २५ नमस्तेपृश्निगर्भायवेदगर्भायवेधसे त्रिनाभायत्रिपृष्ठायशिपिवि ष्टायविष्णवे २६ त्वमादिरंतोभुवनस्यमध्यमनंतशक्तिंपुरुषंयमाहुः कालोभवानाक्षिपतीशविश्वंस्रोतोयथांऽतःपतितंगभीरम् २७

पिदारुणिसंघर्षेणचतद्दाहकमग्निमाधत्ते एवंस्वयंपुत्रेषुसमोऽपिदैत्यक्षपणंवीर्यमाधत्तेत्यर्थः २३ धिष्ठितमधिष्ठायस्थितम् समीडेतुष्टावेत्यर्थः २४ २५ अदितेरे वपूर्वस्मिन्जन्मनिपृश्निरितिनामतस्यागर्भाय अर्भकाय वेदागर्भेयस्य यद्वा वेदानांगर्भायवेदेषुप्रकाशमानायेत्यर्थः त्रयोलोकानाभौयस्यसः त्रिनाभः तस्मै त्रया णांलोकानांपृष्ठेउपरिस्थितायं शिपिशब्देनपशवोजीवास्तेष्वंतर्यामितयाप्रविष्टाय यज्ञोवैविष्णुः पशवःशिपिर्यज्ञएवपशुषुप्रतितिष्ठतीतिश्रुतेः यद्वा शिपयोरश्मय- स्तैर्वेष्टितायेत्यर्थः तथाऽपिविष्णवेव्यापिने २६ अंतःपतितंतृणादियथागभीरंस्रोत आक्षिपतिआकर्षतितथाकालात्माभवान्विश्वमाक्षिपति २७

प्रजापतीनांचत्वमेवसंभविष्णुः उत्पादनशीलोऽसि अयंभावः नह्येवंभूतस्यतवजन्मादिसंभवः किंतुदेवानांप्रजापतीनांप्रजानांचपरमाश्रयत्वेननत्कार्यसाधनायावतारोऽयमतस्तान्स्वर्गच्युतान्पुनःस्वर्गेस्थापयेति २८ इतिअष्टमस्कंधेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ ततस्त्वष्टादशेभूत्वावामनःसत्कृतोऽखिलैः यज्ञंगतस्तत्रतेनसत्कृत्योक्तोवरान्वृणु १ इत्थंविरिंच्येनस्तुतंकर्मदेवकार्यलक्षणंवीर्यंचप्रभावोयस्यसहरिरदित्यांप्रादुर्बभूवेतित्रयाणामन्वयः अमृतभूः मृत्युजन्मशून्यः शंखगदाऽब्जचक्राणियस्यसंतीतितथा अर्शआदित्वेनमत्वर्थीयोऽच्प्रत्ययः अविसर्गपाठेसचासौपिशंगवासाश्च १ झषराजोमकरःनदाकारयोःकुंडलयोस्त्विषाउल्लसंतीश्रीर्वदनांबुजेयस्यश्रीवत्सोवक्षसियस्यवलयैरंगदैश्चसहोल्लसंतिकिरीटादीनियस्य २ श्रीवत्याःवनमालयाविराजितः वेश्मगतंतमः ३ अग्निजि

त्वंवैप्रजानांस्थिरजंगमानांप्रजापतीनामसिसंभविष्णुः दिवौकसांदेवदिवश्च्युतानांपरायणंनौरिवमज्जतोऽप्सु २८ इतिश्रीभा० म० अष्टमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीशुकउवाच इत्थंविरिंच्यस्तुतकर्मवीर्यःप्रादुर्बभूवामृतभूरदित्याम् चतुर्भुजःशंखगदाऽब्जचक्रःपिशंगवासानलिनायतेक्षणः १ श्यामावदातोझषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजःपुमान् श्रीवत्सवक्षावलयांगदोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः २ मधुव्रतव्रातविघुष्टयास्वयाविराजितश्रीवनमालयाहरिः प्रजापतेर्वेश्मतमःस्वरोचिषाविनाशयन्कंठनिविष्टकौस्तुभः ३ दिशःप्रसेदुःसलिलाशयास्तदाप्रजाःप्रहृष्टाऋतवोगुणान्विताः द्यौरंतरिक्षंक्षितिरग्निजिह्वागावोद्विजाःसजहृषुर्नगाश्च ४ श्रोणायांश्रवणद्वादश्यांमुहूर्तेऽभिजितिप्रभुः सर्वेनक्षत्रताराद्याश्चक्रुस्तज्जन्मदक्षिणम् ५ द्वादश्यांसवितातिष्ठन्मध्यंदिनगतोनृप विजयानामसाप्रोक्तायस्यांजन्मविदुर्हरेः ६ शंखदुंदुभयोनेदुर्मृदंगपणवानकाः चित्रवादित्रतूर्याणांनिर्घोषस्तुमुलोऽभवत् ७ प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन्गंधर्वप्रवराजगुः तुष्टुवुर्मुनयोदेवामनवःपितरोऽग्नयः ८ सिद्धविद्याधरगणाःसकिंपुरुषकिन्नराः चारणायक्षरक्षांसिसुपर्णाभुजगोत्तमाः ९ गायंतोऽतिप्रशंसंतोनृत्यंतोविबुधानुगाः अदित्याआश्रमपदंकुसुमैःसमवाकिरन् १० दृष्ट्वाऽदितिस्तंनिजगर्भसंभवंपरंपुमांसंमुदमापविस्मिता गृहीतदेहंनिजयोगमाययाप्रजापतिश्चाहजयेतिविस्मितः ११

ह्वादेवाः नगाःपर्वताः ४ तत्प्रादुर्भावसमयमाह श्रोणायामिति भाद्रपदशुक्लद्वादशीश्रवणद्वादशीतिप्रसिद्धातस्यांतत्रापिश्रोणायांश्रवणस्थेचंद्रइत्यर्थः तत्रापिश्रवणस्यप्रथमांशेऽभिजितिनक्षत्रे तच्चश्रुत्यादर्शितम् अभिजिन्नामनक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाइति एवंविशिष्टेमुहूर्तेप्रभुःप्रादुर्बभूवेत्यर्थः किंचनक्षत्राण्यश्विन्यादीनिताराशब्देनताराग्रहाः गुरुशुक्रादयः तेआद्यायेषांतेसूर्यादयोऽपिसर्वेतस्यजन्मदक्षिणमुदारंचक्रुः जन्ममुहूर्तेगुणाबहवोबभूवुरित्यर्थः ५ विशेषांतरमाह यस्यांद्वादश्यांहरेर्जन्मतत्तस्यामहन्येवविदुः तदाचमध्यंदिनगतः सविताऽतिष्ठत् साचद्वादशीविजयानामप्रोक्तेत्यन्वयः ६ शंखादयोयेतेषामन्येषांचचित्रतूर्याणांनिर्घोषोऽभवत् ७ देवामनवइत्यादीनांकुसुमैःसमवाकिरन्नितितृतीयोनान्वयः ८ ९ १० ११ ६

विस्मयांतरमाह यत्तदिति यत्तद्वपुर्हरिरधारयत् प्रकटितवान् तेनवपुषामातापित्रोः संपश्यतोरेववामनोबटुर्बभूव दिव्यगतिः अद्भुतचेष्टितः स्वयंकथंभूतः-
अव्यक्तचिद्रूपः कथमधारयत् भातिर्दीप्तिःविभूषणानिच आयुधानिचतैर्युक्तंयथाभवतितथा १२ कर्माणिजातकर्मादीनि १३ १४ वनस्पतिःवनानांपतिः-
सोमः १५ १६ पात्रिकांभिक्षापात्रीम् १७ सएवंसंभावितोमारिषः श्रेष्ठोबटुर्ब्रह्मवर्चसेनब्रह्मर्षिगणसंजुष्टांतांसभामतिक्रम्यारोचत १८ १९ यदर्थंबटुर्बभू

यत्तद्वपुर्भातिविभूषणायुधैरव्यक्तचिद्व्यक्तमधारयद्धरिः बभूवतेनैवसवामनोबटुःसंपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथानटः १२ तंबटुंवामनंदृष्ट्वा
मोदमानामहर्षयः कर्माणिकारयामासुःपुरस्कृत्यप्रजापतिम् १३ तस्योपनीयमानस्यसावित्रींसविताब्रवीत् बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रंमेखलांकश्यपोददात् १४ ददौकृष्णाजिनंभूमिर्दंडंसोमोवनस्पतिः कौपीनाच्छादनंमाताद्यौश्छत्रंजगतःपतेः १५ कमंडलुंवेदगर्भःकुशान्
सप्तर्षयोऽददुः अक्षमालांमहाराजसरस्वत्यव्ययात्मनः १६ तस्माइत्युपनीताययक्षराट्पात्रिकामदात् भिक्षांभगवतीसाक्षादुमाऽदा
द्विकासती १७ सब्रह्मवर्चसेनैवंसभांसंभावितोबटुः ब्रह्मर्षिगणसंजुष्टामत्यरोचतमारिषः १८ समिद्धमाहितंवह्निंकृत्वापरिसमूह
नम् परिस्तीर्यसमभ्यर्च्यसमिद्भिरजुहोद्द्विजः १९ श्रुत्वाऽश्वमेधैर्यजमानमूर्जितंबलिंभृगूणामुपकल्पितैस्ततः जगामतत्राखिलसारसं
भृतोभारेणगांसंनमयन्पदेपदे २० तंनर्मदायास्तटउत्तरेबलेर्यऋत्विजस्तेभृगुकच्छसंज्ञके प्रवर्तयंतोभृगवःक्रतूत्तमंव्यचक्षतारादु
दितंयथारविम् २१ तेऋत्विजोयजमानःसदस्याहततिवषोवामनतेजसानृप सूर्यःकिलायात्युतवाविभावसुःसनत्कुमारोऽथदिदृक्षया
क्रतोः २२ इत्थंसशिष्येषुभृगुष्वनेकधावितर्क्यमाणोभगवान्सवामनः सदंडछत्रंसजलंकमंडलुंविवेशबिभ्रद्धयमेधवाटम् २३ मौं
ज्यामेखलयावीतमुपवीताजिनोत्तरम् जटिलंवामनंविप्रंमायामाणवकंहरिम् २४ प्रविष्टंवीक्ष्यभृगवःसशिष्यास्तेसहाग्निभिः प्रत्य
गृह्णन्समुत्थायसंक्षिप्तास्तस्यतेजसा २५ यजमानःप्रमुदितोदर्शनीयंमनोरमम् रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत् २६ स्वागते
नाभिनंद्याथपादौभगवतोबलिः अवनिज्यार्चयामासमुक्तसंगंमनोरमम् २७ तत्पादशौचंजनकल्मषापहंसधर्मवित्मूर्ध्न्यदधात्सु
मंगलम् यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलिर्दधारमूर्ध्नापरयाचभक्त्या २८ बलिरुवाच स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते
ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपुर्धरम् २९

यत्तदाह श्रुत्वेत्यादियावत्समाप्ति यजमानंयजंतंभृगूणांभृगुभिःउपकल्पितैःप्रवर्तितैःअखिलेनसारे
णबलेनसंभृतःसंपूर्णः २० नर्मदायाउत्तरेतटेभृगुकच्छसंज्ञकेक्षेत्रेक्रतूत्तमंप्रवर्तयतोबलेःऋत्विजोभृगवःतेतंव्यचक्षत अपश्यन् आरात्समीपएवोदितंरविमिवेतिऋ
त्विगादयःसूर्यःकिलेत्येवमादिव्यतर्कयन्निति शेषः २१ २२ हयमेधवाटमश्वमेधमंडपंविवेश २३ उपवीताजिनमुपवीतवद्धृतमजिनमेवउत्तरमुत्तरीयंयस्यतम् २४ संक्षिप्ता
अभिभूताःसंतः २५ रूपस्यानुरूपाअवयवायस्यतंहृष्टेतिशेषः २६ २७ चंद्रमौलिश्चेत्यन्वयःअप्यर्थेचकारःचंद्रमौलिरपिगंगारूपंयन्मूर्ध्नादधारेत्यर्थः २८ हेआर्यत्वा
त्वांसाक्षात्प्रत्यक्षंब्रह्मर्षीणांतपएवमन्ये कथंभूतंतपः वपुर्धरंमूर्तिधारि २९ ७

त्वच्चरणावनेजनैर्वार्भिर्हतमंहोयस्य तस्यमेपूनीता पवित्रीकृता ३१ मेमत्तः प्रतीच्छ गृहाण हेअर्हत्तमपूज्यतम ३२ इत्यष्टमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेतु हरिणायाचितेनपदत्रये प्रतिश्रुतेचबलिनाजानन्भृगुरवारयत् १ दातुःस्तुतिः स्वयंतुष्टिरित्यादिप्रस्तुतोचितम् वक्तव्यमितिभिक्षूंस्तुशिक्षयन्नाहवामनः २ १ वचस्तवैतदितिषोडशभिः हेजनदेव सांपरायेपारलौकिकेधर्मे पितामहस्त्वप्रन्हादः प्रमाणम् २ निःसत्त्वस्यलक्षणंयोद्विजातयेयाचकायप्रत्याख्यातानददामीतिवक्ता कृपणस्यलक्षणंप्रथमंप्रतिश्रुत्ययोवानददातेति ३ तीर्थेदानावसरेयत्यस्मिन्युष्मत्कुले ४ यतः यस्मिन्जातः ५ क्ष्मोद्धारेभूम्याउद्धारेउद्धरणे . ६ ७ ८ परागृहशः ब

अद्यनःपितरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलम् अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान् ३० अद्याग्नयोमेसुहुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोनथापुनीतातनुभिःपदैस्तव ३१ यद्यद्वटोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये गांकांचनंगुणवद्धामसृष्टंतथाऽन्नपेयमुतवाविप्रकन्याम् ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वारथांस्तथाऽर्हत्तमसंप्रतीच्छ ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादेअष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतम् निशम्यभगवान्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत् १ श्रीभगवानुवाच वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करम् यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरायेपितामहःकुलवृद्धःप्रशांतः २ नह्येतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्त्वःकृपणःपुमान् प्रत्याख्यातांप्रतिश्रुत्ययोवाऽदाताद्विजातये ३ नसंतितीर्थेयुधिचार्थिनाऽर्थिताःपराङ्मुखायेत्वमनस्विनोनृपाः युष्मत्कुलेयद्यशसाऽमलेनप्रह्लादउद्भातियथोडुपःखे ४ यतोजातोहिरण्याक्षश्चरन्नेकइमांमहीम् प्रतिवीरंदिग्विजयेनाविंदतगदायुधः ५ यंविनिर्जित्यकृच्छ्रेणविष्णुःक्ष्मोद्धारआगतम् नात्मानंजयिनंमेनेतद्वीर्यंभूर्यनुस्मरन् ६ निशम्यतद्वधंभ्राताहिरण्यकशिपुःपुरा हंतुंभ्रातृहणंक्रुद्धोजगामनिलयंहरेः ७ तमायांतंसमालोक्यशूलपाणिंकृतांतवत् चिंतयामासकालज्ञोविष्णुर्मायाविनांवरः ८ यतोयतोऽहंतत्रासौमृत्युःप्राणभृतामिव अतोऽहमस्यहृदयंप्रवेक्ष्यामिपरागृहशः ९ एवंसनिश्चित्यरिपोःशरीरमाधावतोनिर्विविशेऽसुरेंद्र श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेणविविग्नचेताः १० सतन्निकेतंपरिमृश्यशून्यमपश्यमानःकुपितोननाद क्ष्मांद्यांदिशःखंविवरान्समुद्रान्विष्णुंविचिन्वन्नददर्शवीरः ११ अपश्यन्निितिहोवाचमयाऽन्विष्टमिदंजगत् भ्रातृहामेगतोनूनंयतोनावर्ततेपुमान् १२ वैरानुबंधएतावानामृत्योरिहदेहिनाम् अज्ञानप्रभवोमन्युरहंमानोपबृंहितः १३

हिर्दृष्टेः ९ अतोहृदयेस्थितंमांनज्ञास्यतीत्येवंनिश्चित्यश्वासानिलेऽन्तर्हितः सूक्ष्मोदेहोयस्यविविग्नमतिकंपितंचेतोयस्य अनुकंपितचित्तइतिवास्तवोऽर्थः १० नददर्शअंतःप्रविष्टत्वात् ११ पुमान्यतःसकाशान्नावर्ततेतत्रह्येवनूनंगतः नित्यमुक्तत्वात्इतिवास्तवोऽर्थः १२ कथंनामासौशूरशिरोमणिःजीवन्नेवकातरवद्वैरमुपेक्षितवानित्याशंक्याह वैरानुबंधएतावानामृत्योर्भवतिदेहिनांदेहेनिगूढाभिमानवतांशूराणांतथाअहंमानेनोपबृंहितोमन्युश्चभवत्येव यतोऽज्ञानप्रभवःअज्ञाननिवृत्तेः प्राक् पौरुषत्यागोमांद्यमेवेत्यर्थः १३ ७ ७ ७ ७

तदेवं पूर्वजान् स्तुत्वा तत्पितरं स्तौति पितेति द्विजवेषधारिणो महद्वैरिणो देवा एतेन तु द्विजा इति तद्विद्वानपि स याचितः सन् स्वीयमायुर्देवेभ्यो ददौ १४ १५ मम पदा संमितानीति त्रिविक्रमपदाऽभिप्रायेण न चानृतवादः तत्रापि स्वपदत्वानपगमात् १६ यावदर्थमेव परिग्रहो यस्य सः १७ ईश्वरस्यापि याञ्ञाकारणं याञ्ञाप्रकारं चोक्त्वा बलेर्बंधनप्रश्नोत्तरत्वेन तस्य गर्वातिरेकेणाधिक्षेपप्रकारमाह अहो इति त्रिभिः ते वाचो वृद्धानां संमताः त्वं तु बालो बालिशमतिश्च बालिशानामज्ञानामिव मतिर्यस्य अत एव स्वार्थं प्रति यथावदबुधः वस्तुतस्तु बाल इव अबालिशमतिश्चेति छेदः स्वार्थमत्यबुध इति च भक्तानामेवार्थं बुध्यसे न स्वार्थम् परिपूर्णस्य त

पिता प्रह्लादपुत्रस्ते तद्विद्वान्द्विजवत्सलः स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्यो देवेभ्योऽदात्स याचितः १४ भवानाचरितान्धर्मानास्थितो गृहमेधिभिः ब्राह्मणैः पूर्वजैः शूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः १५ तस्मात्त्वत्तो महीमीषद्वृणेऽहं वरदर्षभात् पदानि त्रीणि दैत्येन्द्र संमितानि पदा मम १६ नान्यत्ते कामये राजन्वदान्याज्जगदीश्वरात् नैनः प्राप्नोति वै विद्वान्यावदर्थप्रतिग्रहः १७ बलिरुवाच अहो ब्राह्मणदायाद वाचस्ते वृद्धसंमताः त्वं बालो बालिशमतिः स्वार्थं प्रत्यबुधो यथा १८ मां वचोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरम् पदत्रयं वृणीते योऽबुद्धिमान्द्वीपदाशुषम् १९ न पुमान्मामुपव्रज्य भूयो याचितुमर्हति तस्माद्वृत्तिकरीं भूमिं वटो कामं प्रतीच्छ मे २० श्रीभगवानुवाच यावन्तो विषयाः प्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजितेंद्रियम् न शक्नुवन्ति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप २१ त्रिभिः क्रमैरसंतुष्टो द्वीपेनापि न पूर्यते नववर्षसमेतेन सप्तद्वीपवरेच्छया २२ सप्तद्वीपाधिपतयो नृपा वैन्यगयादयः अर्थैः कामैर्गता नान्तं तृष्णाया इति नः श्रुतम् २३ यदृच्छयोपपन्नेन संतुष्टो वर्तते सुखम् नासंतुष्टस्त्रिभिर्लोकैरजितात्मोपसादितैः २४ पुंसोऽयं संसृतेर्हेतुरसंतोषोऽर्थकामयोः यदृच्छयोपपन्नेन संतोषो मुक्तये स्मृतः २५ यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजो विप्रस्य वर्द्धते तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादम्भसेवाशुशुक्षणिः २६ तस्मात्त्रीणि पदान्येव वृणे त्वद्वरदर्षभात् एतावतैव सिद्धोऽहं वित्तं यावत्प्रयोजनम् २७ श्रीशुक उवाच इत्युक्तः स हसन्नाह वाञ्छातः प्रतिगृह्यताम् वामनाय महीं दातुं जग्राह जलभाजनम् २८ विष्णवे क्ष्मां प्रदास्यन्तमुशना असुरेश्वरम् जानंश्चिकीर्षितं विष्णोः शिष्यं प्राह विदां वरः २९ शुक्राचार्य उवाच एष वैरोचने साक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः कश्यपाददितेर्जातो देवानां कार्यसाधकः ३० प्रतिश्रुतं त्वयैतस्मै यदनर्थमजानता न साधु मन्ये दैत्यानां महानुपगतोऽनयः ३१ एष ते स्थानमैश्वर्यं श्रियं तेजो यशः श्रुतम् दास्यत्याच्छिद्य शक्राय मायामाणवको हरिः ३२

एतद्व्यतिरेकेण स्वार्थाभावादित्यर्थः १८ अबुधत्वमेवाह मामिति द्वीपस्य दाशुषं दातारम् अबुद्धिमान् वस्तुतस्तु बुद्धिमानित्येव छेदः १९ कामं यथेच्छं सम्यक् पादप्रसारणेनेत्यर्थः अत एव तथा करिष्यतीति २० पुनरपि निःस्पृहत्वमेवाविष्कुर्वन्नाह यावन्त इति सप्तभिः २१ नववर्षसमेतेन द्वीपेनापि सप्तानां द्वीपवराणामिच्छया २२ तृष्णाया अन्तं न गताः इत्यस्माभिः श्रुतम् २३ असंतुष्टस्तु मामेस्त्रिभिर्लोकैरपि न सुखं वर्तते २४ २५ आशुशुक्षणिः अग्निः २६ सिद्धोऽहं कृतार्थः एतावतैव सर्वस्वापहारसिद्धेरिति गूढोऽभिप्रायः तदेवाह वित्तं हि यावत्प्रयोजनमेव अधिकस्य क्लेशावहत्वादित्यर्थः २७ २८ २९ ३० अनयः अन्यायः ३१ अन्यायमेवाह एष इति ३२

नत्तुमयापदत्रयमेवप्रतिश्रुतंनाधिकंतत्राह त्रिभिरिति क्रमतामितिचेत्तत्राह सर्वस्वमिति ३३ तथाऽपिप्रतिश्रुतंसंपादनीयमेवेतिचेत्तत्राह क्रमतइतिद्वाभ्याम् ए
केनपदापादन्यासेनभूमिंक्रममाणस्येत्यर्थः तार्त्तीयस्यतृतीयपादन्यासस्य ३४ ३५ तथाऽपिसर्वस्वदानात्कीर्तिस्तावद्भविष्यतीतिचेत्तत्राह नतद्दानमिति न
पः चित्तैकाग्र्यम् कर्मपूर्तम् ३६ ३७ ननुतर्हिप्रतिश्रुत्यनेतिकथमनृतंवाच्यंतत्राह सार्द्धैः षड्भिः अत्रापिसत्यानृतव्यवस्थायांबह्वृचश्रुत्याहि प्रथममोमितिस
त्यंनेत्यनृतमित्यादिनासत्यानृतयोर्लक्षणपूर्वकंस्तुतिनिंदाभ्यांसत्यंविहितमनृतंचनिषिद्धम् अनंतरंचपरागुवाएतद्रिक्तमक्षरमित्यादिनासत्येदोषान् अनृ
तेनगुणानुक्त्वातस्मात्कालेएवदद्यात् कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीत्युपसंहारेण वृत्तिसंकटादिष्वनृतमप्यनुज्ञातंतमिमंश्रुत्यर्थंदर्शयन्नाह
ओमित्यंगीकारेणयत्प्रोक्तंतत्सत्यंनेतियदाहतदेवानृतम् ३८ ननुसत्यमीषदनृतंविनानसिद्ध्यतीत्याशयेनाह सत्यंपुष्पफलंविद्यात् जानीयात् आत्मवृ
क्षस्यदेहरूपस्यवृक्षस्यगीयतेश्रुत्योच्यतेइत्यर्थः पाठांतरंतुसुगमम् यद्यपिश्रुत्यावाचः सत्यंपुष्पंफलंचेतिउक्तंतथाऽपिवाचोदेहनिर्वाहाधीनत्वादा

त्रिभिः क्रमैरिमांल्लोकान्विश्वकायः क्रमिष्यति सर्वस्वंविष्णवेदत्वाकूढवर्त्तिष्यसेकथम् ३३ क्रमतोगांपदैकेनद्वितीयेनदिवंविभोः खं
चकायेनमहतातार्त्तीयस्यकुतोगतिः ३४ निष्ठांनेनरकेमन्येत्वप्रदातुःप्रतिश्रुतम् प्रतिश्रुतस्ययोनीशःप्रतिपादयितुंभवान् ३५ नत
द्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः ३६ धर्मायपशसेऽर्थायकामायस्वजनायच पंचधाविभजन्वित्त
मिहामुत्रचमोदते ३७ तत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुमेऽसुरसत्तम सत्यमोमितियत्प्रोक्तंयन्नेत्याहानृतंहितत् ३८ सत्यंपुष्पफलंविद्यादात्मवृक्ष
स्यगीयते वृक्षेऽजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः ३९ तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्त्ततेऽचिरात् एवंनष्टानृतःसद्यआत्माशुष्येन्नसंशयः ४०

त्मवृक्षस्येतिप्रस्तुतानुसारेणोक्तम् भवतुपुष्पफलस्थानीयंसत्यंततः किमतआह वृक्षेदेहेऽजीवतितत्पुष्पफलंनस्यात् सानस्यादितिपाठेश्रुत्युक्तायावाचःपराम
र्शः देहश्चानृतेनरक्षणीयइत्याह अनृतं त्वात्मनोदेहस्यमूलम् ३९ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति तद्यथावृक्षउत्पाटितमूलः शुष्यति अचिरादेवोद्वर्त्तनेपतति
च एवंनष्टमनृतंयस्यस आत्मादेहः शुष्येत् यद्यपिचश्रुत्याएवमेवानृतंवदन्नात्मानमाविर्मूलंकरोतीत्येवंनिंदया अनृतंनिषिद्धंतथाऽप्युपसंहारानुसारेण
तत्केवलानृतविषयमित्यभिप्रेत्यएवंव्याख्यातंदयेनत्वेतेनेतिचतत्रैवोक्तेः तथाचश्रुतिः ओमितिसत्यंनेत्यनृतंतंनदेतत्पुष्पंफलंवाचोयत्सत्यंसहेश्वरोय
शस्वीकल्याणकीर्त्तिर्भवितापुष्पंहिफलंवाचः सत्यंवदत्यथैतन्मूलंवाचोयदनृतंतद्यथावृक्षआविर्मूलः शुष्यतिसउद्वर्त्ततएवमेवानृतंवदन्नाविर्मूलमा
त्मानंकरोति सशुष्यतिसउद्वर्त्तते तस्मादनृतंनवदेद्दयेतत्वेतेनेति एतेन अनेनतु अनृतेनदयेतसंकटेष्वात्मानंरक्षेदितिश्रुत्यर्थः ४० ७ ७

सर्वथासत्यवचनेदेहोननिर्वहेदितिस्फुटीकर्त्तुंसत्यस्यदोषान् अनृतस्यगुणानाह पराग्रिक्तमित्याभ्यांयदोमित्यक्षरंतत्पराग्दूरेअर्थंगृहीत्वाऽच्चनीतिपराकृरिक्तमिति श्रुतिपदस्यव्याख्यानमपूर्णंवेइति नत्तस्मादर्थिनोयत्किंचिदोमितिदास्यामीतिब्रूयात्तेनरिच्येतन्यूनोभवेत् किंच भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्दास्यामीत्यंगीकुर्वन् आत्मनेकामेननालंपर्याप्तोनभवतितस्यभोगोनसिद्ध्यतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः पराग्वाएतद्रिक्तमक्षरंयदेतदोमितिनद्यत्किंचोमित्याहात्रैवास्मैतद्रिच्यतेसयत्सर्वमोंकुर्याद्रिच्यादात्मानंसकामेभ्योनालंस्यादिति ४१ नेतियदनृतंवचः एतत्पूर्णम् अर्थव्ययाभावात् अभ्यात्मंचेतिचकारान्वयः आत्मनोऽभिमुखमन्यस्यार्थमाकर्षतीत्यभ्यात्मं योहिनित्यंममकिंचिदपिनास्तिमीदामीतिब्रूतेसहितेनानृतेनपरेषामर्थानांकर्षतीतिप्रसिद्धं ४२ ननुतर्हिइदमनृतमेवसर्वदासेव्यंस्यात्नेत्याह सर्वमितितथाचश्रुतिः अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयन्नेतिसयत्सर्वंनेतिब्रूयात्तापिकास्यकीर्तिर्जायेतसैनंतत्रैवहन्यादिति अतोवृत्तिसंकटादिष्वनृतंनदोषा

पराग्रिक्तमपूर्णंवाअक्षरंयत्तदोमिति यत्किंचिदोमितिब्रूयात्तेनरिच्येतवैपुमान् ४१ भिक्षवेसर्वमोंकुर्वन्नालंकामेनचात्मने अथैतत्पूर्णमभ्यात्मंयच्चनेत्यनृतंवचः ४२ सर्वंनेत्यनृतंब्रूयात्सदुष्कीर्तिःश्वसन्मृतः स्त्रीषुनर्मविवाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे गोब्राह्मणार्थेहिंसायांनानृतंस्याज्जुगुप्सितम् ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनप्रादुर्भावेएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच बलिरेवंगृहपतिःकुलाचार्येणभाषितः तूष्णींभूत्वाक्षणंराजन्नुवाचावहितोगुरुम् १ बलिरुवाच सत्यंभगवताप्रोक्तंधर्मोऽयंगृहमेधिनाम् अर्थंकामंयशोवृत्तिंयोनबाधेतकर्हिचित् २ सचाहंवित्तलोभेनप्रत्याचक्षेकथंद्विजम् प्रतिश्रुत्यददामीतिप्राह्लादिःकितवोयथा ३ नह्यसत्यात्परोधर्मइतिहोवाचभूरियम् सर्वंसोढुमलंमन्येऋतेऽलीकपरंनरम् ४ नाहंबिभेमिनिरयान्नाधन्यादसुखार्णवात् नस्थानच्यवनान्मृत्योर्यथाविप्रप्रलंभनात् ५ यद्यद्धास्यतिलोकेऽस्मिन्संपरेतंधनादिकम् तस्यत्यागेनिमित्तंकिंविप्रस्तुष्येन्नतेनचेत् ६ श्रेयःकुर्वंतिभूतानांसाधवोदुस्त्यजासुभिः दध्यङ्शिबिप्रभृतयःकोविकल्पोधरादिषु ७

येत्युपसंहरति स्त्रीषुप्रोत्साहनेनवशीकरणेनर्मणिपरिहासेविवाहेचवरादिस्तुतौगवांब्राह्मणानांचहितार्थेहिंसायांचकस्यचित्प्रासायां तथाचयाज्ञवल्क्यः वर्णिनांहिवधोयत्रतत्रसाक्ष्यनृतंवदेदिति तथाचश्रुतिः तस्मात्कालएवदद्यात्कालेनदद्यात्तत्सत्यानृतेमिथुनीकरोतीति ४३ इत्यष्टमस्कंधेटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेत्वनृतभीतोऽसौज्ञात्वाऽपिकपटंहरेः ददावेवततोविष्णुःसहसाऽवर्द्धताद्भुतम् १ १ भगवतात्वयाप्रोक्तंसत्यं किंतत् योर्थंऽकामादिकंनबाधेतसहिगृहमेधिनांधर्मइति २ कथंप्रत्याचक्षेनिराकरोमि ३ ४ नन्वप्रत्याख्यानेदोषाउक्तास्तत्राह नाहमिति अधन्यात्दारिद्र्यात्मृत्योरपि ५ यद्यद्धनादिकंतत्सर्वंसंपरेतंपुरुषंहास्यतित्यक्ष्यत्येव तर्हिकिमितिजीवतैवस्वयंनदेयमितिभावः तथाऽपिताववृत्तिसंकटपरिहारार्थमद्दीयतामितिचेत्तत्राह तस्येति विप्रश्चेत्तेनार्थेन दत्तेनापिनतुष्येत्तर्हितस्यार्थस्यत्यागेदानेकिंनिमित्तंनकिंचित् याचितादल्पस्यदानेविप्रस्यासंतोषेणदानंव्यर्थमेवस्यादतस्तद्याचितंसर्वंदेयंनकिंचिदितिभावः ६ तर्हितदेयमेवेतिचेत्तत्राह श्रेयइति दुस्त्यजैरसुभिरपिकोविकल्पोविचारः ७

यैर्दैत्यैंद्रैर्युद्धे अनिवर्तिभिरियं भूर्बुभुजे उपभुक्ता तेषामिहलोकान् परलोकांश्च भोगानितिवा कालोऽग्रसीत् संहृतवान् न तु भुवि तैरधिगतं यावद्यशोऽग्रसीत् अतः कीर्तिरेव साध्या नान्यदिति भावः ८ देहत्यागादपि धनत्यागे कीर्तिर्भवतीत्याह सुलभाइति तनुं त्यजंतीति तनुत्यजः तीर्थे पात्रे अतोऽनितदुष्करो धनत्यागएवमया कार्य इतिभावः ९ तर्हि निर्द्धनत्वेन दैन्यं स्यादितिचेत्तत्राह मनस्विनइति यादृशतादृशानामप्यर्थिनां कामोपनयेन कामपूरणेन दुर्गतिर्दैन्यमितियत्तच्छोभनं भद्रमेव भवादृशानां तु कामोपनयेन दुर्गतिः शोभनमिति किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थः १० ननु नायं बटुः किंतु विष्णुस्तवशत्रुरित्युक्तं तर्हि सुतरामेव दास्यामीत्याह यजंतीतिपरः शत्रु

यैरियं बुभुजे ब्रह्मन् दैत्येंद्रैरनिवर्तिभिः तेषां कालोऽग्रसील्लोकान्नयशोऽधिगतं भुवि ८ सुलभायुधि विप्रर्षेह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः नतथातीर्थआयाते श्रद्धयायेधनत्यजः ९ मनस्विनः कारुणिकस्य शोभनं यदर्थिकामोपनयेन दुर्गतिः कुतः पुनर्ब्रह्मविदां भवादृशां ततो बटोरस्य ददामि वांछितम् १० जयंति यज्ञक्रतुभिर्यमादृता भवंति आम्नायविधानकोविदाः सएषविष्णुर्वरदोऽस्तुवापरो दास्याम्यमुष्मै क्षितिमीप्सितां मुने ११ यद्यप्यसावधर्मेण मां बध्नीयादनागसम् तथाऽप्येनं न हिंसिष्ये भीतं ब्रह्मतनुं रिपुम् १२ एषवा उत्तमश्लोको न जिहासति यद्यशः हत्वा मे नां हरेद्युद्धे शयीत निहतो मया १३ श्रीशुक उवाच एवमश्रद्धितं शिष्यमनादेशकरं गुरुः शशाप दैवप्रहितः सत्यसंधं मनस्विनम् १४ दृढं पंडितमान्यज्ञः स्तब्धोऽस्यस्मदुपेक्षया मच्छासनातिगो यस्त्वमचिराद्भ्रश्यसे श्रियः १५ एवं शप्तः स्वगुरुणा सत्यान्न चलितो महान् वामनाय ददावेनामर्चित्वोदकपूर्वकम् १६ विंध्यावलिस्तदागत्य पत्नी जालकमालिनी आनिन्ये कलशं हैममवनेजन्यपां भृतम् १७ यजमानः स्वयं तस्य श्रीमत्पादयुगं मुदा अवनिज्यावहन्मूर्ध्नि तदपो विश्वपावनीः १८ तदासुरेंद्रं दिवि देवतागणा गंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः तत्कर्म सर्वेऽपि गृणंत आर्ज्जवं प्रसूनवर्षैर्ववृषुर्मुदाऽन्विताः १९ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयः सहस्रशो गंधर्वकिंपूरुषकिन्नरा जगुः मनस्विनाऽनेन कृतं सुदुष्करं विद्वानदाद्यद्रिपवे जगत्त्रयम् २० तद्वामनं रूपमवर्द्धताद्भुतं हरेरनंतस्य गुणत्रयात्मकम् भूः खं दिशो द्यौर्विवराः पयोधयस्तिर्यङ्नृदेवा ऋषयो यदासत २१ काये बलिस्तस्य महाविभूतेः सहर्त्विगाचार्यसदस्य एतत् ददर्श विश्वं त्रिगुणं गुणात्मके भूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तम् २२ रसामचष्टांघ्रितलेऽथ पादयोर्महीं महीध्रान्पुरुषस्य जंघयोः पतत्रिणो जानुनि विश्वमूर्तेरूर्वोर्गणं मारुतमिंद्रसेनः २३ संध्यां विभोर्वाससि गुह्य ऐक्षत्प्रजापतीन्जघने आत्ममुख्यान् नाभ्यां नभः कुक्षिषु सप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसि चर्क्षमालाम् २४ हृद्यंग धर्मं स्तनयोर्मुरारेर्ऋतं च सत्यं च मनस्यथेंदुम् श्रियं च वक्षस्यरविंदहस्तां कंठे च सामानि समस्तरेफान् २५

र्वास्तु ११ १२ यद्यदि यशो न जिहासति तर्हि युद्धेऽयं मां हत्वा एनां भूमिं हरेत् शयीतवा सम्यक् ज्ञातः सन्ममचित्ते शयीतेतिवा स्तवोऽर्थः १३ अश्रद्धितमजानश्रद्धम् १४ १५ १६ जालकं मुक्ताभरणविशेषः तन्मालावती अवनेजनीनामपां कलशं भृतं पूर्णम् १७ १८ १९ २० अवर्द्धत वांछातः प्रतिगृह्यतामिति बलिनापूर्वमुक्तत्वात् गुणत्रयमात्मनियस्य तत् अतएव भूः खमित्यादयो यद्यस्मिन् आसत स्थितवंतः २१ ऋत्विगादिसहितो बलिस्तस्य हरेः काये एतद्विश्वं ददर्श २२ तदेवं प्रपंचयति रसामिति पादो नैः सप्तभिः मारुतं गणं वायुसंघम् इंद्रस्यसेनेव सेना यस्य सः इंद्रपदे स्थितत्वात् अचष्ट ऐक्षत २३ आत्मा स्वयं बलिर्मुख्यो येषां तान् ऋक्षमालां नक्षत्रपंक्तिम् २४ अंग हे राजन् समस्तान् रेफान् च शब्दान् २५

द्यौश्चद्यांच २६ रसेरसने २७ रेतसोरेतसि क्रमणेषुपादन्यासेषु ओषधिजातयः ओषधिजातीः २८ प्राणेषुइंद्रियेषु २९ सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरम् सुदर्शनमित्यादीना मीशमुपतस्थुरित्यन्तरेणान्वयः ३० विद्याधरसंज्ञोऽसिः ३१ मीनकुंडलेमकरकुंडलेस्फुरंतिकिरीटादीनियस्यसः मधुव्रतानांस्रजोयस्यांतयावनमालयाश्रीवत्सादिभिश्चा वृतोव्याप्तः ३२ उरुक्रमत्वमेवाह क्षितिमिति द्वितीयंपदंक्रमतोविक्षिपतस्त्रिविष्टपंतदीयंकिंचिन्मात्रंजातंतृतीयायतुनकिंचिदपितत्रहेतुः उरुक्रमस्यांघ्रिः त्रिविष्टपा- दुपर्युपरिगच्छन्महर्जनाभ्यांतपसश्चपरंगतः सत्यलोकंगतइति ३३ इत्यष्टमेटीकायांविंशोऽध्यायः २० एकविंशेपदापूर्त्तिमिषेणबलिबंधनम् विष्णुनाह्न

इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषुतत्कर्णयोःककुभोद्यौश्चमूर्ध्नि केशेषुमेघान्श्वसनंनासिकायामक्ष्णोश्चसूर्यंवदनेचवह्निम् २६ वाण्यांचछंदांसि रसेजलेशंभ्रुवोर्निषेधंचविधिंचपक्ष्मसु अहश्चरात्रिंचपरस्यपुंसोमन्युंललाटेऽधरएवलोभम् २७ स्पर्शेचकामंनृपरेतसोंऽभः पृष्ठेत्वधर्मंक्रम णेषुयज्ञम् छायासुमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहेष्वोषधिजातयश्च २८ नदीश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजंदेवगणान्ऋषींश्च प्राणेषुगात्रेस्थिर जंगमानिसर्वाणिभूतानिददर्शवीरः २९ सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेसुराःकश्मलमापुरंग सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयि त्नुघोषं ३० कौमोदकींविष्णुगदांतरस्विनींविद्याधरोऽसिःशतचंद्रयुक्तः तूणोत्तमावक्षयसायकौचसुनंदमुख्याउपतस्थुरीशम् ३१ स्फुरत्किरी टांगदमीनकुंडलःश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः मधुव्रतस्रग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः ३२ क्षितिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभः शरीरेणदिशश्चबाहुभिः पदंद्वितीयंक्रमतस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयायतदीयमण्वपि उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जनाभ्यांतपसःपरंगतः ३३
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेविश्वरूपदर्शनंनामविंशतितमोऽध्यायः २० श्रीशुकउवाच सत्यंसमीक्ष्याब्जभवो नखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतोऽभ्यगात् मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानरदेवयोगिनः १ वेदोपवेदानियमान्वितायमास्तर्केति हासांगपुराणसंहिताः येचापरेयोगसमीरदीपितज्ञानाग्निनारंधितकर्मकल्मषाः ववंदिरेयत्स्मरणानुभावतःस्वायंभुवंधामगताअकर्मकम् २ अथांघ्रयेप्रोन्नमितायविष्णोरुपाहरत्पद्मभवोऽर्हणोदकम् समर्च्यभक्त्याऽभ्यगृणाच्छुचिश्रवायन्नाभिपंकेरुहसंभवःस्वयम् ३ धा तुःकमंडलुजलंतदुरुक्रमस्यपादावनेजनपवित्रतयानरेंद्र स्वर्धुन्यभून्नभसिसापततीनिमार्ष्टिलोकत्रयंभगवतोविशदेवकीर्तिः ४

तमुत्कर्षंतस्यप्रथयितुंजने १ उरुक्रमस्यांघ्रिस्तपसः परंगतइत्युक्तंततः किंवृत्तंतदाह सत्यंसत्यलोकंप्राप्तंतमंघ्रिंसमीक्ष्याब्जभवोऽभ्यगात् तथामरीचिमि श्राऋषयश्चेतिद्वयोरन्वयः कथंभूतोब्जभवः हरेरंघ्रेर्नखाएवेंदवः तैर्हतास्वधाम्नोद्युतिर्यस्यसः स्वयंचतैरावृतः छन्नः हेनरदेव बृहद्व्रतायोगिनश्च १ अंगानि शिक्षादीनिपुराणानितत्संहिताश्च योगएवसमीरस्तेनदीपितंज्ञानमेवाग्निस्तेनरंधितंदग्धंकर्मकल्मषंकर्ममलंयेषांतेच सर्वेतमंघ्रिंववंदिरे यस्यांघ्रेः स्मरणानु भावतः अकर्मकंकर्मभिरप्राप्यम् २ विष्णोरंघ्रयेस्वयंयस्यनाभिपंकेरुहसंभवः तस्यविष्णोरंघ्रिंसमर्च्य ३ लोकत्रयंनिमार्ष्टिपवित्रयति ४ ७ ७

संक्षिप्ता उपसंहृता आत्मविभूतिः स्वविस्तारो येन तस्मै यथापूर्वं वामनरूपेण स्थिताय इत्यर्थः ५ ६ ७ ८ त्रिपदविषयायाच्ञाव्याजया आज्ञाकपटयाज्ञात
याः स्वभर्तुर्बलेर्महीं हृतां दृष्ट्वा अमर्षिताः संतः ऊचुः ९ किमूचुः तत्राह नवा इति सार्द्धैस्त्रिभिः १० ११ १२ अनुचराश्च ते असुराश्च १३ १४ १५
१६ १७ १८ अर्थकृत् अनुकूलः १९ पौरुषैस्तं कालमतिवर्त्तितुं पुमानीश्वरः समर्थो न भवति २० २१ २२ हरेरनुचरा देवाः दैवेन कृत्स्नैः समृद्धैः भव

ब्रह्मादयो लोकनाथाः स्वनाथाय समाहृताः सानुगा बलिमाजह्रुः संक्षिप्तात्मविभूतये ५ तोयैः समर्हणैः स्रग्भिर्दिव्यगंधानुलेपनैः धूपै
र्दीपैः सुरभिभिर्लाजाक्षतफलांकुरैः ६ स्तवनैर्जयशब्दैश्च तद्वीर्यमहिमांकितैः नृत्यवादित्रगीतैश्च शंखदुंदुभिनिःस्वनैः ७ जांबवानृक्ष
राजस्तु भेरीशब्दैर्मनोजवः विजयं दिक्षु सर्वासु महोत्सवमघोषयत् ८ महीं सर्वां हृतां दृष्ट्वा त्रिपदव्याजयाच्ञया ऊचुः स्वभर्तुरसुरा दी
क्षितस्यात्यमर्षिताः ९ नवा अयं ब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनां वरः द्विजरूपप्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकीर्षति १० अनेन याचमानेन शत्रुणा बटु
रूपिणा सर्वस्वं नो हृतं भर्तुर्न्यस्तदंडस्य बर्हिषि ११ सत्यव्रतस्य सततं दीक्षितस्य विशेषतः नानृतं भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः
१२ तस्मादस्य वधो धर्मो भर्तुः शुश्रूषणं च नः इत्यायुधानि जगृहुर्बलेरनुचरासुराः १३ ते सर्वे वामनं हंतुं शूलपट्टिशपाणयः अनिच्छ
तो बले राजन् प्राद्रवन् जातमन्यवः १४ तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपान्नृप प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्यषेधन्नुदायुधाः १५ नंदः सुनंदोऽथ
जयो विजयः प्रबलो बलः कुमुदः कुमुदाक्षश्च विष्वक्सेनः पतत्रिराट् १६ जयंतः श्रुतदेवश्च पुष्पदंतोऽथ सात्वतः सर्वे नागायुतप्राणाश्चमूं ते
जघ्नुरासुरीम् १७ हन्यमानान् स्वकान् दृष्ट्वा पुरुषानुचरैर्बलिः वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन् १८ हे विप्रचित्ते हे राहो हे नेमे श्रूयतां
वचः मा युध्यत निवर्त्तध्वं न नः कालोऽयमर्थकृत् १९ यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये तं नातिवर्त्तितुं दैत्याः पौरुषैरीश्वरः पुमान् २० यो
नो भवाय प्रागासीदभवाय दिवौकसाम् स एव भगवानद्य वर्त्तते तद्विपर्ययम् २१ बलेन सचिवैर्बुद्ध्या दुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः सामादिभिरुपा
यैश्च कालं नात्येति वै जनः २२ भवद्भिर्निर्जिता ह्येते बहुशोऽनुचरा हरेः दैवेनर्द्धैस्त एवाद्य युधि जित्वा नदंति नः २३ एतान्वयं विजेष्यामो यदि दैवं प्र
सीदति तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽर्थत्वाय कल्पते २४ श्रीशुक उवाच पत्युर्निगदितं श्रुत्वा दैत्यदानवयूथपाः रसां निर्विविशू राज
न्विष्णुपार्षदताडिताः २५ अथ तार्क्ष्यसुतो ज्ञात्वा विराट् प्रभुचिकीर्षितम् बबंध वारुणैः पाशैर्बलिं सौत्येऽहनि क्रतौ २६

द्धिः २३ अर्थत्वाय आनुकूल्याय २४ २५ विपुपक्षिषु राजत इति विराट् प्रभोश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा अयमर्थः अस्य सर्वस्वापहारेण ममेत्यभिमानं संत्यज्येदानीं देह
स्वीकारेणाहंकारमपि त्याजयित्वा परमानुग्रहं कर्त्तुमिच्छति न चानेन तुल्योऽन्यः कोपि सत्यसंधो धीरो वाऽस्तीति तद्यशः प्रख्यापनार्थं किंचित्तापयितुमपीच्छ
तीति प्रभोरभिप्रायं ज्ञात्वा तं बबंधेति सौत्येऽहनि सोमाभिषवदिने २६ ७ ७ ७ ७ ७

रोदस्योः द्यावापृथिव्योः २७ २८ २९ असौसूर्यः ३० मयाआत्मनेत्यन्वयः व्यापिनेत्यर्थः स्वंचदिशश्चतनोःतन्वा तेस्वंत्वदीयंसर्वस्वम् ३१ गुरुणाशुक्रेणा नुमोदितःसन् ३२ एवमुक्तेऽपिनिरयपरिहारार्थंस्वर्गाद्भ्रंशपरिहारार्थंचमनोरथंकुर्वंतंमत्वाह वृथेति यः प्रतिश्रुतस्यअदानेनयाचकंविप्रलंभतेतस्यमनोर थोवृथैवस्वर्गश्चतस्यदूरएव सचाधः पतत्येव ३३ त्वयाचाहंविप्रलब्धस्तस्मात् अलीकफलंनिरयंभुंक्ष्वेत्यर्थः ३४ इत्यष्टमस्कंधेटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशेतुप्र सन्नःसन्प्रस्थाप्यसुतलंबलिम् दत्वावरान्हरिर्न्यूनंमत्वानद्वारपोऽभवत् १ समर्पिततनूवित्तनिर्मलाचलभक्तितः छलितोबलिनाचित्रंस्वमेवार्प्ययदच्यु तः २ विप्रकृतः अपकृतः भिद्यमानः सत्वाच्चाल्यमानः १ हेउत्तमश्लोकेतिकटाक्षः ममवचईरितंप्रतिश्रुतंननावद्व्यलीकम् त्वयाकपटेनवामननयाभिक्षिता

हाहाकारोमहानासीद्रोदस्योःसर्वतोदिशम् गृह्यमाणेऽसुरपतौविष्णुनाप्रभविष्णुना २७ तंबद्धंवारुणैःपाशैर्भगवानाहवामनः नष्टश्रि यंस्थिरप्रज्ञमुदारयशसंनृप २८ पदानित्रीणिदत्तानिभूमेर्मह्यंत्वयाऽसुर द्वाभ्यांक्रांतामहीसर्वातृतीयमुपकल्पय २९ यावत्तपत्यसौगोभि र्यावदिंदुःसहोडुभिः यावद्वर्षतिपर्जन्यस्तावतीभूरियंतव ३० पदैकेनमयाक्रांतोभूर्लोकःखंदिशस्तनोः स्वर्लोकस्तुद्वितीयेनपश्यतस्ते स्वमात्मना ३१ प्रतिश्रुतमदातुस्तेनिरयेवासइष्यते विशत्वंनिरयंतस्माद्गुरुणाचानुमोदितः ३२ वृथामनोरथस्तस्यदूरेस्वर्गःपतत्यधः प्रतिश्रुतस्यादानेनयोऽर्थिनंविप्रलंभते ३३ विप्रलब्धोददामीतित्वयाऽहंचाढ्यमानिना तद्व्यलीकफलंभुंक्ष्वनिरयंकतिचित्समाः ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिनिग्रहोनामएकविंशोऽध्यायः २१ श्रीशुकउवाच एवंविप्रकृतोराजन्बलिर्भगवताऽसु रः भिद्यमानोऽप्यभिन्नात्मा प्रत्याहाविक्लवंवचः १ बलिरुवाच यद्युत्तमश्लोकभवान्ममेरितंवचोव्यलीकंसुरवर्यमन्यते करोम्यृतंत न्नभवेत्प्रलंभनंपदंतृतीयंकुरुशीर्ष्णिमेनिजम् २ बिभेमिनाहंनिरयात्पदच्युतोनपाशबंधाद्व्यसनाद्दुरत्ययात् नैवार्थकृच्छ्राद्भवतोवि निग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजेयथा ३ पुंसांश्लाघ्यतमंमन्येदंडमर्हत्तमार्पितम् यंनमातापिताभ्रातासुहृदश्चादिशंतिहि ४ त्वंनूनमसुराणांनःपारोक्ष्यःपरमोगुरुः योनोऽनेकमदांधानांविभ्रंशंचक्षुरादिशत् ५ यस्मिन्वैरानुबंधेनरूढेनविबुधेतराः बहवोलेभिरेसि द्धिंयामुहैकांतयोगिनः ६

रूपांतरस्याविष्कृतत्वात् एवमपियदिभवान् व्यलीकंमन्यतेतथाऽपिऋतमेवाहंकरोमिमदुक्तंविप्रलंभनंनभवतुमेशीर्ष्णिनिजंतृतीयंपदं कुरु नन्वद्वाभ्यांविश्वंक्रांतवतस्तवमेशिरः पदपर्याप्तंनभवतीतिमन्येथाः वित्तेनचेत्सदद्व्यंजानंतर्हिदमधिकमेवस्यात् वित्तादपिवित्तवतोऽधिकत्वादितिभावः २ ननुत्वआ पदर्थेधनंरक्षेद्दारान्रक्षेद्धनैरपि आत्मानंसततंरक्षेद्दारैरपिधनैरपिइत्यादिवचनादात्मभयपरिहारायसर्वस्वंत्यज्यते त्वंतुकुतोभीतःसन् आत्मानमर्पयसि अतआह बिभे मीति असाधुवादात् अपकीर्तेः यथाऽहंभृशमुद्विजेनिरयादिभ्योनतथाबिभेमि ३ ननुमयानिग्रहात्तवाऽपकीर्तिर्जातैवनैवेत्याह पुंसामिति अर्हत्तमेनार्पितम् यंदंडमात्रादयोऽपिनहि आदिशंतिनैवार्पयंतिहितैषिणात्वयानिगृहीतोऽहंश्लाघ्यएवास्मीतिभावः ४ नन्वहंदेवानांहितैषीनासुराणांतत्राह त्वंनूनमिति पारोक्ष्यःशत्रुच्छलेनवर्तमानः ५ शत्रुत्वंपुनर्भक्तानि वास्माननुग्रहीतुमेवेत्याह यस्मिन्निति उअहोहमसिद्धम् ६ ५ ७

अतोनात्रममलज्जानापिदुःखमित्याह तेनगुरुणाभवता ७ किंच योऽयंदंडरूपोममानुग्रहः त्वयाकृतः सतुत्वद्भक्तपौत्रत्वेननत्वहमनुग्रहस्यपात्रमित्याशयेनाह पि
तामहइति भवदीयानांसंमतः यतः आविष्कृतः साधुवादोयस्य त्वमेवपरमःआश्रयोयस्यसः अतः भवतोविपक्षेणविद्विषाहिरण्यकशिपुनाविचित्रंवैशसंहिंसां-
संप्रापितोऽपि ८ देहादीनामसारतांनिश्चित्याकुतोभयंध्रुवंचभवतः पादपद्ममेवप्रपेदे अथतस्मादहमपिदैवेनतस्यैवभाग्येनत्वांतिकंनीतइतिचतुर्णामन्वयः
अंततः आयुषोंऽतेरिक्थहारैःपुत्रैः सर्वस्वापहारिभिः इहगेहेषुकेवलमायुषो व्ययएवनतुसुखंकिंचित् ९ समसिद्धोमहान् स्वपक्षंदैत्यकुलंक्षपयतीतितथातस्या
पि १० प्रसभंबलात्त्याजिताश्रीर्यस्य ययाश्रियास्तब्धमतिः सन्तुमानिदंजीवितमध्रुवंनबुद्ध्यते कथंभूतम् कृतांतस्यांतिकवर्तिमृत्योःसन्निहितम्

तेनाहंनिगृहीतोऽस्मिभवताभूरिकर्मणा बद्धश्चवारुणैःपाशैर्नातिव्रीडेनचव्यथे ७ पितामहोमेभवदीयसंमतः प्रह्लादआविष्कृ
तसाधुवादः भवद्विपक्षेणविचित्रवैशसंसंप्रापितस्त्वत्परमःस्वपित्रा ८ किमात्मनाऽनेनजहातियोऽततःकिंरिक्थहारैःस्वजना
ख्यदस्युभिः किंजाययासंसृतिहेतुभूतयामर्त्यस्यगेहैःकिमिहायुषोव्ययः ९ इत्थंसनिश्चित्यपितामहोमहानगाधबोधोभवतः
पादपद्मम् ध्रुवंप्रपेदेह्यकुतोभयंजनात् भीतःस्वपक्षक्षपणस्यसत्तम १० अथाहमप्यात्मरिपोस्तवांतिकंदैवेननीतःप्रसभंत्या
जितश्रीः इदंकृतांतांतिकवर्तिजीवितंययाध्रुवंस्तब्धमतिर्नबुध्यते ११ श्रीशुकउवाच तस्येत्थंभाषमाणस्यप्रह्लादोभ
गवत्प्रियः आजगामकुरुश्रेष्ठराकापतिरिवोत्थितः १२ तमिंद्रसेनःस्वपितामहंश्रियाविराजमानंनलिनायतेक्षणम् प्रांशुंपिशंगांबर
मंजनत्विषंप्रलंबबाहुंसुभगंसमैक्षत १३ तस्मैबलिर्वारुणपाशयंत्रितःसमर्हणंनोपजहारपूर्ववत् ननाममूर्ध्नाऽश्रुविलोललोचनः
सव्रीडनीचीनमुखोबभूवह १४ सतत्रहासीनमुदीक्ष्यसत्पतिंसुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितम् उपेत्यभूमौशिरसामहामनाननाममू-
र्ध्नापुलकाश्रुविक्लवः १५ प्रह्लादउवाच त्वयैवदत्तंपदमैंद्रमूर्जितंहृतंतदेवाद्यतथैवशोभनम् मन्येमहानस्यकृतोह्यनुग्रहो
विभ्रंशितोयच्छ्रियआत्ममोहनात् १६ ययाहिविद्वानपिमुह्यतेयतस्तत्कोविचष्टेगतिमात्मनोयथा तस्मैनमस्तेजगदीश्वरायनारा
यणायाखिललोकसाक्षिणे १७ श्रीशुकउवाच तस्यानुशृण्वतोराजन्प्रह्लादस्यकृतांजलेः हिरण्यगर्भोभगवानुवाचमधुसूदनम् १८

११ राकापतिः पूर्णेंदुः १२ अंजनत्विषंश्यामम् १३ स्वकृताहंकारादिरूपापराधस्मरणेनसव्रीडंनीचीनमधोमुखंयस्यसः १४ शिरसानमन्नेवउपेत्यमूर्ध्नाननाम
म बलेस्तत्कृतमनुग्रहंहृष्ट्वापुलकैरश्रुभिश्चविह्वलः १५ त्वयैवेति नह्येंद्रंपदमेतदीयंत्वयाऽपहृतंकिंतुस्वीयमेवपुनःस्वीकृतंतच्चशोभनमेवकृतम् तत्रहेतुः म
न्यइति यद्यस्माच्छ्रीरेवयदात्ममोहनंतस्माद्विभ्रंशितः १६ मोहनत्वमेवाह ययाश्रियाविद्वानपियतःसंयतोऽपिमुह्यति तत्तस्यांसत्यांकोन्यःपुमानात्मनोगतिंत
त्त्वंयथावद्विचष्टे पश्यति तस्मैमहाकारुणिकाय १७ तस्यप्रह्लादस्यानुशृण्वतः उवाचेतिकिंचिद्वक्तुंप्रवृत्तइत्यर्थः १८ ७ ७

नदैवविंध्यावलिरपिवक्तुंप्रवृत्तातांच संमानयन् हिरण्यगर्भः क्षणंतूष्णींस्थितः अतस्तस्याएववाक्यंप्रथममवतारयति बद्धंवीक्ष्येति १९ त्रिजगतः कर्त्तुःप्रभोःपालक स्य अस्यतःसंहर्त्तुश्च ईश्वरस्यनवान्येकिमावहंतिकिंसमर्पयंति त्वयाऽर्पितः कर्त्तृवादः कर्त्तारः स्वतंत्रावयमितिवाद मात्रमपियेषांते अयंभावः लोकत्रयंमयाऽर्पितं तृतीयपादायदेहंसमर्पयामीतिश्रुत्वा नृतंकरोमीतिदेहादिषुस्वाम्याविष्कारेणब्रुवन्नयंकुबुद्धिर्निर्लज्जश्च यतस्त्वमेवसर्वस्यापिस्वामी अतोमंदबुद्धिमेनं केवलंकृपयाविमुच्यपालयेति २० तदेवंप्रह्लादस्यविंध्यावलेश्चपरमार्थोक्त्याप्रसन्नोहरिः ब्रह्मातुलोकद्दृष्ट्यैवविज्ञापयति भूतभावनइतित्रिभिः २१ निग्रहान र्हत्वेहेतुः कृत्स्नेति सर्वस्वमेवाह आत्मेति २२ तदेवकैमुत्यन्यायेनाह यस्यतवपादयोः सलिलमात्रमपिप्रदायसर्वोऽपिजनः उत्तमांगतिंप्राप्नोति तस्मैतुभ्यमसौबलिः त्रिलोकींदाश्वान् दत्तवान् स आर्त्तिंकथंप्राप्नुयात् २३ तस्यविशः अर्थान् तन्नर्थापहारः कोऽयमनुग्रहः तत्राह यन्मदः येरर्थैर्मदोयस्यसः अतएवस्तब्धः अनम्रः सन्

बद्धंवीक्ष्यपतिंसाध्वीतत्पत्नीभयविह्वला प्रांजलिःप्रणतोपेंद्रंबभाषेवाङ्मुखीनृप १९ विंध्यावलिरुवाच क्रीडार्थमात्मनइदं त्रिजगत्कृतंतेस्वाम्यंतुतत्रकुधियोऽपरईशकुर्युः कर्त्तुःप्रभोस्तवकिमस्यतआवहंतित्यक्तह्रियस्त्वदवरोपितकर्त्तृवादाः २० ब्रह्मोवाच भूतभावनभूतेशदेवदेवजगन्मय मुंचैनंहृतसर्वस्वंनायमर्हतिनिग्रहम् २१ कृत्स्नातेऽनेनदत्ताभूर्लोकाःकर्मार्ज्जिताश्चये निवेदितंचसर्वस्वमात्माऽविक्लवयाधिया २२ यत्पादयोरशठधीःसलिलंप्रदायदूर्वांकुरैरपिविधायसतींसपर्याम् अप्युत्तमांगतिमसौभजते त्रिलोकींदाश्वानविक्लवमनाःकथमार्त्तिमृच्छेत् २३ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्यमनुगृह्णामितद्विशोविधुनोम्यहम् यन्मदः पुरुषःस्तब्धोलोकंमांचावमन्यते २४ यदाकदाचिज्जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः नानायोनिष्वनीशोऽयंपौरुषींगतिमाव्रजेत् २५ जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्यधनादिभिः यद्यस्यनभवेत्स्तंभस्तत्रायंमदनुग्रहः २६ मानस्तंभनिमित्तानांजन्मादीनांसमंततः सर्वश्रेयः प्रतीपानांहंतमुह्येन्नमत्परः २७ एषदानवदैत्यानामग्रणीःकीर्त्तिवर्द्धनः अजैषीदजयांमायांसीदन्नपिनमुह्यति २८ क्षीणरिक्थश्च्युतस्थानात्क्षिप्तोबद्धश्चशत्रुभिः ज्ञातिभिश्चपरित्यक्तोयातनामनुयापितः २९

मदस्तंभहेतूनामर्थानामपहारएवानुग्रह इत्यर्थः २४ दुर्ल्लभं पुरुषजन्मकथंचित्लब्धवतोजीवस्यजन्मादिनिमित्तोगर्वोमहाहानिकरस्तस्यचनाशोमदनुग्रहादेवेत्याह यदेतिद्वाभ्याम् अनीशःपरतंत्रः सन्निजैःकर्मभिर्नानायोनिषु कृमिकीटकादिषुसंसरन् २५ तत्रपौरुष्यांगतौजन्मादिभिरपियस्ययदिस्तंभोनभवेत् तर्हिअयंमदनुग्रहएव २६ कथंतर्हिकुलादिभ्योऽर्थसंपदोददासीतिचेत् तत्राह मानएवस्तंभः अनम्रतातस्यनिमित्तभूतानांसमंततः सर्वशः सर्वश्रेयः प्रतिकूलानांजन्मादीनांसत्त्वेऽपिजन्मादिभिरितिवा हंतेति खेदे हेब्रह्मन् मत्परोनमुह्येत् अतोभक्तस्येच्छयासंपदोऽपिददामि अभक्तस्तुमुह्येदितितदपहाररूपमेवतस्यानुग्रहंकरोमीतिभावः २७ अस्यचेदानींमत्प्रसादन्यैर्दुष्प्रापमपिदास्यामीतिवक्तुंतस्यमोहाभावमाह एषइतित्रिभिः २८ २९ ५ ७ ७ ७

नत्वेतस्मिन्कुलेकश्चिन्निःसत्त्वः कृपणःपुमानित्यादिना छलैरेवमयाधर्मउक्तः तथाऽपितंधर्ममयंनत्यजति अतःसत्यवाक् ३० मेमयाअहमेवाश्रयः पालकोयस्य-
सः ३१ स्थानंप्रापितइतियदुक्तंतदेवस्थानमाह तावत्सावर्णिमन्वंतरपर्यंतं सुतलमध्यास्तामधिवसत्वित्यर्थः यस्मिन्वसतामाध्यादयोममेक्षयानसंभवंति
३२ एवंब्रह्माणंप्रत्युक्त्वा करुणापरवशः साक्षाद्बलिंप्रत्याह इंद्रसेनेतिचतुर्भिः ३३ त्वच्छासनमतिगच्छंति अतिवर्त्तंतइतितथातान् ३४ तथाऽपिभगवद्वियोगा
तदनिच्छंतंप्रत्याह संदेति ३५ संगाद्यआसुरोभावः सविनंक्ष्यति ३६ इत्यष्टमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेबलौयानेसुतलंसपितामहे उ

गुरुणाभर्त्सितःशप्तोजहौसत्यंनसुव्रतः छलैरुक्तोमयाधर्मोनायंत्यजतिसत्यवाक् ३० एषमेप्रापितःस्थानंदुष्प्रापममरैरपि सावर्णेरं
तरस्यायंभवितेंद्रोमदाश्रयः ३१ तावत्सुतलमध्यास्तांविश्वकर्मविनिर्मितम् यन्नाधयोव्याधयश्चक्लमस्तंद्रापराभवः नोपसर्गानिव
सतांसंभवंतिममेक्षया ३२ इंद्रसेनमहाराजयाहिभोभद्रमस्तुते सुतलंस्वर्गिभिःप्रार्थ्यंज्ञातिभिःपरिवारितः ३३ नत्वामभिभवि
ष्यंतिलोकेशाःकिमुतापरे त्वच्छासनातिगान्दैत्यांश्चक्रंमेसूदयिष्यति ३४ रक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वांसानुगंसपरिच्छदम् सदासन्नि
हितंवीर तत्रमांद्रक्ष्यतेभवान् ३५ तत्रदानवदैत्यानांसंगात्तेभावआसुरः दृष्ट्वामदनुभावंवैसद्यःकुंठोविनंक्ष्यति ३६ इतिश्रीभा
गवतेमहा० अष्टमस्कंधेबलिवामनसंवादोनामद्वाविंशोऽध्यायः २२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरातनंमहानुभावोऽ
खिलसाधुसंमतः बद्धांजलिर्बाष्पकुलाकुलेक्षणोभक्त्युत्कलोगद्गदयागिराब्रवीत् १ बलिरुवाच अहोप्रणामायकृतःसमुद्य
मःप्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोऽमरैरलब्धपूर्वोऽपसदेऽसुरेऽर्पितः २ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वाह
रिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः विवेशसुतलंप्रीतोबलिर्मुक्तःसहासुरैः ३ एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपम् पूरयित्वादितेःका
ममशासत्सकलंजगत् ४ लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपौत्रंवंशधरंबलिम् निशाम्यभक्तिप्रवणःप्रह्लादइदमब्रवीत् ५ प्रह्लादउवाच ने
मंविरिंच्योलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुतापरेते यन्नोऽसुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरपिवंदितांघ्रिः ६

पेंद्रेणदिवंगत्वापूर्ववन्मोदते
हरिः १ बाष्पस्य कलाभिर्बिंदुभिराकुलेईक्षणेयस्य भक्त्याउत्कलःउत्कंठः १ अहोत्वत्प्रणाममहिमायदर्थंकृतःसमुद्यमएवप्रपन्नानांभक्तानांयोऽर्थःतस्यविधौ
अप्रमत्तेपितस्यसंपादनेसमाहितः अप्रमत्तःस्थितःकुतः यतःयेनोद्यमेनलोकपालैरमरैःसत्त्वप्रधानैरपिअलब्धपूर्वस्त्वदनुग्रहः अपसदेनीचेराजसेप्यधिअर्पि
तःअयंभावःपरमेश्वरायतुभ्यमहंवराकस्त्रिलोकींदत्तवानित्येतदास्तांप्रणामोऽपिनसम्यक्कृतःकिंतुतदर्थमुद्यममात्रंकृतंतेनेचकर्मतपोदानादिकोटिभिरप्य
लभ्यस्त्वदनुग्रहःसंपादितः अहोत्वत्प्रणामप्रभावाश्चर्यमिति २ ३ अशासत्उपेंद्रःसन्पालयामास ४ ५ दुर्गपालोऽसिरक्षिष्येसर्वतोऽहंत्वामित्युक्तत्वात् ६

हे शरणद आश्रयप्रद ये कुसृतयः दुर्वृत्ताः खलयोनयः उग्रजातयश्च ते वयं तस्य भवतो दाक्षिण्यदृष्टेः पदवीं कस्माद्धेतोः प्रणीताः बहुमानेन चित्तानुवर्तनं दाक्षिण्यं तेन या दृष्टिस्तद्विषयतां प्रापिताः ७ भक्तप्रियत्वादिति चेत्तर्हि एवं न वेहि तन्महो चित्रम् किं तत् सर्वात्मनः समदृशश्च स्वभावो विषम इतियत् सर्वात्मत्वे चित्रत्वरितत्वे-हेतुः अमिता अचिंत्या योगमाया तया लीलातया विसृष्टानि विरचितानि भुवनानि येन तस्य अहो इत्यत्र संधिरार्षः समदृक्त्वे हेतुः विशारदस्य सर्वज्ञस्य अथवा भक्तप्रियत्वेऽपि न वैषम्यं नास्त्येव यतः कल्पतरुस्वभावः सन् भक्तप्रियोऽसि नहि कल्पतरुराश्रितानामेव कामान्पूरयन्नपि विषमो भवतीत्यर्थः ८ ९ मद्दर्श

यत्पादपद्ममकरंदनिषेवणेन ब्रह्मादयः शरणदाश्नुवते विभूतीः कस्माद्वयं कुसृतयः खलयोनयस्ते दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः ७ चित्रं तवेहितमहोऽमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्य विशारदस्य सर्वात्मनः समदृशोऽविषमः स्वभावो भक्तप्रियो यदसि कल्पतरुस्वभावः ८ श्रीभगवानुवाच वत्स प्रह्लाद भद्रं ते प्रयाहि सुतलालयम् मोदमानः स्वपौत्रेण ज्ञातीनां सुखमावह ९ नित्यं द्रष्टासि मां तत्र गदापाणिमवस्थितम् मद्दर्शनमहाह्लादध्वस्तकर्मनिबंधनः १० श्रीशुक उवाच आज्ञां भगवतो राजन्प्रह्लादो बलिना सह बाढमित्यमलप्रज्ञो मूर्ध्न्याधाय कृतांजलिः ११ परिक्रम्यादिपुरुषं सर्वासुरचमूपतिः प्रणतस्तदनुज्ञातः प्रविवेश महाबिलम् १२ अथाहोशनसं राजन्हरिर्नारायणोंऽतिके आसीनमृत्विजां मध्ये सदसि ब्रह्मवादिनाम् १३ ब्रह्मन्संतनु शिष्यस्य कर्मच्छिद्रं वितन्वतः यत्तत्कर्मसु वैषम्यं ब्रह्मदृष्टं समं भवेत् १४ शुक्र उवाच कुतस्तत्कर्मवैषम्यं यस्य कर्मेश्वरो भवान् यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः १५ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः सर्वं करोति निश्छिद्रमनुसंकीर्तनं तव १६ तथाऽपि वदतो भूमन्करिष्याम्यनुशासनम् एतच्छ्रेयः परं पुंसां यत्तवाज्ञाऽनुपालनम् १७ श्रीशुक उवाच अभिनंद्य हरेराज्ञामुशना भगवानिति यज्ञच्छिद्रं समाधत्त बलेर्विप्रर्षिभिः सह १८ एवं बलेर्महीं राजन्भिक्षित्वा वामनो हरिः ददौ भ्रात्रे महेंद्राय त्रिदिवं यत्परैर्हृतम् १९

नेन यो महाह्लादः तेन ध्वस्तं कर्मबंधनमज्ञानं यस्य १० ११ १२ १३ कर्मवितन्वतः शिष्यस्य यत् छिद्रं मंत्ररंध्रं न्यूनं जातं तत्संतनु विस्तारय संधत्स्व यजमानं विना कथं संधातव्यमिति न वाच्यमित्याह यत्तदिति ब्रह्मदृष्टं ब्राह्मणैर्दृष्टमेव समं भवेत् किंपुनस्त्वदृष्टमित्यर्थः १४ भवान्यस्य सर्वेणापि भावेन वस्तुमात्रेण पूजितः तस्य कर्मसु कुतो वैषम्यम् कथंभूतः कर्मणामीश्वरः प्रवर्तकः यज्ञेशः यज्ञफलदः यज्ञमयश्च पुरुषः १५ आस्तां तावत्पूजा यस्मात् मंत्रतः स्वरादिभ्रंशेन तंत्रतः व्युत्क्रमादिना देशतः कालतश्च अर्हतः पात्रतः वस्तुतश्च दक्षिणादिना यत् छिद्रं न्यूनं तत्सर्वं तवानुकीर्तनमात्रमेव निश्छिद्रं करोतीति १६ १७ हरेराज्ञां मतिनंद्य बलेर्यज्ञच्छिद्रं समाधत्त संदधे पाठांतरे समाधाय तदाज्ञां संपादितवानिति शेषः १८ १९ ५ ७ ५

देवाश्चऋषयश्चभूमिपाश्चमनवःतैःसहितः २० २१ ननुलोकादीनांपतिरिंद्रोऽस्त्येवसत्यम् तथाऽपिवेदादीनांकल्पंपालनेदक्षम् २२ वामनमुपेंद्रंकल्पयांचक्रे
२३ देवयानेनमार्गेणविमानेनेतिवा २४ २५ २६ २७ एतच्चरितमाख्यातमितिविशेषोक्त्या अन्यान्यपिसंतीत्युक्तम् २८ तानितर्हितैः शेषाणिवर्णनीयानीत्य
पेक्षायामाह पारमिति उरुबहुविक्रमतोविष्णोर्महिम्नः पारंयोगृणानोभवतिसमर्त्यः पार्थिवानिरजांस्यपिविममेगणितवान् यथापार्थिवपरमाणुगणनमश
क्यंतथाविष्णोर्गुणगणनमप्यशक्यमित्यर्थः तथाचमंत्रः विष्णोर्नुकंवीर्याणीति एतदेवमंत्रांतरार्थंसूचयन्नाह यस्यपुरुषस्यपूर्णमहिम्नःपारम् मंत्रदृग्

प्रजापतिपतिर्ब्रह्मादेवर्षिपितृभूमिपैः दक्षभृग्वंगिरोमुख्यैःकुमारेणभवेनच २० कश्यपस्यादितेःप्रीत्यैसर्वभूतभवायच लोकानांलोक
पालानामकरोद्वामनंपतिम् २१ वेदानांसर्वदेवानांधर्मस्ययशसःश्रियः मंगलानांव्रतानांचकल्पंस्वर्गापवर्गयोः २२ उपेंद्रंकल्पयांचक्रेप
तिंसर्वविभूतये तदासर्वाणिभूतानिभृशंमुमुदिरेनृप २३ ततस्त्विंद्रःपुरस्कृत्यदेवयानेनवामनम् लोकपालैर्दिवंनिन्येब्रह्मणाचानु
मोदितः २४ प्राप्यत्रिभुवनंचेंद्रउपेंद्रभुजपालितः श्रियापरमयाजुष्टोमुमुदेगतसाध्वसः २५ ब्रह्माशर्वःकुमारश्चभृग्वाद्यामुनयोनृप
पितरःसर्वभूतानिसिद्धावैमानिकाश्चये २६ सुमहत्कर्मतद्विष्णोर्गायंतःपरमाद्भुतम् धिष्ण्यानिस्वानितेजग्मुरदितिंचशशंसिरे २७
सर्वमेतन्मयाख्यातंभवतःकुलनंदन उरुक्रमस्यचरितंश्रोतॄणामघमोचनम् २८ पारंमहिम्नउरुविक्रमतोगृणानोयःपार्थिवानिवि
ममेसरजांसिमर्त्यः किंजायमानउतजातउपैतिमर्त्यइत्याह मंत्रदृगृषिःपुरुषस्ययस्य २९ यइदंदेवदेवस्यहरेरद्भुतकर्मणः अवता
रानुचरितंशृण्वन्यातिपरांगतिम् ३० क्रियमाणेकर्मणीदंदैवेपित्र्येऽथमानुषे यत्रयत्रानुकीर्त्येततत्तेषांसुकृतंविदुः ३१ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेवामनावतारचरितेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ राजोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामिहरेरद्भुतक
र्मणः अवतारकथामाद्यांमायामत्स्यविडंबनम् १ यदर्थमदधाद्रूपंमात्स्यंलोकजुगुप्सितम् तमःप्रकृतिदुर्मर्षंकर्मग्रस्तइवेश्वरः
२ एतन्नोभगवन्सर्वंयथावद्वक्तुमर्हसि उत्तमश्लोकचरितंसर्वलोकसुखावहम् ३ सूतउवाच इत्युक्तोविष्णुरातेनभग
वान्बादरायणिः उवाचचरितंविष्णोर्मत्स्यरूपेणयत्कृतम् ४

षिः वसिष्ठइतिएवमाह कथंकिंजायमानोजातोवाउपैतिनकोपीतिवदन्ननंतत्वे
नैवाहेत्यर्थः तथाचमंत्रः नतेविष्णोजायमानोनजातोदेवमहिम्नःपरमंतमापेति २९ यइदंशृण्वन्भवतिसपरांगतिंयाति ३० सुकृतंयथावत्कृतंविदुः ३१ इत्यष्ट
मस्कंधेटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेप्रसंगेनमत्स्यरूपस्यशार्ङ्गिणः लीलोच्यतेयतःसत्यव्रतरक्षामहार्णवे १ ननुनत्नुंविदश्चर्यादोनिजैश्वर्यनिदर्श
नात् मत्स्यंप्रच्छतिपृथ्वीशोलीलयावामनोपमम् २ माययामत्स्यविडंबनंमत्स्यरूपानुकरणंयस्यांनिरूप्यते १ ननुकस्मादकस्मादेवमत्स्यावतारश्रवणेच्छाश्रीवामनसाह
श्यादित्याह यदर्थमिति द्वाभ्याम् दुर्मर्षंदुःसहम् २ बलेरनुग्रहायजुगुप्सितमपियाचकरूपंधृतवानिति युक्तमुक्तम् यदर्थंतुलोकजुगुप्सितंमात्स्यंरूपमधारयत् एतन्नोयथा
वक्तुमर्हसीत्यर्थः ३ ४

सामान्येनावतारप्रयोजनमाह गोविप्रेति ५ जुगुप्सितत्वंपरिहरति धियोगुणैः यान्युच्चावचानिरूपाणितेषुनियंतृत्वेनचरन्नपीश्वरोनोच्चावचत्वं भजतेनिर्गुणत्वात्
कुतः पुनः शुद्धसत्वमयैर्मत्स्याद्याकारैः उच्चावचत्वशंकेतिभावः ६ विशेषतोमत्स्यावतारप्रयोजनमाह आसीदितित्रिभिः ब्रह्मणोनिद्रायांभवोब्राह्मस्तेनैवनिमित्ते
नजातोनैमित्तिकः समुद्रेउपप्लुतानिमग्नाः ७ अंतिकेनिःसृतान् ८ शफरीरूपंमात्स्यम् ९ प्रयोजनांतरंलीलाप्रकारंचाह तत्रराजऋषिरित्यादियावत्समाप्ति

श्रीशुकउवाच गोविप्रसुरसाधूनांछंदसामपिचेश्वरः रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्ते धर्मस्यार्थस्यचैवहि ५ उच्चावचेषुभूतेषुचरन्वायुरि
वेश्वरः नोच्चावचत्वंभजतेनिर्गुणत्वाद्धियोगुणैः ६ आसीदतीतकल्पांतेब्राह्मोनैमित्तिकोलयः समुद्रोपप्लुतास्तत्रलोकाभूरादयो
नृप ७ कालेनागतनिद्रस्यधातुःशिशयिषोर्बली मुखतोनिःसृतान्वेदान्हयग्रीवोंऽतिकेऽहरत् ८ ज्ञात्वातद्दानवेंद्रस्यहयग्रीवस्यचेष्टि
तम् दधारशफरीरूपंभगवान्हरिरीश्वरः ९ तत्रराजऋषिःकश्चिन्नाम्नासत्यव्रतोमहान् नारायणपरोऽतप्यत्तपःससलिलाशनः १० योऽ
सावस्मिन्महाकल्पेतनयःसविवस्वतः श्राद्धदेवइतिख्यातोमनुत्वेहरिणार्पितः ११ एकदाकृतमालायांकुर्वतोजलतर्पणम् तस्यांज
ल्युदकेकाचित्शफर्येकाभ्यपद्यत १२ सत्यव्रतोंऽजलिगतांसहतोयेनभारत उत्ससर्जनदीतोयेशफरींद्रविडेश्वरः १३ तमाहसाऽति
करुणंमहाकारुणिकंनृपम् यादोभ्योज्ञातिघातिभ्योदीनांमांदीनवत्सल कथंविसृजसेराजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले १४ तमात्म
नोऽनुग्रहार्थंप्रीत्यामत्स्यवपुर्धरम् अजानन्रक्षणार्थायशफर्याःसमनोदधे १५ तस्यादीनतरंवाक्यमाश्रुत्यसमहीपतिः कलशा
प्सुनिधायैनांदयालुर्निन्यआश्रमम् १६ सातुतत्रैकरात्रेणवर्द्धमानाकमंडलौ अलब्ध्वात्मावकाशंवाइदमाहमहीपतिम् १७ नाहंकमं
डलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे कल्पयौकःसुविपुलंयत्राहंनिवसेसुखम् १८ सएनांततआदायन्यधादौदंचनोदके तत्रक्षिप्तामुहु
र्तेनहस्तत्रयमवर्द्धत १९ नमएतदलंराजन्सुखंवस्तुमुदंचने पृथुदेहिपदंमह्यंयत्त्वाऽहंशरणंगता २० ततआदायसाराज्ञाक्षिप्ता
राजन्सरोवरे तदावृत्यात्मनासोऽयंमहामीनोऽन्ववर्द्धत २१ नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलिलौकसः निधेहिरक्षायोगेनह्रदेमामविदा
सिनि २२ इत्युक्तःसोऽनयन्मत्स्यंतत्रतत्राविदासिनि जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषम् २३ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः
अदंत्यतिबलावीरमांनेहोत्स्रष्टुमर्हसि २४ एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीम् तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन् २५

१० सएवश्राद्धदेवइतिख्यातः ११ कृतमालायांनद्याम् १२
१३ १४ १५ १६ १७ यत्राहंसुखंनिवसामितदोकःस्थानंकल्पय १८ औदंचनोदकेमणिकस्थेजले १९ २० २१ रक्षायोगेनरक्षायायोगेनउपायेन यथामहाह्रद
मासेरर्वाक्जलंविनानशुष्येयंतेनोपायेननिधेहि अविदासीनिअनुपक्षये २२ संमितंतत्तज्जलाशयपरिमितम् २३ २४ २५ ७ ७

अभिव्यानशे अभितो व्याप्तवान् २६ २७ मुख्यः सत्यः आत्मा च गतिश्च आश्रयः २८ २९ हे अरविंदाक्ष पृथगात्मनां देहाद्यभिमानिनां सतामितरेषां पदोपसर्पणं यथा मृषा भवेत् यथा सुहृत्प्रियात्मनस्तव पदोपसर्पणं मृषा न भवेत् यद्यस्मात् नो भक्तानामद्भुतं वपुरदीदृशः दर्शितवानसि पक्षांतरे पृथगात्मनो भेददर्शिनः पुंसः असतां परिच्छिन्नानां पदोपसर्पणं यथा मृषेत्यर्थः ३० एकांतजना भक्ताः प्रिया यस्य ३१ अप्ययांभोधौ प्रलयार्णवे त्रैलोक्यं भूर्भुव आदिकमित्यर्थः ३२ संवर्त्तो भसि प्र

नैवंवीर्यो जलचरो दृष्टोऽस्माभिः श्रुतोऽपि च यो भवान् योजनशतमन्हाऽभिव्यानशे सरः २६ नूनं त्वं भगवान् साक्षाद्धरिर्नारायणोऽव्ययः अनुग्रहाय भूतानां धत्से रूपं जलौकसाम् २७ नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ स्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर भक्तानां नः प्रपन्नानां मुख्यो ह्यात्मगतिर्विभो २८ सर्वे लीलावतारास्ते भूतानां भूतिहेतवः ज्ञातुमिच्छाम्यदो रूपं यदर्थं भवता धृतम् २९ न तेऽरविंदाक्ष पदोपसर्पणं मृषा भवेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः यथेतरेषां पृथगात्मनां सतामदीदृशो यद्वपुरद्भुतं हि नः ३० श्रीशुक उवाच इति ब्रुवाणं नृपतिं जगत्पतिः सत्यव्रतं मत्स्यवपुर्युगक्षये विहर्तुकामः प्रलयार्णवेऽब्रवीत् चिकीर्षुरेकांतजनप्रियः प्रियम् ३१ श्रीभगवानुवाच सप्तमेऽद्यतनादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम निमंक्ष्यत्यप्ययांभोधौ त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम् ३२ त्रिलोक्यां लीयमानायां संवर्त्तांभसि वै तदा उपस्थास्यति नौः काचिद्विशाला त्वां मयेरिता ३३ त्वं तावदोषधीः सर्वा बीजान्युच्चावचानि च सप्तर्षिभिः परिवृतः सर्वसत्त्वोपबृंहितः ३४ आरुह्य महतीं नावं विचरिष्यस्यविक्लवः एकार्णवे निरालोके ऋषीणामेव वर्चसा ३५ दोधूयमानां तां नावं समीरेण बलीयसा उपस्थितस्य मे शृंगे निबध्नीहि महाहिना ३६ अहं त्वामृषिभिः साकं सहनावमुदन्वति विकर्षन्विचरिष्यामि यावद्ब्राह्मी निशा प्रभो ३७ मदीयं महिमानं च परं ब्रह्मेति शब्दितम् वेत्स्यस्यनुगृहीतं मे संप्रश्नैर्विवृतं हृदि ३८ इत्थमादिश्य राजानं हरिरंतरधीयत सोऽन्ववैक्षत तं कालं यं हृषीकेश आदिशत् ३९ आस्तीर्य दर्भान्प्राक्कूलान् राजर्षिः प्रागुदङ्मुखः निषसाद हरेः पादौ चिंतयन्मत्स्यरूपिणः ४० ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्लावयन्महीम् वर्द्धमानो महामेघैर्वर्षद्भिः समदृश्यत ४१ ध्यायन् भगवदादेशं ददृशे नावमागताम् तामारुरोह विप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः ४२

लयोदके त्वामुपस्थास्यति प्राप्स्यति ३३ ओषधीः आदायेति शेषः ३४ ऋषीणामेवालोकेन विचरिष्यसि ३५ महाऽहिना वासुकिना ३६ ३७ मे मया अनुगृहीतं प्रसादीकृतं हृदि अपरोऽक्षं वेत्स्यसि त्वयाकृतैः संप्रश्नैः मे मया विवृतं प्रकाशितं संतम् ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ७ ७ ७ ७ ७ ७

४३ ४४ वरत्रेणदोरकरूपेण ४५ सागरंतारयिष्यंतंतरिष्यन्निवसागरम् सत्यव्रतोगुरुत्वेनतुष्टावहरिमष्टभिः अत्रेदंचिंत्यम् किमयंमहाप्रलयोदैनंदिनोवा
इतितत्रतावत् ब्राह्मोलयइतियोऽसावस्मिन् महाकल्पेइतिचोक्तेर्महाप्रलयइतिभ्रामंनेतिब्रूमः महाप्रलयेपृथिव्यादीनामवशेषासंभवात् यावद्ब्राह्मीनिशेत्याद्यु
क्तिविरोधाच्च अतोदैनंदिनइतियुक्तम् नचैतदपिसंगच्छतेसांवर्त्तकैरनावृष्ट्यादिभिर्विना अकस्मादेवसप्तमेऽहनित्रैलोक्यंनिमंक्ष्यतीतिमत्स्योक्तेरनुपपत्तेः य
च्चोक्तंप्रथमस्कंधे रूपंसजगृहेमात्स्यंचाक्षुषांतरसंप्लवे नाव्यारोप्यमहीमय्यामपाद्वैवस्वतंमनुमिति तदपितदादुर्घटम् नहिप्रलयद्वयेऽपिमहीमय्यांना-
व्यारोहःसंभवति नचचाक्षुषमन्वंतरेप्रलयोऽस्ति तथाचसतिसप्तमोमनुर्वैवस्वतइत्यपिदुर्घटंस्यात् तंतावदोषधीः सर्वाइत्यादिभिर्द्वैशोऽपिनसंगच्छते

तमूचुर्मुनयःप्रीताराजन्नुध्यायस्वकेशवम् सवैनःसंकटादस्मादविनाशंविधास्यति ४३ सोऽनुध्यातस्त
तोराज्ञाप्रादुरासीन्महार्णवे एकशृंगधरोमत्स्योहैमोनियुतयोजनः ४४ निबध्यनावंतच्छृंगेयथोक्तोहरि
णापुरा वरत्रेणाहिनातुष्टस्तुष्टावमधुसूदनम् ४५ राजोवाच अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मू
लसंसारपरिश्रमातुराः यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदोनःपरमोगुरुर्भवान् ४६

नहितदाओषध्यादीनांसत्त्वानांचावशेषःसंभवति तस्मादन्यथावर्ण्यते नैवायंवास्तवःकोऽपिप्रलयः किंतुसत्यव्रतस्यज्ञानोपदेशायाविर्भूतोभगवान् वैराग्यार्थं
मकस्मात्प्रलयमिवदर्शयामास यथाऽस्मिन्नेववैवस्वतमन्वंतरेमार्कंडेयायदर्शितवान् तदपेक्षयैवचमहाकल्पेऽस्मिन्नितिविशेषणंसंगच्छते तथाचततःसमुद्रउ
द्वेलःसर्वतःसमदृश्यत इतितस्यैवतथादर्शनमुक्तमित्येषादिक् प्रस्कृतंस्तोत्रंव्याख्यास्यामः तत्रनानायोनिषुसंसरतःस्वस्यभगवत्कृपयैवतत्प्राप्तिंदृष्ट्वामुक्त्येन
मेवप्रार्थयते अनादिर्या अविद्यातयाउपहता आवृता आत्मनःसंविद्येषांते अतएवाविद्यामूलैःसंसारपरिश्रमैः आतुराः इहसंसारेयदृच्छयायदनुग्रहादेवउप
सृताःआश्रिताःसंतोयमाप्नुयुः प्राप्नुवंतिसभवानेवसाक्षान्नोगुरुः सत्र्यंथिंभिंद्यादित्युत्तरेणान्वयः ४६ ७ ७ ७

ननु वैराग्यं विना कुतो मुक्तिः तर्हि तस्य त्वत्सेवैकफलत्वात्सेवामादिश इत्याशयेनाह जन इति अबुधोऽयं जनः अक्षरवं यथा भवति तथा कर्म समीहते नाक्षरवेच्छां
नो हृदयरूपं ग्रंथिं स भिंद्यात् यतः स एव नः परो गुरुः ४७ ननु यज्ञदानादिभिः सत्वशुद्धिं विना कथं ग्रंथिभेदः स्यात्तत्राह यत्सेवयेति यस्य सेवयैव पुमानात्म-
नो मनसो मलं तमो विजत्यात् एष हीनमलः निजं वर्णं च स्वरूपं भजेत् स ईशो नो गुरुः भूयात् यतः स एव गुरोरपि परमो गुरुः मलहाने दृष्टांतः रुद्ररोदनं रुद्रस्य
रोदनं रजनं यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं यदवशीर्यत तद्रजतं हिरण्यमभवदिति श्रुतेः तद्यथाग्नेः संपर्कात् मलं जहाति स्वं वर्णं भजते न तु क्षालनादिभिः नथान्

जनोऽबुधोऽयं निजकर्मबंधनः सुखेच्छया कर्म समीहतेऽसुखम् यत्सेवया तां विधुनोत्यसन्मतिं ग्रंथिं स भिंद्या
त् हृदयं स नो गुरुः ४७ यत्सेवयाऽग्नेरिव रुद्ररोदनं पुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः भजेत वर्णं निजमेष सोऽ
व्ययो भूयात्स ईशः परमो गुरोर्गुरुः ४८ न यत्प्रसादायुतभागलेशमन्ये च देवा गुरवो जनाः स्वयम् कर्तुं समेताः
प्रभवंति पुंसस्तमीश्वरं त्वां शरणं प्रपद्ये ४९ अचक्षुरंधस्य यथाग्रणीः कृतस्तथा जनस्याऽविदुषोऽबुधो गुरुः
त्वमर्कदृक् सर्वदृशां समीक्षणो वृतो गुरुर्नः स्वगतिं बुभुत्सताम् ५० जनो जनस्यादिशतेऽसतीं मतिं यया प्रपद्येत
दुरत्ययं तमः त्वं त्वव्ययं ज्ञानममोघमंजसा प्रपद्यते येन जनो निजं पदम् ५१

यज्ञादिभिर्मलत्यागः किंतु त्वत्सेवयैव तेषां तु सेवांगत्वमेवेति भावः ४८ परमेश्वरत्वं परमगुरुत्वं च प्रपंचयन्नाह नेति यत्प्रसादस्यायुतभागः तस्य लेशमा
त्रमपि अन्ये देवादयः सर्वे समेता अपि स्वयं तन्निरपेक्षाः संतः कर्तुं न प्रभवंति ४९ तदेव दृष्टांतेन स्पष्टयन्नाह अचक्षुरिति अविदुषो जनस्य अबुधोऽविद्वान् गुरुः क्रि
यैव अर्कप्रकाशवत् स्वत एव दृक् ज्ञानं यस्य सः अर्कदृक् अतः सर्वदृशां सर्वेंद्रियाणां समीक्षणः प्रकाशकः अत एव स्वगतिं बोद्धुमिच्छद्भिः नोऽस्माभिर्गुरुर्वृतो
सि ५० किंच प्राकृतो गुरुरनर्थहेतुरित्याह जन इति आदिशते उपदिशति असतीं मतिमर्थकामादिमतिम् तमः संसारम् ५१

ननुतर्हिसर्वोऽपि लोकोमामेवकिंनोपसरति अज्ञानादित्याह त्वमिति प्रियश्चासौईश्वरश्च ५२ अहंतुत्वामेवशरणंयामीत्याह तंत्वामिति प्रतिबोधनायउ
पदेशाय अर्थदीपैः परमार्थप्रकाशकैः हृदयेभवान्ग्रंथीन् अहंकारादीन् स्वमोकः स्वंरूपंविवृणुप्रकाशय ५३ नृपतिंप्रति ५४ पुराणंसंहितांमत्स्यपुरा
णमशेषतः अब्रवीदित्यनुषंगः ५५ ५६ अतीतः पूर्वोयः प्रलयः तस्यापायेऽवसाने ५७ ज्ञानंशास्त्रीयंविज्ञानमनुभवः ५८ ५९ योऽयंह

त्वंसर्वलोकस्यसुहृत्प्रियेश्वरोह्यात्मागुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः तथाऽपिलोकोनभवंतमंधधीर्जानातिसंतंहृदिबद्धकामः ५२ तंत्वामहं
देववरंवरेण्यंप्रपद्यईशंप्रतिबोधनाय छिंध्यर्थदीपैर्भगवन्वचोभिर्ग्रंथीन्हृदय्यान्विवृणुस्वमोकः ५३ श्रीशुकउवाच
इत्युक्तवंतंनृपतिंभगवानादिपूरुषः मत्स्यरूपीमहांभोधौविहरंस्तत्त्वमब्रवीत् ५४ पुराणसंहितांदिव्यांसांख्ययोगक्रियावतीम् सत्य
व्रतस्यराजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः ५५ अश्रौषीदृषिभिःसाकमात्मतत्त्वमसंशयम् नाव्यासीनोभगवताप्रोक्तंब्रह्मसनातनं ५६ अतीतप्र
लयापायउत्थितायसवेधसे हत्वाऽसुरंहयग्रीवंवेदान्प्रत्याहरद्धरिः ५७ सतुसत्यव्रतोराजाज्ञानविज्ञानसंयुतः विष्णोःप्रसादात्क
ल्पेऽस्मिन्आसीद्वैवस्वतोमनुः ५८ सत्यव्रतस्यराजर्षेर्मायामत्स्यस्यशार्ङ्गिणः संवादंमहदाख्यानंश्रुत्वामुच्यतेकिल्बिषात् ५९ अ
वतारोहरेर्योऽयंकीर्त्तयेदन्वहंनरः संकल्पास्तस्यसिद्ध्यंतिसयातिपरमांगतिम् ६० प्रलयपयसिधातुःसुप्तशक्तेर्मुखेभ्यःश्रुतिगणमप
पनीतंप्रत्युपादत्तहत्वा दितिजमकथयद्योब्रह्मसत्यव्रतानांतमहमखिलहेतुंजिह्ममीनंनतोऽस्मि ६१ इतिश्रीभागवतेम-
हापुराणेअष्टमस्कंधेमत्स्यावतारचरितानुवर्णनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ॥ ॥ ॥ ॥

रेरवतारस्तंयः प्रकीर्त्तयेत् ६० सत्यव्रतानांसत्यव्रतस्यऋषीणांचछत्रिणोगच्छंतीतिवल्लिंगसमवायाद्बहुवचनम् जिह्ममीनंमायामत्स्यम् ६१
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायामष्टमस्कंधेश्रीधरस्वामिविरचितायांश्रीभागवतभावार्थदीपिकायांचतुर्विंशोऽध्यायः २४
समाप्तोयंस्कंधः श्रीगोपालकृष्णायश्रीवेदव्यासायश्रीवामनायनमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिश्रीमद्भागवतअष्टमस्कंधःसमाप्तः ॥

[OrderDescription]
,CREATED=02.03.20 14:17
,TRANSFERRED=2020/03/02 at 14:29:22
,PAGES=63
,TYPE=STD
,NAME=S0002946
,Book Name=M-2858-SHRIMAD BHAGWAT ASHTHAM SKANDH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,